

ARON bvba
Archeologisch Projectbureau

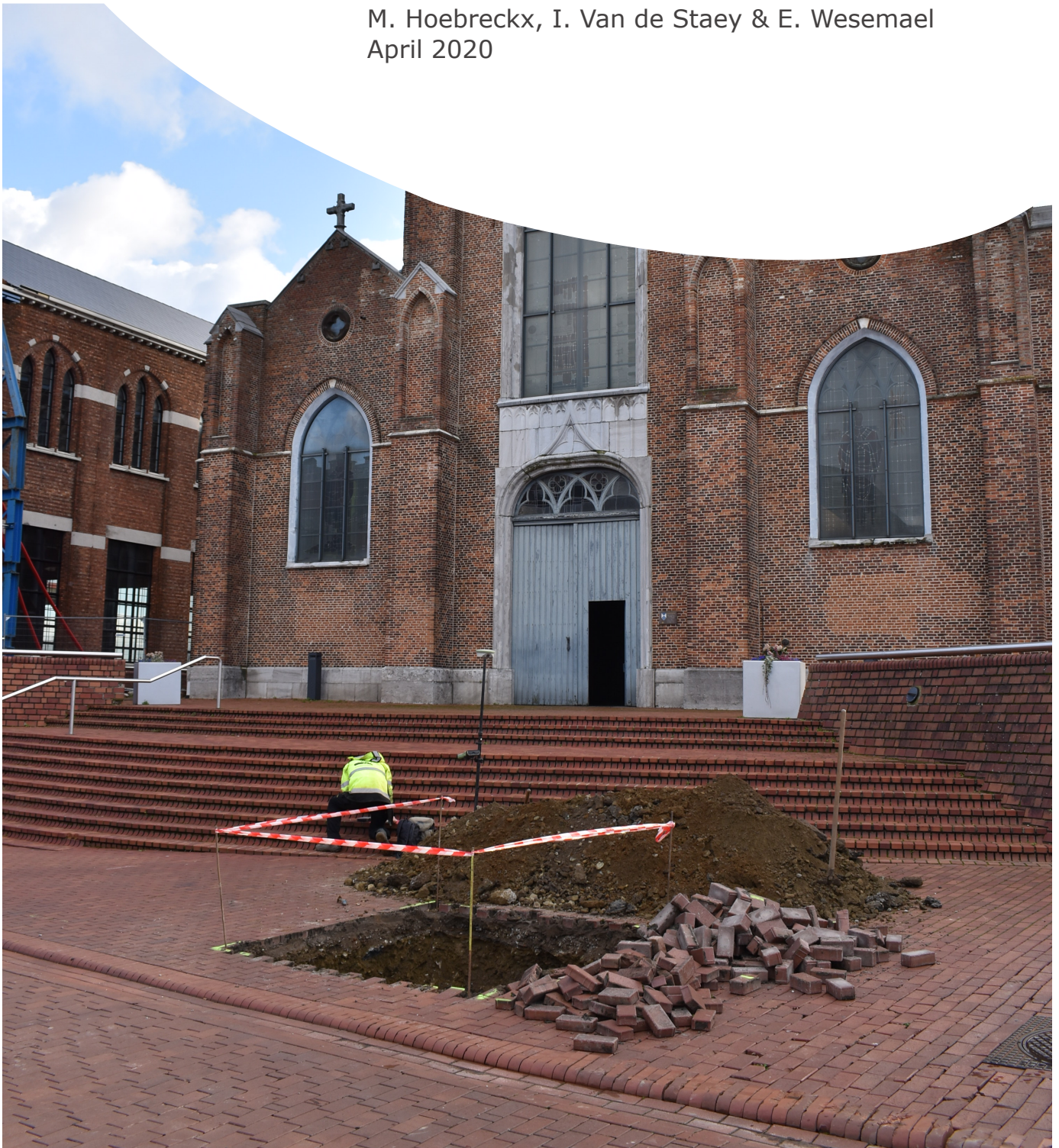
RAPPORT NR 863

Eindverslag Beringen

Herinrichting centrum

Deel 1: Verslag van Resultaten

M. Hoebreckx, I. Van de Staey & E. Wesemael
April 2020

ARON-RAPPORT 863

EINDVERSLAG BERINGEN, HERINRICHTING CENTRUM VOORONDERZOEK MET OOG OP WETENSCHAPPELIJKE VRAAGSTELLING

Maxim Hoebreckx, Inge Van de Staey, Elke Wesemael

Tongeren
2020

Colofon

ARON rapport 863 – Eindverslag – Beringen, herinrichting centrum

Erkend archeoloog:	Maxim Hoebreckx (OE/ERK/Archeoloog/2015/00090)
Auteurs:	Maxim Hoebreckx, Inge Van de Staey, Elke Wesemael
Foto's en tekeningen:	ARON bvba (tenzij anders vermeld)
Wettelijk depot:	D/2020/12.651/37
ID Toelatingsaanvraag:	355

*Op de teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Gelieve ons de wens om gebruik te maken van de teksten of illustraties schriftelijk over te maken op info@aron-online.be
Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van ARON bvba mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, bewerkt, en/of openbaar gemaakt door middel van web-publicatie, druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook.*

ARON bvba
Archeologisch Projectbureau
Neremweg 110
3700 Tongeren
www.aron-online.be
info@aron-online.be
tel: 012/225.250
fax: 012/770.034

© ARON bvba, Archeologisch projectbureau, 2020

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	4
DEEL 1. VERSLAG VAN RESULTATEN.....	5
HOOFDSTUK 1. HET ONDERZOEKSGBIED.....	5
1. Situering onderzoeksgebied.....	5
1.2 Historische situering.....	12
2. Archeologische voorkennis.....	29
3. Geplande bodemingrepen.....	30
4. Maatregelen toelatingsaanvraag met oog op wetenschappelijke vraagstelling.....	34
HOOFDSTUK 2. Verslag van Resultaten.....	35
1 Beschrijvend gedeelte.....	35
1.1 Administratieve gegevens.....	35
1.2 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden.....	35
1.3 Werkwijze, verloop en actoren.....	38
2 Assessment.....	42
2.1 Landschappelijke opbouw van het onderzoeksgebied.....	42
2.2 Sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren.....	46
2.3 Vondsten.....	49
2.4 Assessment van stalen.....	50
2.5 Conservatie-assessment.....	50
2.6 Onderzoeksvragen.....	50
2.7 Kennisvermeerdering.....	57
3. Samenvatting.....	58
DEEL 2. PROGRAMMA VAN MAATREGELEN.....	60
1. Gemotiveerd advies.....	60
1.1 Volledigheid van het uitgevoerde vooronderzoek.....	60
1.2 Duiding en waardering van de archeologie in het projectgebied.....	61
1.3 Impact van de geplande bodemingrepen.....	62
1.4 Bepaling van Maatregelen.....	64
2. Programma van maatregelen: archeologische opgraving.....	66
2.1 Afbakening van het projectgebied.....	66
2.2 Wetenschappelijke doelstellingen en onderzoeksvragen.....	66
2.3 Het onderzoek.....	68
2.4 Actoren.....	75
2.4.2 Noodzakelijke competenties.....	75
2.5 Geschatte tijdsduur.....	76
2.6 Kostenraming.....	76
2.7 Vergaderingen.....	77

2.8 Randvoorwaarden voor bewaring van het archeologisch ensemble	77
3. Programma van maatregelen behoud in situ	78
3.1 Afbakening van het projectgebied	78
3.2 Strategie.....	78
3.3 Uitvoeringswijze	79
3.4 Fasering.....	79
3.5 Competenties van de uitvoerder.....	79
3.6 Risicofactoren.....	79
4. Programma van maatregelen werfbegeleiding.....	80
4.1 Administratieve gegevens.....	80
4.2 Wetenschappelijke doelstellingen en onderzoeksvragen.....	80
4.3 Het onderzoek	82
4.4 Actoren	88
4.5 Geschatte tijdsduur.....	88
4.6 Kostenraming	89
4.7 Vergaderingen	89
4.8 Randvoorwaarden voor bewaring van het archeologisch ensemble	90
4.9 Communicatie door de opdrachtgever.....	90

BIBLIOGRAFIE

BIJLAGEN

- Bijlage 1: Periodetabel
- Bijlage 2: Kadasterplan
- Bijlage 3: Afbeeldingen- en plannenlijst
- Bijlage 4: Plannen bestaande toestand (BT)
 - 4A. Overzichtsplan
 - 4B: Rioleringsplan
 - 4C: Overige nutsleidingen
- Bijlage 5: Plannen ontworpen toestand (OT)
 - 5A: Rioleringsplan
 - 5B: Wegenis
 - 5C: Fasering werken
 - 5D: Dwars- en lengteprofielen
 - 5: Typedwarsprofielen en typedetails infrastructuur
- Bijlage 6: Overzicht nutsleidingen (KLIP)
- Bijlage 7: Overzichts- en detailplannen proefputten (BT)
- Bijlage 8: Overzichts- en detailplannen proefputten (OT)
- Bijlage 9: Profielen proefputtenonderzoek
- Bijlage 10: Afbakening archeologische opgraving en behoud in situ (BT)

Bijlage 11: Afbakening archeologische opgraving en behoud in situ (OT)

Bijlage 12: Afbakening werfbegeleiding (BT)

Bijlage 13: Afbakening werfbegeleiding (OT)

Bijlage 14: Dagrapport

Bijlage 15: Profiellijst

Bijlage 16: Fotolijst

Bijlage 17: Sporenlijst

Bijlage 18: Vondstenlijst

INLEIDING

De initiatiefnemer plant in het centrum van Beringen (Prov. Limburg) de heraanleg van het marktpllein en de volgende straten: Graaf Van Loonstraat, Koerselsesteenweg (tss. Harmoniestraat en Markt), Hoogstraat, Collegestraat, Koolmijnlaan (tss. Collegestraat en Geiteling) en Steenstraat. Naast de opbraak en heraanleg van de wegen is ook de aanleg van nieuwe rioleringen voorzien. Voor deze werken werd door de stad Beringen geoordeeld dat een vergunning niet nodig is.

Het projectgebied bevindt zich volledig binnen de historische stadskern van Beringen, een vastgestelde archeologische zone (ID 5874).¹

Specifiek voor dit dossier werd advies gevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed (*Mevr. Annick Arts*), betreffende het te volgen archeologieproces. Op basis hiervan werd, in samenspraak met de initiatiefnemer, beslist om voorgaand een archeologisch onderzoek uit te voeren.

Hier gaat hierbij bijgevolg om archeologisch vooronderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling. Dit laatste kader beperkt zich niet tot academisch onderzoek op niet-bedreigde archeologische sites, maar omvat evenzeer situaties als waarderingsonderzoek met het oog op een eventuele bescherming, onderzoek door vrijwilligersverenigingen, onderzoek in het kader van bouwwerken dat een initiatiefnemer laat uitvoeren zonder daartoe verplicht te zijn, enzovoort. De eindproducten van dit vooronderzoek zijn een archeologierapport en eindverslag.

Hiervoor werden twee toelatingsaanvragen ingediend bij het Agentschap Onroerend Erfgoed, met name voor een vooronderzoek met ingreep in de bodem (ID 355) en een opgraving (ID 356). Voor beiden werd toelating verleend zonder bijkomende voorwaarden.

Tot op heden kon voor het onderzoeksgebied een vooronderzoek in de vorm van een bureauonderzoek (2018I251) uitgevoerd worden. Op basis van de archeologische verwachtingen en de evaluatie van de verschillende onderzoeksmethodes om deze verwachtingen in te vullen, wordt in eerste instantie geopteerd voor een vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefputten. Het doel van het graven van proefputten, is uitspraken te doen over de archeologische waarde van de totaliteit van een terrein met een complexe verticale stratigrafie, waarop zich in dit geval reliëfwijzigingen hebben voor gedaan, door een beperkt deel van dat terrein op te graven en te evalueren.

In *Deel 1. Verslag van de Resultaten* van dit archeologierapport worden resultaten van het vooronderzoek behandeld. Op basis hiervan werd geconcludeerd dat verder onderzoek noodzakelijk is. Ter hoogte van de Sint-Pieters-Bandenkerk en het pleintje aan de Harmoniestraat-Koerselsesteenweg werden sporen van bebouwing, begraving en vermoedelijk van de gedempte stadsgracht aangetroffen. Deze sporen waren allen van (vroeg)moderne oorsprong. Oudere resten zijn tevens niet uitgesloten. In beide zones zijn de bodemingrepen beperkt in diepte en oppervlakte, maar kan een geheel behoud *in situ* niet gegarandeerd worden.

Gezien de aard van de bodemingrepen en de context (stadscentrum) wordt gepleit voor een gecombineerde aanpak, bestaande uit een archeologische opgraving en behoud *in situ* ter hoogte van de Sint-Pieters-Banden kerk en een werfbegeleiding ter hoogte van het kruispunt Koerselsesteenweg-Harmoniestraat-Graaf Van Loonstraat. Dit vervolgonderzoek wordt behandeld in *Deel 2. Programma van Maatregelen*.

¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11875>

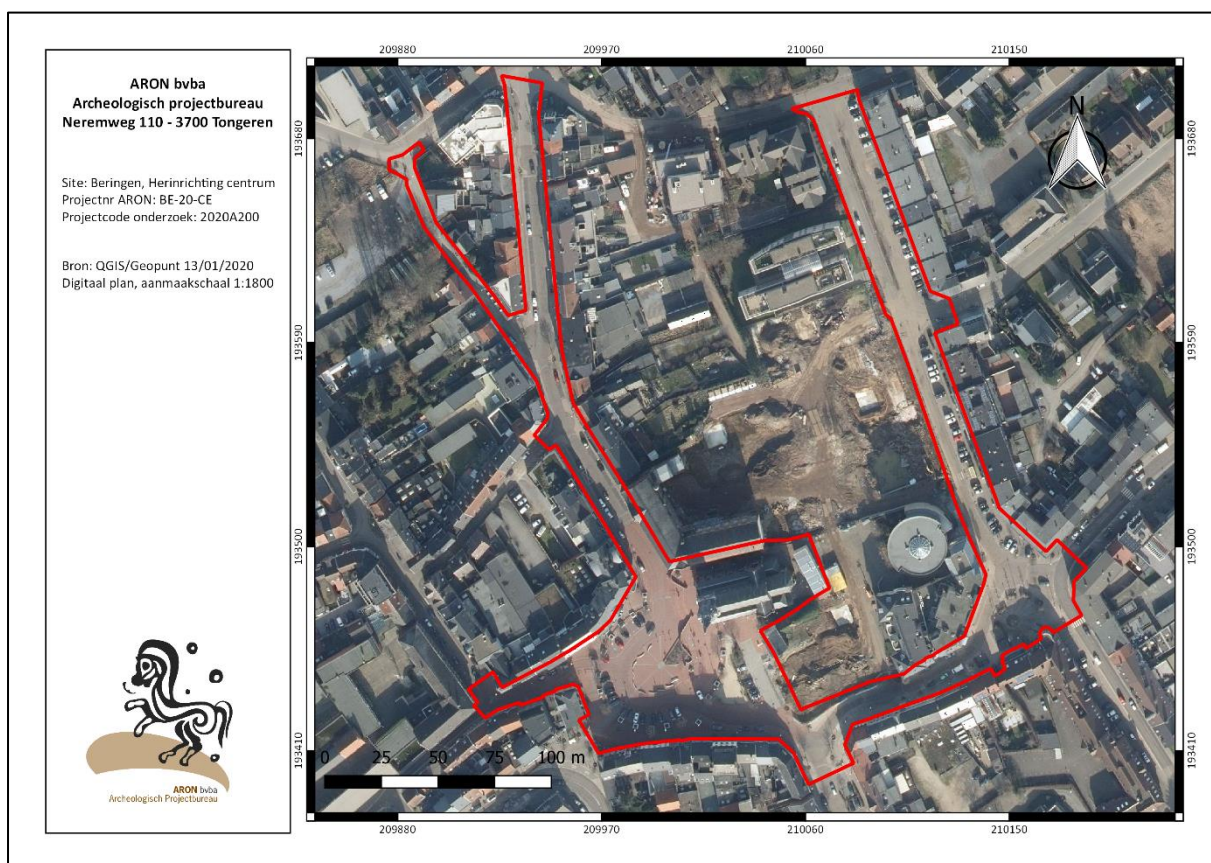
DEEL 1. VERSLAG VAN RESULTATEN

HOOFDSTUK 1. HET ONDERZOEKSGBIED

1. Situering onderzoeksgebied

Het projectgebied omvat het traject van de aanleg van een nieuw gescheiden rioleringsstelsel, inclusief de heraanleg van de wegenis, gelegen in het centrum van Beringen.

Het tracé omvat het marktplein en omliggende straten en is kadastraal gekend als Beringen: Afd. 1, sectie C, openbaar domein. Vanaf de Graaf Van Loonstraat in het noordoosten loopt het traject via de Koerselsesteenweg (tss. De Harmoniestraat en Markt) en langs de Markt rondom de nieuw te ontwikkelen 'Collegesite'.² Langs de Sint-Pietersbandenkerk loopt het tracé terug in noordelijke richting via de Collegestraat en de Koolmijnlaan. Vertrekkende vanaf de Collegestraat volgt het tracé ook de splitsing met de Steenstraat, in de richting van de August Cuppensstraat. In het westen bevindt zich, vanaf de Markt, nog een deel van het tracé ter hoogte van de Hoogstraat (Afb. 1).

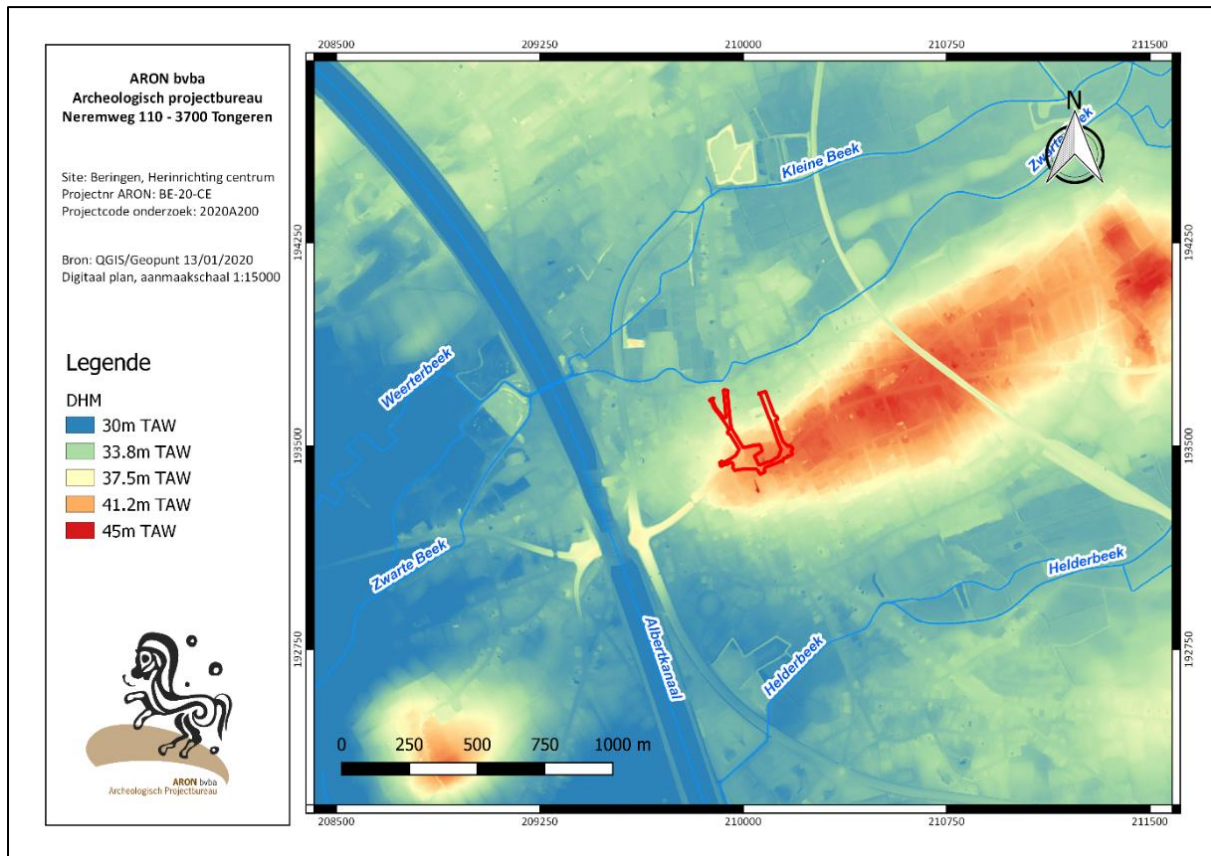
Afb. 1: Kleurenorthofotomozaïek met aanduiding van het projectgebied (rood).

Beringen is gelegen in het Heuvelland van Lummen³, een heuvelig landschap waarvan het oppervlak gemodelleerd werd door de tertiaire ondergrond en het rivierstelsel. Zo wordt het reliëf gekenmerkt door het voorkomen van uitgesproken noordoost-zuidwestgerichte heuvels (Diestiaanheuvels), waarvan de toppen worden gevormd door ijzerzandsteen. Tussen de heuvels lopen de rivieren in een moerassige vlakte. De Zwarte Beek begrensd zo het onderzoeksterrein in het noorden, ca. 700 m ten zuiden van de Markt stroomt de Helderbeek. Het Albertkanaal situeert zich ca. 400 m ten westen van het projectgebied.

² zie ook Van de Staey ea. 2018a; Van de Staey ea. 2017; Van de Staey ea. 2018b.

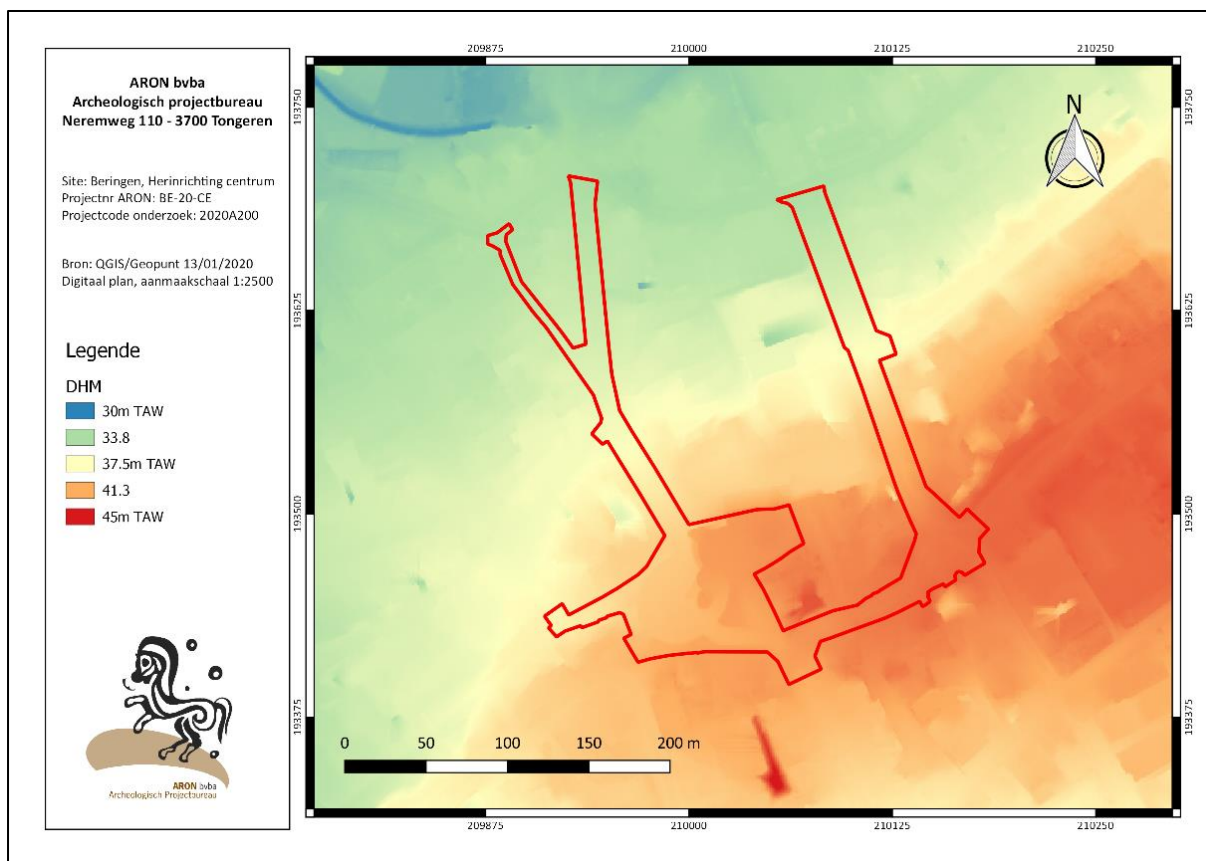
³ Gelegen in de driehoek Leopoldsburg-Houthalen-Halen.

Beringen-centrum is op de noordwestflank van een zachte helling gelegen waarvan de langgerekte top zich ten oosten van het stadscentrum bevindt (Afb. 2-3). Het hoogste punt van het onderzoeksterrein bevindt zich ter hoogte van het kruispunt van de Koerseselsesteenweg en de Graaf Van Loonstraat op een hoogte van ca. 43 m TAW. Het terrein helt zowel in westelijke (op de westflank van de getuigenheuvel, tot ca. 38,3 m TAW) als noordelijke richting (tot aan de Zwarte Beek, ca. 33,5 m TAW) af.⁴ Ook de Graaf van Loonstraat daalt af in noordelijke richting, tot een hoogte van ca. 34,5 m TAW. In het stadscentrum zijn de hoogteverschillen vooral op de Markt zichtbaar. Tussen de zone aan de kerk (ca. 41,5 m TAW) en de tegenover liggende gebouwen (ca. 40 m TAW) is er een beduidend niveauverschil (Afb. 3-4).

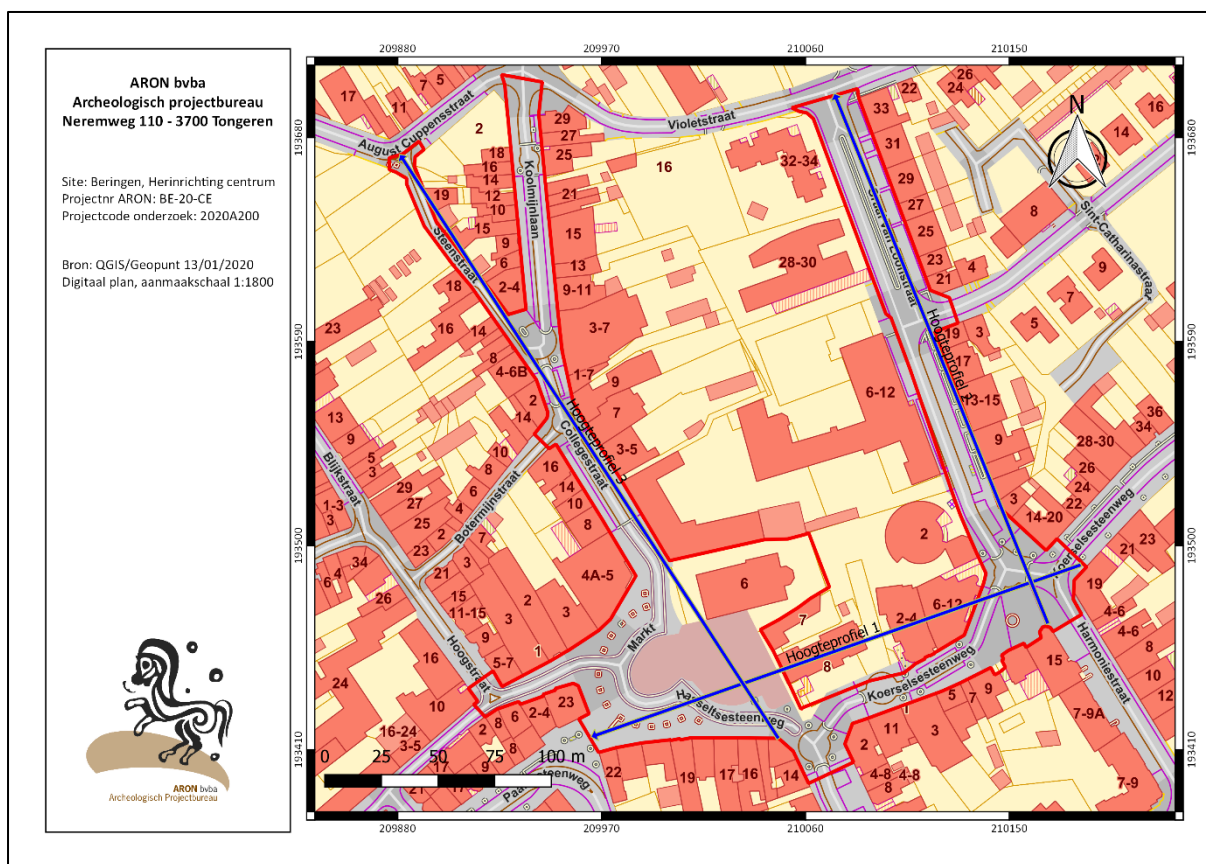

Afb. 2: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II met afbakening van het projectgebied in het rood.

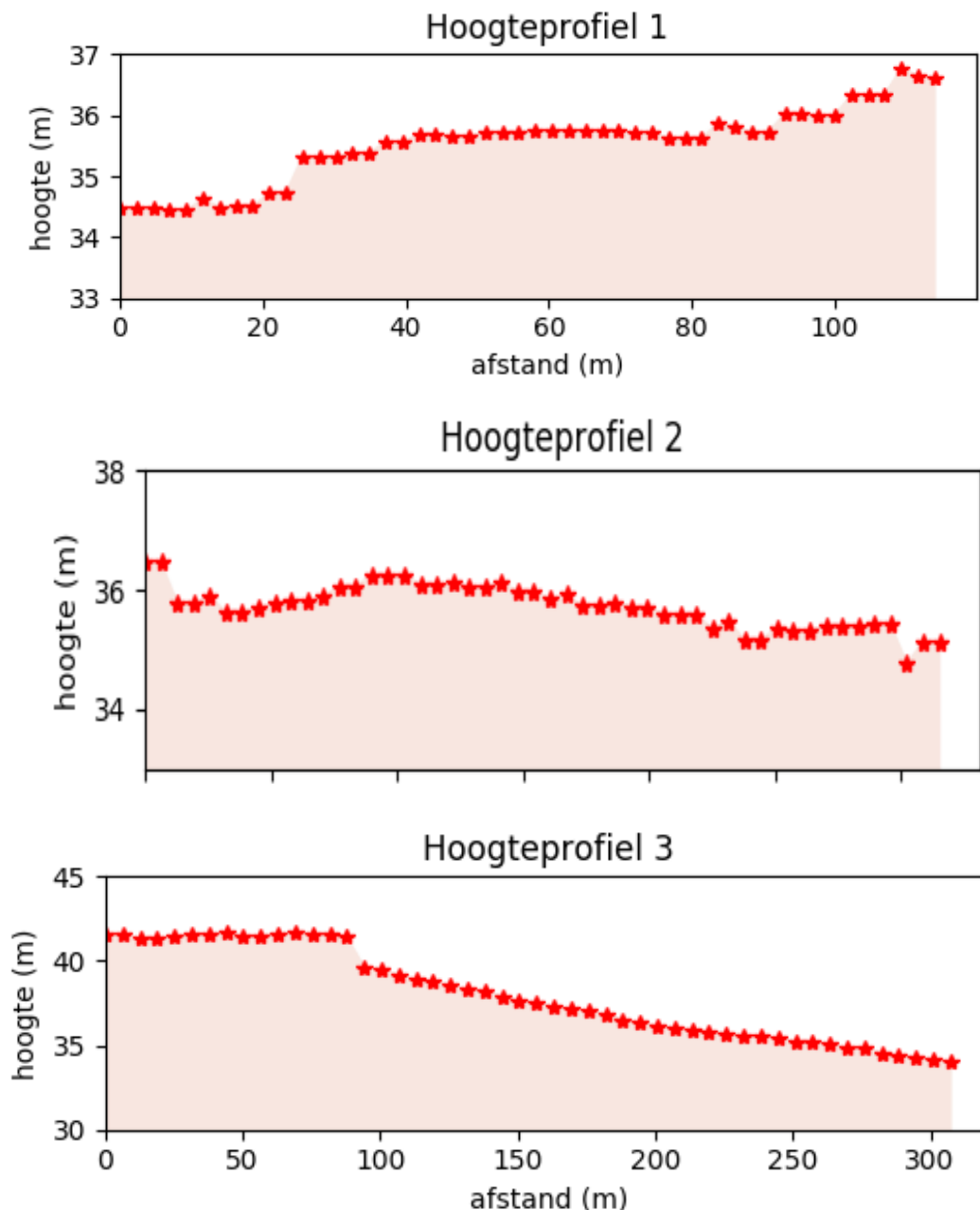
⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>; Frederickx ea. 1996, 4.

Afb. 3: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II (detail) met afbakening van het projectgebied in het rood.

Afb. 4.1: Situering hoogteprofielen op het projectgebied (rood).

Afb. 4.2: Hoogteprofielen van het projectgebied (QGIS/Geopunt, digitaal plan, dd. 13/01/2020, 2020A200).

Ter hoogte van het onderzoeksterrein bestaat het tertiaire substraat uit de *Formatie van Diest*, een marine formatie die wordt gekenmerkt door een bruingroen tot grijsgroen glauconietrijk middelmatig tot grof zand met zeer dunne kleilaagjes ("clay drapes") (Afb. 5). Door verwerking is het zand meestal limonietisch geelbruin en aaneen geklit tot ijzerzandsteenbanken waarin duidelijk een gekruiste gelaagdheid herkenbaar is.⁵ De *Formatie van Diest* gaat terug tot het Laat-Mioceen toen de zeespiegel steeg en Vlaanderen overspoeld geraakte door de zee. Parallel met het strand ontwikkelden zich, net zoals bij onze huidige Noordzee, een reeks van zand- en grindbanken.⁶ Het zand van de Diestiaanzee bevatte een hoog percentage aan glauconiet, dat voor een stuk uit ijzer bestond. Na het terugtrekken van de Diestiaanzee werd dit ijzer aan de lucht blootgesteld en oxideerde waardoor de zandkorrels tot ijzerzandsteen samenklitten.⁷ Deze ijzerzandstenen boden meer weerstand aan de

⁵ De Geyter 1999, 34.

⁶ Broothaers s.d., 8.

⁷ Delauré 2012, 4.

latere erosie zodat deze zandbanken nog steeds in het landschap als kenmerkende langwerpige heuvels, zogenaamde getuigenheuvels, te zien zijn.⁸

Tijdens het laat-pleistoceen werd een dekpakket of oude alluviale afzettingen op deze tertiaire afzettingen gedeponneerd. Het dekpakket is een afzetting van wisselende dikte dat het ganse gebied als een mantel overdekte. Het pakket is gemiddeld 2 tot 4 m dik, maar is meestal heel dun (minder dan 1 m) op de heuveltoppen en kan op sommige plaatsen (in de dalen) een heel dik pakket vormen (tot 10 m). Deze afzettingen zijn van eolische oorsprong en werden gedurende de Weichsel ijstijd door N-NO winden afgezet. Het leem dat het lichtst is, werd het verst getransporteerd en bedekte het zuidelijke deel. Het zand werd iets noordelijkere afgezet. Ter hoogte van het onderzoeksterrein staan deze afzettingen gekarteerd als zanden van *de Formatie van Wildert*, gele tot geelgrijze, zwaklemige eolische zanden (*Afb. 6, geel*).⁹ Meer ten zuidoosten worden lemige zanden gekarteerd (*Afb. 6, roos*). Deze bevatten afwisselend dunnen laagjes zand (Wildert) en zandleem (Brabant Leem). Rondom de Zwarte Beek komt rivieralluvium voor (*Afb. 6, blauwpaars*). Deze alluviale afzettingen van de rivierstelsels ten noorden van de Demer hebben hun bronnen in het Kempens Plateau en kunnen van dit plateau zandig materiaal met grinden aanbrengen, vermengd met gele dekzanden. Deze rivierstelsels zijn in de *Formatie van Diest* ingesneden, zodat aan de basis van de alluviale afzetting een pakket herwerkt Zand van Diest te vinden is. Op verscheidene plaatsen heeft zich op deze zanden een ijzerrijk alluvium (*Afb. 6, blauwpaars, baksteenstructuur*) of een veenlaag (*Afb. 6, blauwpaars, VVV*) gevormd.¹⁰

Op de bodemkaart wordt het merendeel van de stadskern van Beringen, waaronder ook quasi het volledige onderzoeksterrein, aangeduid als bebouwde zone (OB) (*Afb. 7*). In het oosten, ter hoogte van de Graaf van Loonstraat wordt een droge (.c) tot matig natte (.d) zandbodem met weinig duidelijke humus en/of ijzer B-horizont weergegeven (Zcfc, Zdfc). Variante in het moedermateriaal '...c' duidt aan dat de materialen in de diepte een geel- of groenachtige kleur bezitten (cfr. *Formatie van Diest*). Ook de iets meer ten zuidoosten aangeduide w-Scf- bodem geeft een vergelijkbare bodem aan. Bij deze matig droge lemig-zandgronden met weinig duidelijke humus en/of ijzer B-horizont geeft substraat 'w-...' het voorkomen van een klei-zandsubstraat aan, beginnend op geringe of matige diepte (20-125 cm) (cfr. *Formatie van Diest*).

Ten noorden van het terrein, in de vallei van de Zwarte Beek, wordt een zeer natte bodem zonder profielontwikkeling op lichte zandleem (Pfpm, Pfpz) aangeduid. Variante in het moedermateriaal '...m' en '...z' geven respectievelijk het voorkomen van een ijzerrijke bovengrond aan of geven weer dat de sedimenten grover worden in de diepte. Langs de valleirand kunnen droge tot hydromorfe plaggenbodems aanwezig zijn gezien een deel van de hier aanwezige gronden in cultuur gebracht werden. De blauw ingekleurde bodems zijn zandbodems met dikke antropogene humus-A horizont (Zcmc, Zbm(b)). Deze bodems zijn ontstaan doordat heideplaggen doordrenkt met mest uit de stallen aangevoerd werden om de schrale zandgronden vruchtbaarder te maken. Op deze manier ontstond na verloop van tijd een dik pakket (> 60 cm) van aangevoerde plaggen.

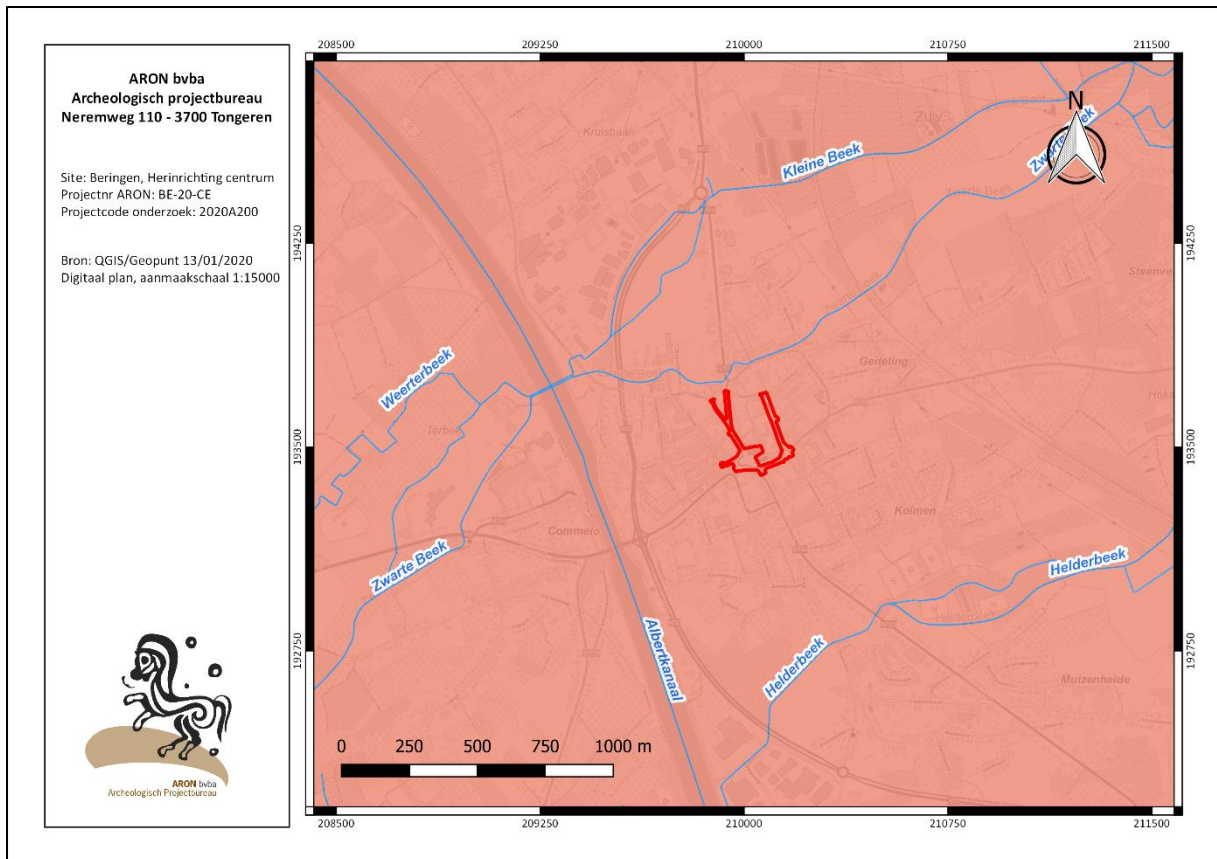
Tenslotte wordt ten noorden van de Zwarte Beek en ten noorden van het terrein een OT-bodem aangeduid. Dit zijn kunstmatige gronden die zodanig door de mens beïnvloed zijn dat de textuur, de drainageklasse en de profielontwikkeling niet meer bepaald kunnen worden. Een OT-bodem duidt op vergraven terreinen.

De *potentiële bodemerosiekaart* (*Afb. 8*) geeft geen informatie weer met betrekking tot het onderzoeksgebied. Toch kan worden aangenomen dat erosie, gezien de ligging op de flank van een getuigenheuvel, een rol heeft gespeeld.

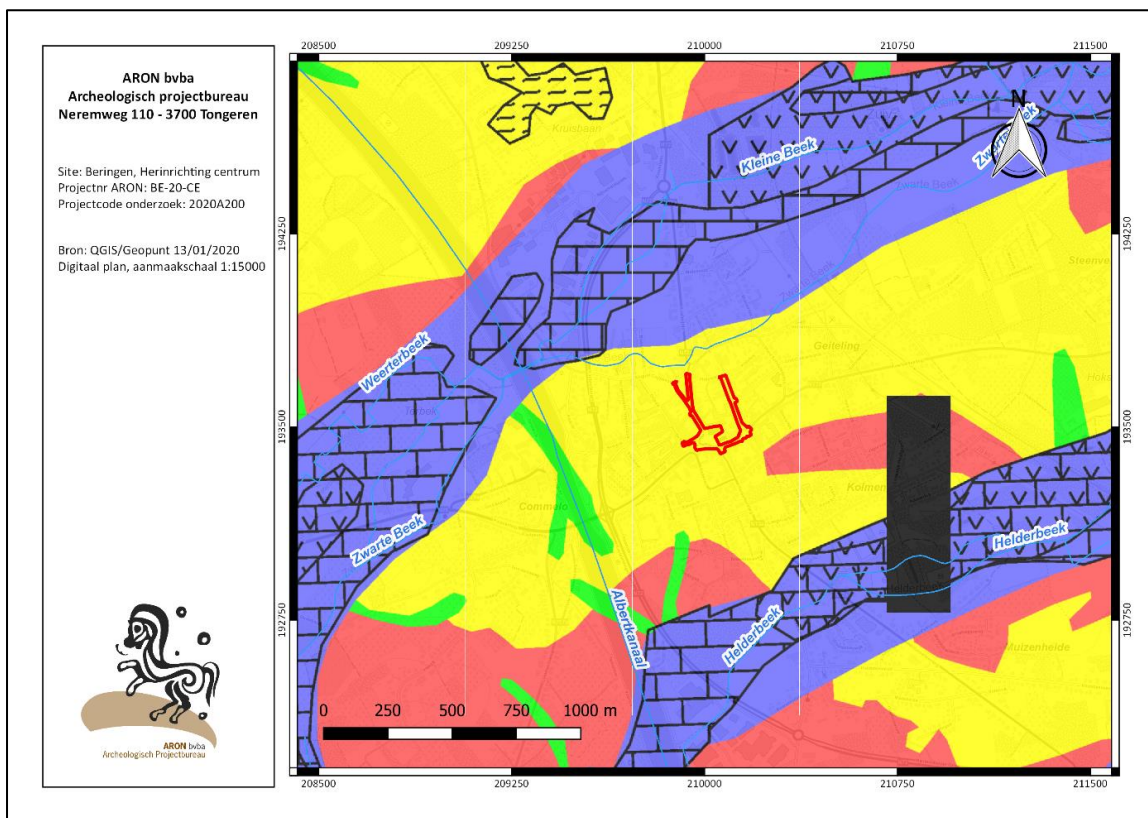
⁸ Broothaers s.d., 8.

⁹ Frederickx ea. 1996, 21.

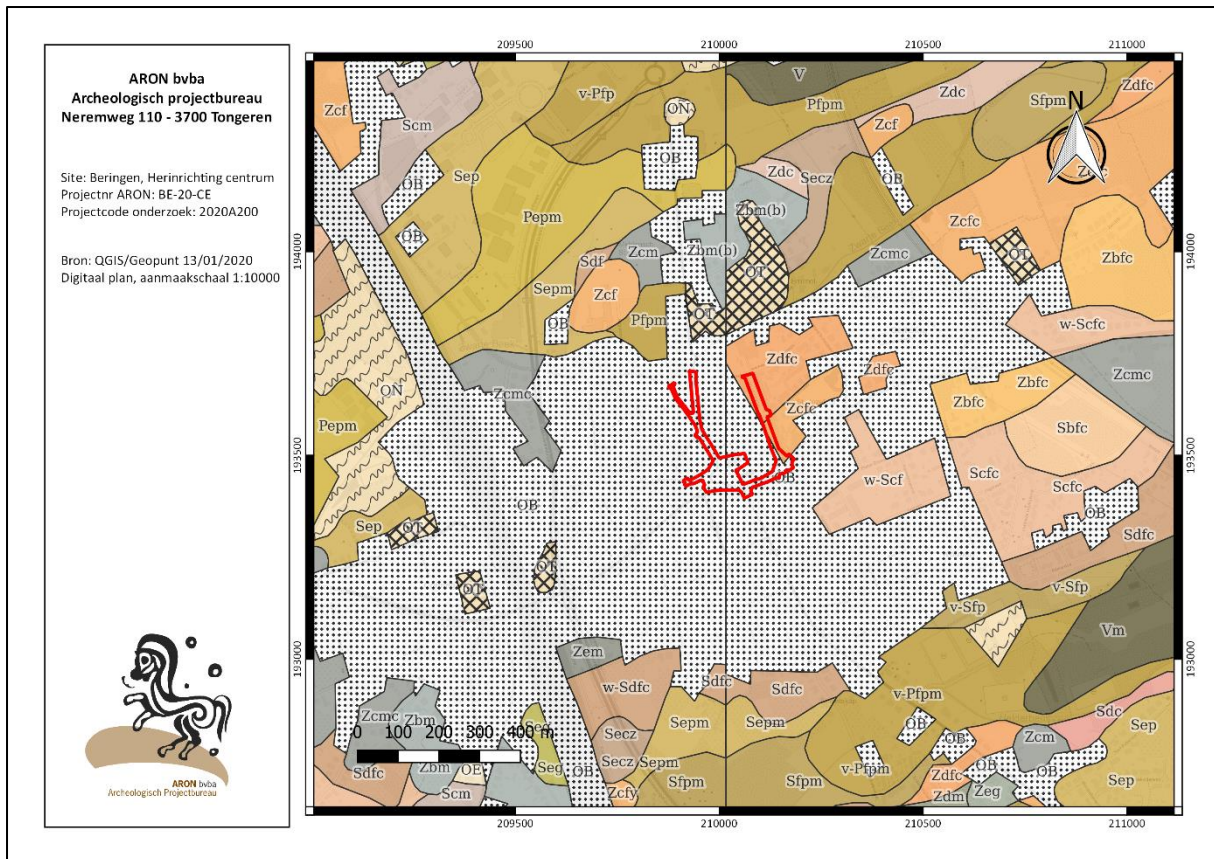
¹⁰ Frederickx ea. 1996, 19.

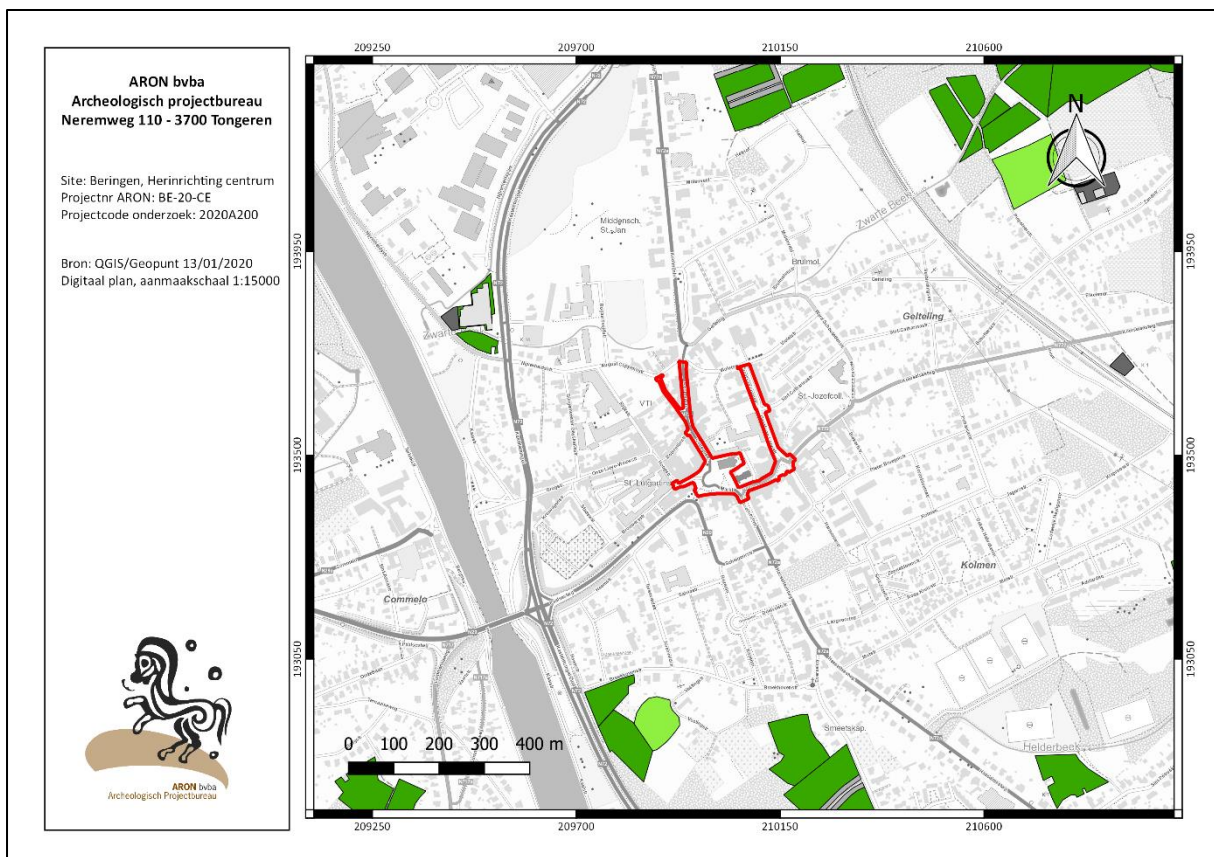
Afb. 5: Uittreksel tertiaire kaart en met afbakening van het projectgebied in het rood (Roze: Formatie van Diest). (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be).

Afb. 6: Uittreksel Quartair profieltypekaart kaartblad 25 met afbakening van het projectgebied in het rood (Geel: Formatie van Wildert; Roos.: zandleem; Groen: Colluvium; Blauw: Rivieralluvium; Vierkanten: IJzerbanken, VVV: Veen) (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be).

Afb. 7: Bodemkaart met aanduiding van het projectgebied in het rood.

Afb. 8: Potentiële bodemerosiekaart per perceel 2018 met aanduiding van het projectgebied in het rood (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be).

1.1 Historische situering

1.1.1 Beknopte historiek van Beringen

Beringen wordt in een *cartularium* van de abdij van Corbie voor het eerst vermeld in 1120 als *Beringe*. Andere vormen komen voor als *Berenges* (1171), *Beringen* (1188) en *Baringen* (1200). Deze naam met het Germaanse -hem of -ingahem-suffix zou 'nederzetting van (de lieden van) Bero' betekenen en kent zijn oorsprong in de 6de tot 8ste eeuw.¹¹ Van deze vroegmiddeleeuwse fase zijn tot nu toe evenwel geen archeologische restanten teruggevonden (zie *infra*).¹²

Beringen was een allodiale heerlijkheid, die volgens de traditionele geschiedschrijving deel uitmaakte van het patrimonium Sancti Adelardi, het erfgoed van Sint-Adelardus van Corbie.¹³ Toen de H. Adelardus in het klooster trad, schonk hij zijn patrimoniale bezittingen, waaronder ook Paal, Heusden en Beringen, rond 770 aan de abdij van Corbië in Picardië, waar hij abt werd in 781 tot 827.¹⁴ De verdwenen kloosterhoeve 'Het Herenhof', die tijdens de middeleeuwen in het centrum van Beringen was gelegen (thv Markt 7) zou hiernaar refereren.

Later verwierf de graaf van Loon de voogdijrechten over Beringen. In 1211 verleende Lodewijk II, graaf van Loon, aan de inwoners van Beringen de Luikse vrijheid. Zeer waarschijnlijk gebeurde dit zonder overleg met de abt van Corbië. Later werd de scheve situatie rechtgezet en graaf Arnold IV van Loon bekrachtigde in 1239 de stadsrechten van Beringen, met de uitdrukkelijke toestemming van de abt van Corbië.¹⁵ Een ca. 20 jaar oudere oorkonde geeft echter weer dat Lodewijk II in 1211 dit privilege mogelijk reeds toegekend had.¹⁶

Kort nadat Beringen van de graaf van Loon zijn vrijheidsbrief had verkregen, werd de stad omwald. Op gerechtelijk vlak was Beringen verdeeld in twee gebieden: *binninghe* en *buytinghe*. Tot de '*binninghe*', de 'stad' behoorden de omwalde stadskern, Broekhoven, De Mot, Gravendaal Kommelo, Terbeck, Terhagen en Terhulsen. Tot de '*buytinghe*' werden gerekend: Brelaar, Geenhout, Gestel, Katermeir, Meelberg, Paal, Reysselt en Tervant.¹⁷ In de vrijheid of *binninghe* fungeerde de binnenbank, die het Luikse recht volgde. De buitenbank van de *buytinghe* sprak Loons recht. Aanvankelijk had elke bank haar eigen schepenen. Vanaf de 16de eeuw waren beide schepenbanken uit dezelfde personen samengesteld, die echter wel afzonderlijk Luikse en Loonse zittingen hielden naargelang de akten betrekking hadden op de *binninghe* of *buytinghe*. Het stadsbestuur was in handen van twee jaarlijks verkozen burgemeesters, één voor de vrijheid (*binninghe*) en één voor de *buythinge*.¹⁸

De zeer oude Sint-Pietersparochie, waarschijnlijk een stichting van de abdij van Corbië, behoorde tot het bisdom Luik, het aartsdiaconaat van de Kempen en het landdecanaat Beringen. Het patrocinium Sint-Pieters wijst op een vroegmiddeleeuwse oorsprong.¹⁹

Beringen lag op een knooppunt van de handelswegen Brussel-Düsseldorf, Diest-Venlo en Antwerpen-Keulen. De laatste afstand werd in drie dagen overbrugd, waarbij in Beringen een rustplaats was. Langs deze handelsweg(en) groeide Beringen in de 13de-15de eeuw uit tot een bloeiend klein-regionaal handelscentrum met een vrij belangrijke lakennijverheid. Verder bestonden in Beringen verschillende paenhuysen of brouwerijen.²⁰

In 1559 verkocht de abdij van Corbie haar heerlijke rechten in Beringen aan Godfried van Bocholtz, heer van Grevenbroek. Door het huwelijk van diens dochter met de heer van het Land van Ham, kwam de heerschappij Beringen in handen van de bewoners van het kasteel van Oostham. Achtereenvolgens leverden de families van

¹¹ Gysseling 1960, 126; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120879>.

¹² Brockmans 1986, 10; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>;

¹³ Gerits 1989, 17.

¹⁴ Brockmans 1986, 27.

¹⁵ Brockmans 1986, 10; Carmans sd., 98; Gerits 1989, 17; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120879>;

¹⁶ Baerten 1965, 220.

¹⁷ Gerits 1989, 18; Carmans sd., 98; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

¹⁸ Gerits 1989, 18.

¹⁹ Brockmans 1986, 19.

²⁰ Carmans sd., 98;

Bocholtz (16de eeuw), van Hoensbroeck (17de eeuw), de Chastelet en van Isendorn (15de eeuw) de heren van Beringen.²¹

Door zijn gunstige ligging bij een knooppunt van verkeers- en handelswegen werd Beringen echter ook verschillende keren belegerd, ingenomen en vernield door militaire eenheden in de loop van de 15de, 16de en 17de eeuw. De grondige verwoesting van de stad in 1654 door de troepen van Karel van Lorreinen kwam Beringen nooit te boven. De stad verviel tot een eenvoudig landbouwdorp.²²

Tot in de 17de eeuw waren de woonhuizen hoofdzakelijk opgetrokken in vakwerk en voorzien van strodaken. Beringen werd echter verschillende keren door brand volledig in as gelegd (oa. in 1584, 1593, 1654). Om het brandgevaar in te dijken werden vanaf het begin van de 17de eeuw stedelijke ordonnances vervaardigd voor de veiligheid van bakovens en tegen het gebruik van vuur in schuren. Bovendien stimuleerde het stadsbestuur het versteningsproces van de woonhuizen. Een ordonnantie van 1633 bepaalde dat de huizen voortaan met leien moesten afgedekt worden in plaats van met stro. Verder voorzag een vordering van 1637 het gebruik van natuur- en baksteen voor de woningbouw.²³

Ingrijpende wijzigingen in de stedelijke samenleving en in het economisch patroon kwamen pas met de oprichting van de steenkoolmijn van Beringen, die bovendien een aanzienlijke bevolkingstoename tot gevolg had. De eerste verkenningsboringen startten in 1902. Zij bewezen dat de ondergrond voldoende steenkolen bevatte om er een mijnzetel op te richten. Met het oog op een optimale vestigingsplaats werd in 1904-1909 een reeks proefboringen verricht. Uiteindelijk werden de mijngebouwen en de bijbehorende installaties op het grondgebied van Koersel opgetrokken. De concessie “Beringen-Koersel” (1906), de koolmijn van Beringen, werd operationeel in 1922.²⁴

1.1.2. Iconografische en cartografische bronnen van de stad en het onderzoeksterrein

Een overzicht van de iconografische bronnen en historische kaarten, met hun belangrijkste aanduidingen in het onderzoeksgebied, wordt in deze paragraaf gegeven. Voor meer info over de belangrijkste historische gekende elementen op het onderzoeksterrein (cfr. de Markt, de kerk en rondom liggend kerkhof en de stadsomwalling) verwijzen wij verder naar 2.2.3 *Historiek van het onderzoeksterrein*.

De oudste bekende iconografische bron van Beringen is *een gravure van Robert Peril, gemaakt rond 1510 (Afb. 9)*. Deze gravure geeft een schetsmatige weergave van het panorama van de stad Beringen. Aangezien het niet de bedoeling was een volledig getrouwe weergave van de werkelijkheid te schetsen, dient deze prent met enige voorzichtigheid bekeken te worden. Toch is deze schets interessant aangezien het als enige een beeld geeft van de stad voor de grote verwoestingen van 1584. Als men de kerk als ankerpunt neemt, lijkt het erop dat de schets gemaakt is vanuit het zuiden/zuidoosten. De toren van de kerk staat in het westen, het schip is naar het oosten gericht. Dit zou echter inhouden dat de stad over een noordelijke poort beschikte, wat niet het geval lijkt te zijn (zie *infra*). Men kan er ook van uit gaan dat de schets gemaakt is om zoveel mogelijk van de stad in beeld te brengen zonder echt rekening te houden met de exacte ligging van de gebouwen. De versterking van de stad bestaat, naast drie stadspoorten, uit een stadsmuur met kantelen en twee ingebouwde torens op een aarden wal. Centraal op de Markt staat een soort lakenhalle of stadhuis. Daarachter staat een ‘monument’ in de vorm van een zuil op een cilindrische conisch omhooglopende sokkel bekroond met wat lijkt op een bol en een kruis. Of dit monument verwijst naar het ‘perron’ van Beringen is mogelijk. Perrons of stadspalen zijn te vinden op plaatsen die behoorden tot het vroegere Prinsbisdom Luik, namelijk in de zogenaamde ‘Goede Steden’. Het is een symbool van vrijheid en autonomie. Links van het centrale gebouw met vlaggenmast ligt een waterpoel, mogelijk verwijzend naar de vroegere oorsprong als dries met centrale drenkplaatsen voor het vee.²⁵ De kerk, die rechts van het centrale gebouw wordt aangeduid, wordt door meerdere gebouwen omgeven. Of er een kerkhof rondom de kerk aanwezig was, is niet duidelijk op deze gravure.

²¹ Beerten 2013, 8.

²² Gerits 1989, 28.

²³ Gerits 1989, 28.

²⁴ Carmans sd., 98.

²⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>.

Afb. 9: Panorama van Beringen, gravure door Robert Peril (16de eeuw) (Bron: Carmans s.d., 99 en Gerits 1989, 18).

Op de figuratieve kaart uit het kaartboek van de Abdij van Averbode, gemaakt door Cornelis Lowis (1661-1680) in de 17de eeuw (Afb. 10), kan het onderzoeksgebied onmogelijk in detail gesitueerd worden.

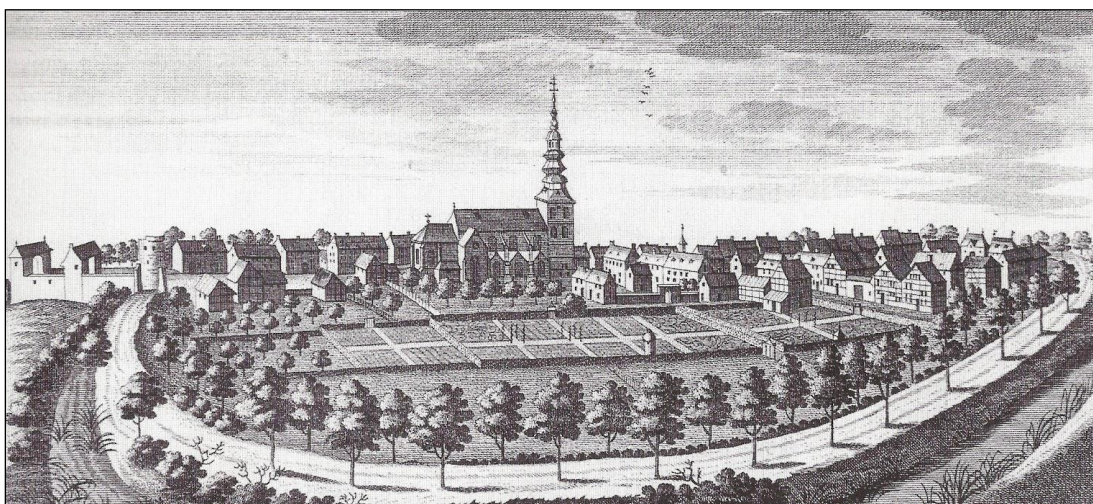
Afb. 10: Detail uit het kaartboek van de Abdij van Averbode, 1659 (Bron: Van Ermen 1997, 104).

Op een panorama van Beringen getekend door Remacle Le Loup (ca. 1730, Afb. 11) wordt de stad vanaf het noordoosten afgebeeld. In het oosten (links op de gravure) situeert de stadsvest zich ter hoogte van de huidige Graaf van Loonstraat met achteraan een poortgebouw (cfr. de Koerselse Poort, zie *infra*). Centraal wordt de kerk afgebeeld. Het zuidelijke en westelijke deel van de stad is bebouwd, het noordelijke en oostelijke deel van het gebied binnen de stadswal wordt hoofdzakelijk ingenomen door tuinen, akkers en boomgaarden. Ten noorden van het kerkgebouw situeren zich enkele gebouwen langs de huidige Collegestraat. Ook de Koerselsesteenweg lijkt langs beide zijden bebouwd. Een kopergravure uit 1744 werd opgemaakt naar voornoemde pentekening van Remacle le Loup en geeft een vergelijkbaar beeld (Afb. 12).

Het stratenpatroon in het stadscentrum is op de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden*, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778, Afb. 13) duidelijk te herkennen. Bij de projectie van het plangebied op deze kaart moeten we waarschijnlijk rekening houden met een mogelijke foutenmarge bij de projectie, voornamelijk in het noordoostelijke deel.²⁶ De huidige Koerselsesteenweg, de Markt, de Paalsesteenweg en de Collegestraat met in het verlengde de Steenstraat zijn duidelijk zichtbaar. Deze laatste als een met bomen omzoomde dreef. De Koolmijnlaan en August Cuppenslaan zijn nog niet zichtbaar. Het terrein wordt hier als tuinzone langs de stadswallen ingenomen. Het uiterst noordelijke deel van het onderzoeksterrein ligt buiten de stadsomwalling en wordt als akkerland/weiland en een weg die parallel loopt met de Zwarte Beek aangeduid. Ter hoogte van de Graaf Van Loonstraat is de stadsvest met ten westen hiervan een aarden wal herkenbaar. Van een stadsmuur zelf is geen spoor te herkennen. In het zuidoosten geeft de Koerselsesteenweg uit op de Koerselsepoort, waarvan nog structuren zichtbaar zijn. In het noorden loopt de stadomwalling doorheen het tracé van de huidige Steenstraat en Koolmijnlaan. De Sint-Pietersbandenkerk wordt door een kerkhof en kerkhofmuur/haag omgeven. Bebouwing bevindt zich langs deze kerkhofmuur, ter hoogte van de huidige Markt en de Collegestraat. Verder is bebouwing aanwezig langs de Markt en de Koerselsesteenweg, de Collegestraat en sporadisch langs de Steenstraat. Op de Markt zijn twee ronde blauwgroene ingekleurde cirkels getekend, die als open waterputten te interpreteren zijn.

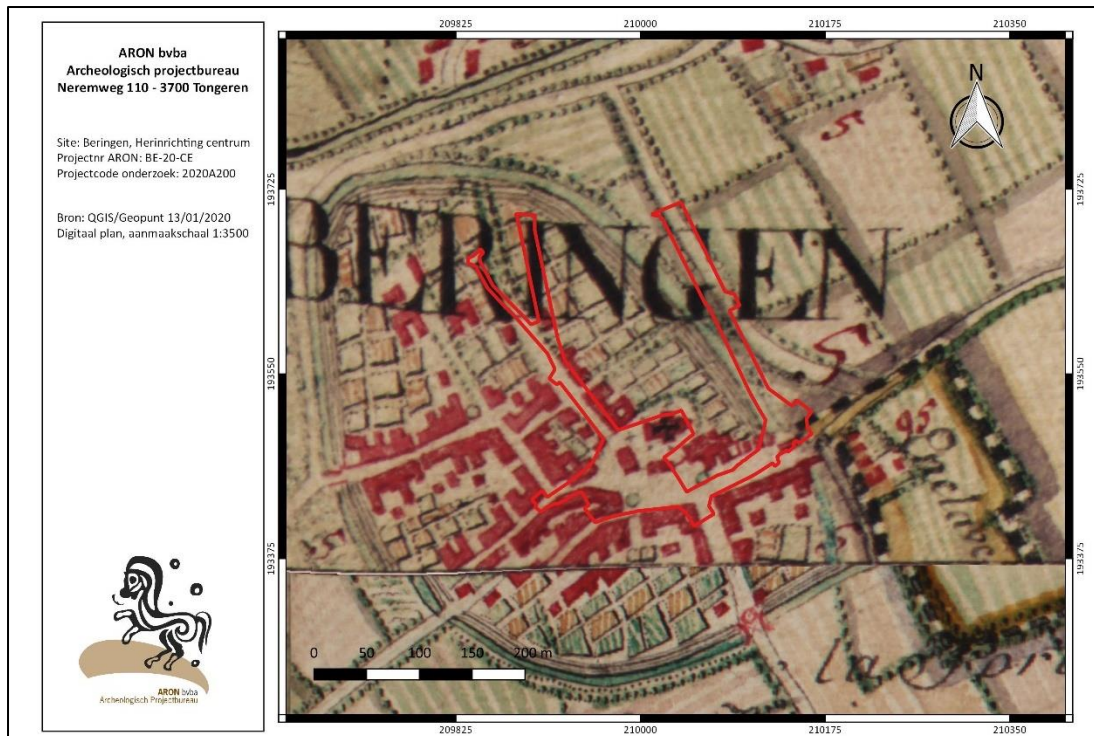

Afb. 11: Pentekening van Remacle Le Loup (ca. 1730) (Bron: Carmans s.d., 99 en Gerits 1989, 19).

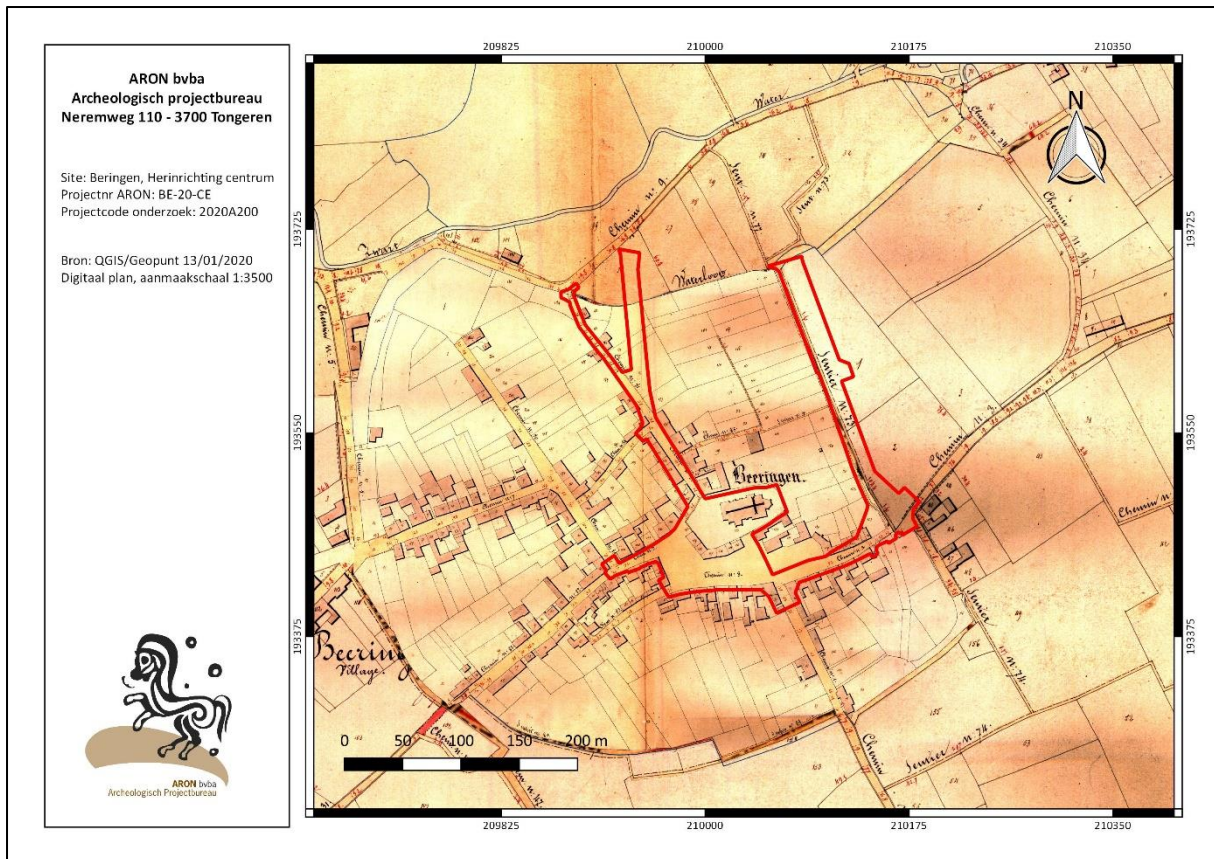
Afb. 12: Gezicht op de stad Beringen. Kopergravure, naar de pentekening van Remacle Le Loup, 1744. (Bron: Carmans s.d., 99 en Gerits 1989, 19).

²⁶ De weergegeven kaart houdt rekening met deze foute projectie en geeft de vermoedelijke locatie van het onderzoeksterrein weer.

Afb. 13: Detail uit de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgesteld door Graaf de Ferraris (1771-1778) met situering van het projectgebied.

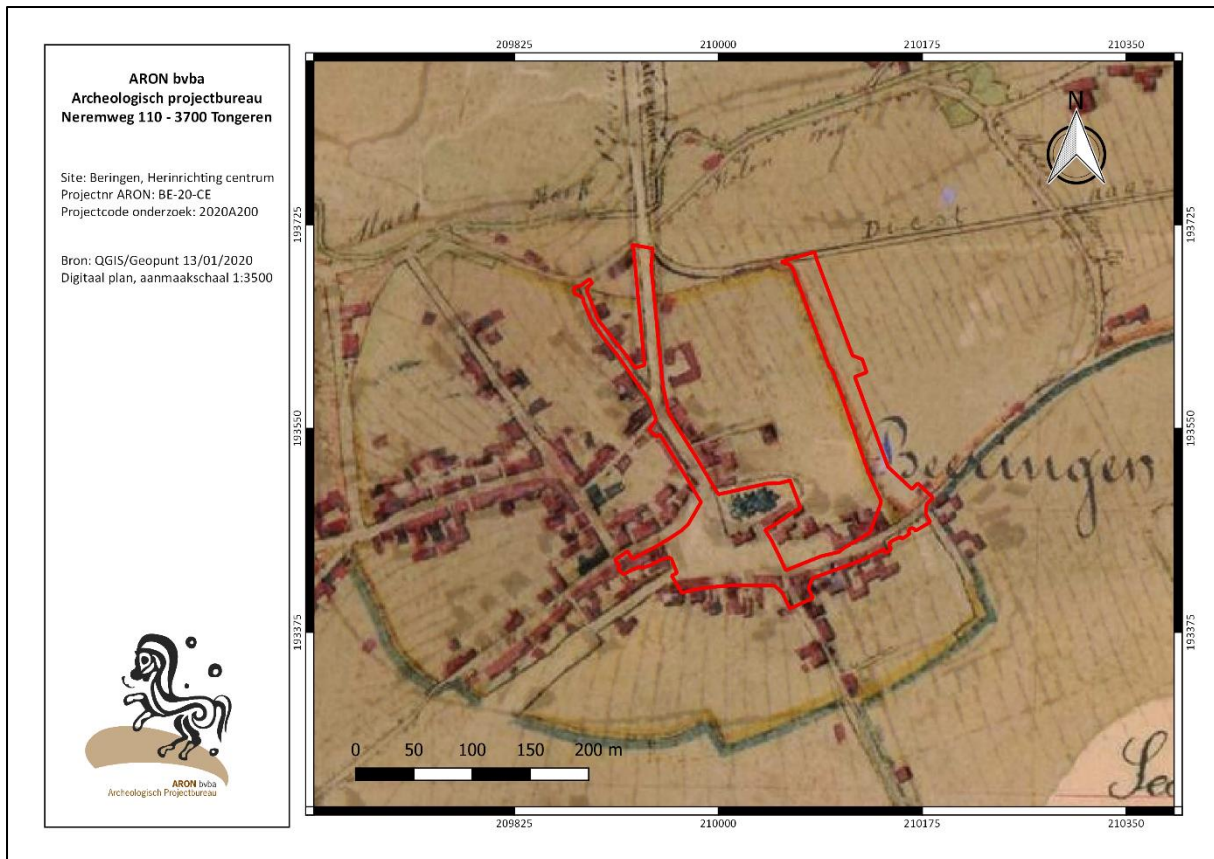
Op de *Atlas van de Buurtwegen* (ca. 1840, Afb. 14) zijn de stadswallen niet meer aangeduid. In 1826 was men immers begonnen met het dempen van de grachten en het slopen van de wallen (zie *infra*). In het noorden is een waterloop wel zichtbaar ter hoogte van de voormalige stadsgracht. Verder wordt het terrein in het oosten door een weg (*sentier nr. 73*), ter hoogte van deze oude vesten, ingenomen. Structuren van de Koerselsepoort zijn afwezig. De Collegestraat en Steenstraat zijn zichtbaar als *Chemin nr. 81*, De Markt, Koerselsesteenweg en Hoogstraat als *Chemin nr. 3*. De Paalsesteenweg (*Chemin nr. 83*) stopt ter hoogte van de Heemstraat en loopt ook niet in zuidelijke richting door. De Koolmijnlaan is nog steeds afwezig. De August Cuppenslaan wordt – ten noorden van bovenbeschreven waterloop – wel aangeduid (*Chemin nr. 9*) en loopt verder in noordoostelijke richting buiten het projectzone in de richting van de Brulmolen. Bebouwing is aanwezig langsheen de Markt, de Koersesesteenweg, de Paalsesteenweg, de Hoogstraat, de Collegestraat en in mindere mate langs de Steenstraat. Op te merken is dat deze bebouwing zich ook grotendeels ter hoogte van het huidige openbaar domein bevindt. Het uitzicht van de Markt onderging immers een grondige wijziging in 1938 door de aanleg van de Paalsesteenweg en in het verlengde de Diestersesteenweg ten westen van de Markt. Hierbij verdween ook het drossaardhuis dat langs de westzijde van de Markt was gelegen (zie *infra*). Ook op de Markt is bebouwing zichtbaar ten zuidwesten van de kerkhofmuur. Verder was ook bebouwing aanwezig ter hoogte van het kruispunt van de huidige Koerselsesteenweg/Graaf van Loonstraat, het kruispunt met de Hasseltsesteenweg.

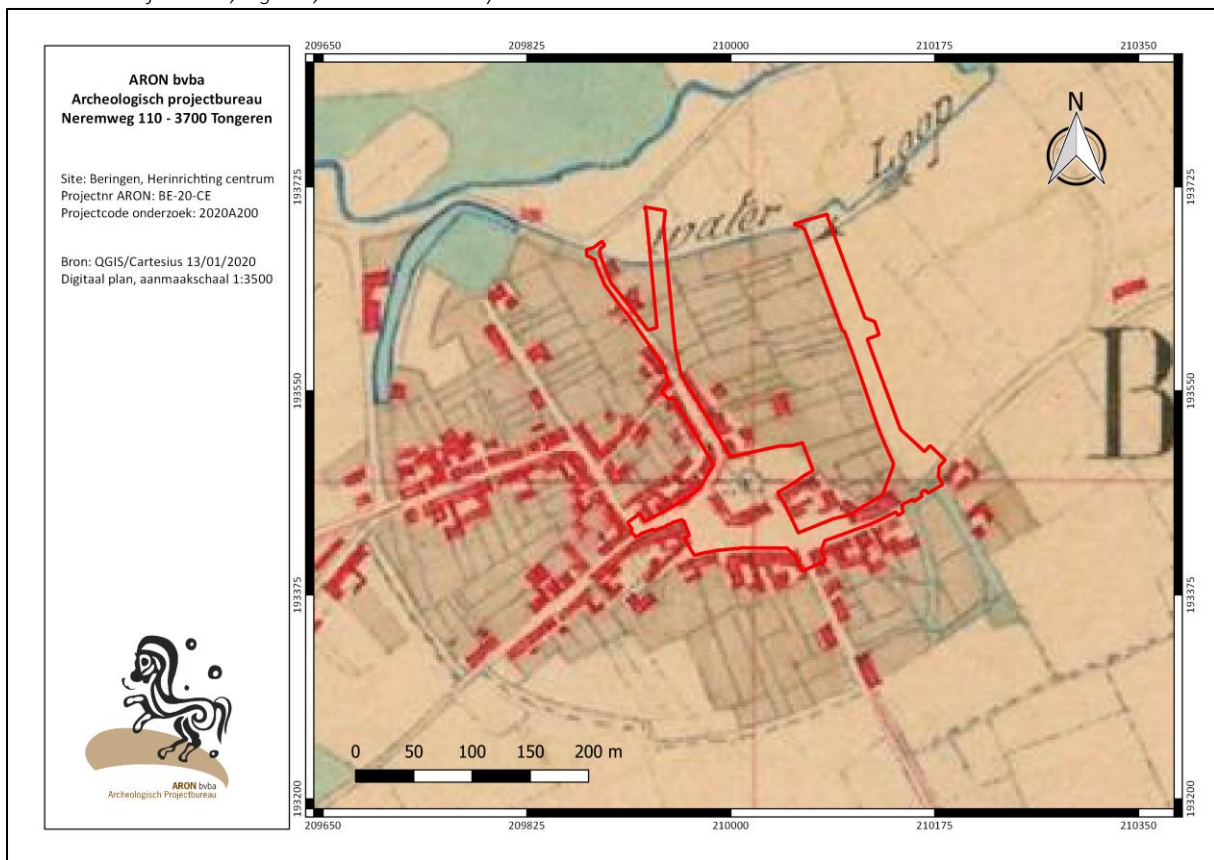
Afb. 14: Atlas van de Buurtwegen (ca. 1841) met aanduiding van het projectgebied (rood).

De primitieve kadasterkaart (ca. 1850, Afb. 15) en de gereduceerde kadasterkaart (Afb. 16) geven een vergelijkbaar beeld. Terwijl op de detailkaarten van het Primitief Kadasterplan en het gereduceerd Kadasterplan de Koolmijnlaan nog niet is weergegeven, duidt het overzichtsplan van de stad deze straat wel aan. De contour van de voormalige omwalling is bovendien goed zichtbaar op laatstgenoemde kaart.

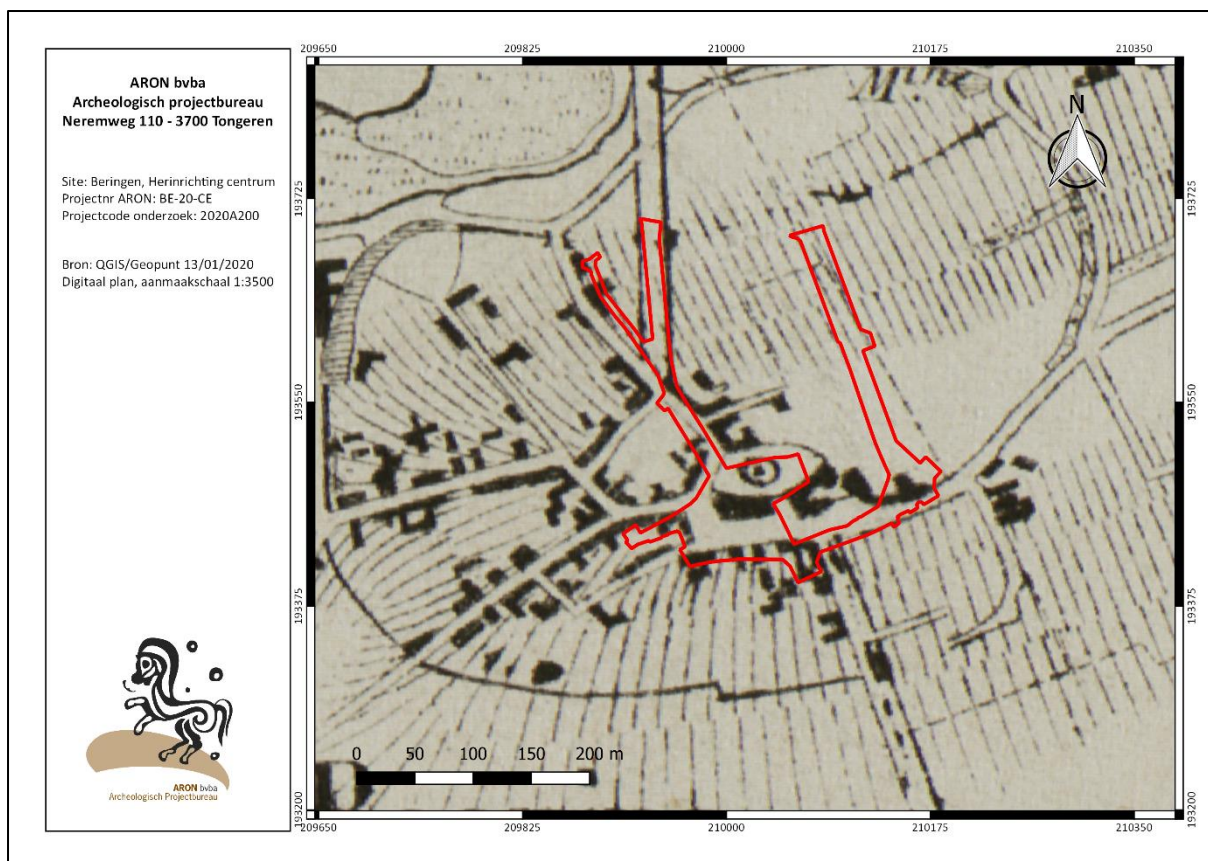
De Vandermaelenkaart (1846-1854, Afb. 17) geeft een quasi vergelijkbaar beeld. Ook op deze kaart is de Koolmijnlaan evenwel zichtbaar. De Graaf van Loonstraat wordt daarnaast als veldweg aangeduid. De waterloop in het noorden van het projectgebied, ter hoogte van de voormalige stadsomwalling, wordt niet meer weergegeven.

Afb. 15: De Primitieve Kadasterkaart (ca. 1850) van de binnenstad van Beringen (Kadasterarchief Limburg). (Bron: Kadasterarchief Hasselt, digitaal, schaal onbekend).

Afb. 16: Detail uit de Gereduceerde Kadasterkaart (ca. 1850) met situering van het projectgebied (rood) (Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>, digitaal, schaal onbekend).

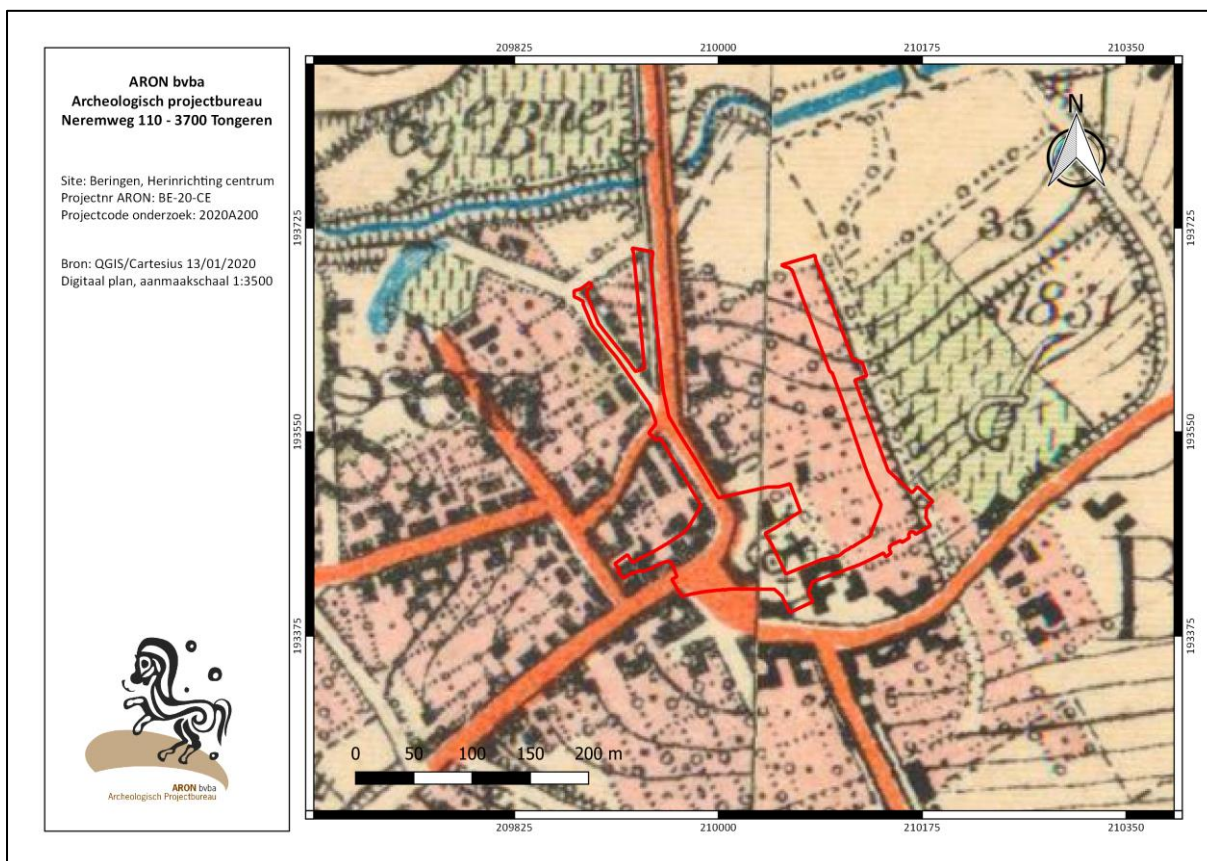
Afb. 17: Vandermaelenkaart (ca. 1850) met aanduiding van het projectgebied (rood).

Op de *topografische kaarten* van het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw (1873, 1904 en 1939) is de middeleeuwse stadsstructuur van Beringen, net zoals op de *Vandermaelenkaart*, nog herkenbaar.

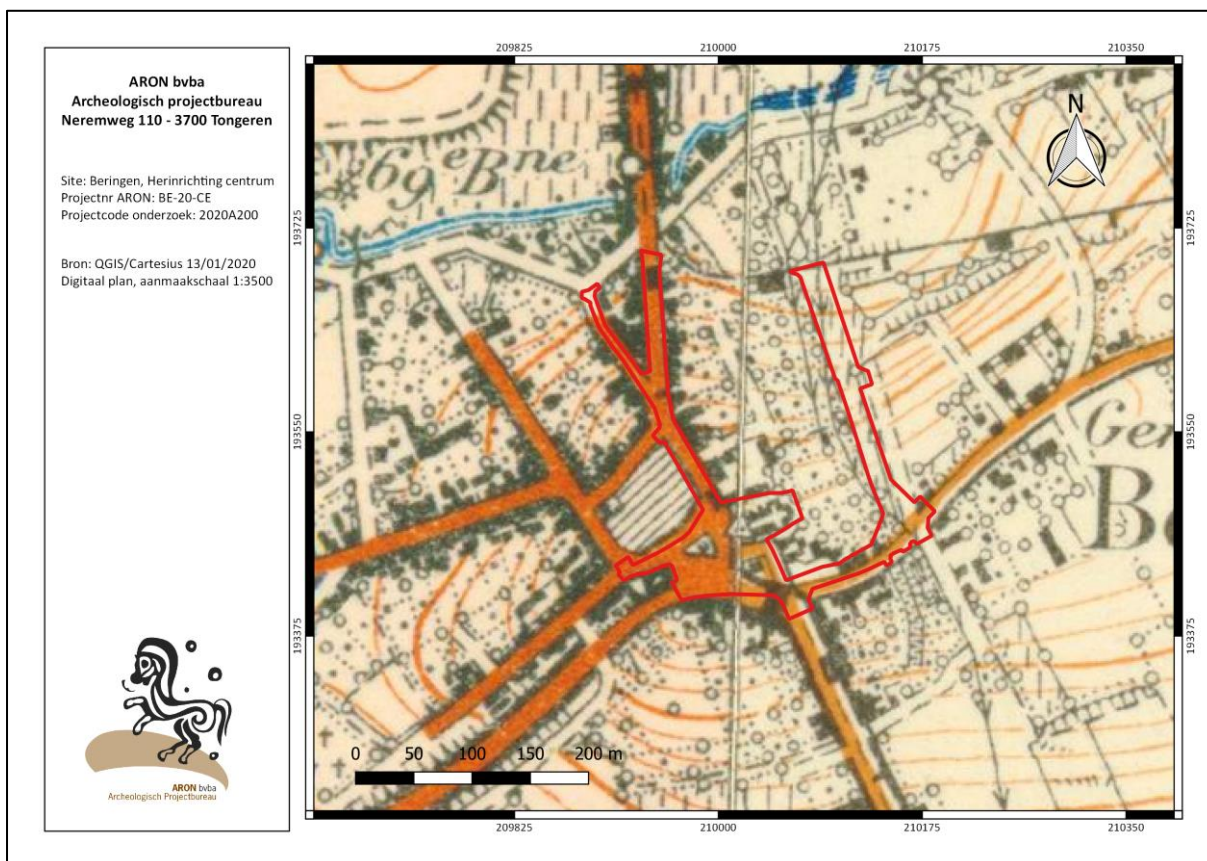
Op de *topografische kaart van 1904* (Afb. 18) wordt ten oosten van het onderzoeksterrein verwezen naar de tiendaagse veldslag van 1830-1831. Op de *kaart van 1939* (Afb. 19) is de Paalsesteenweg in westelijke richting doorgetrokken (cfr. huidige Heemstraat), in de richting van de Diestersteenweg. Het uitzicht van de Markt onderging daarbij en eerste grondige wijziging (zie infra).²⁷

Op de *topografische kaart van 1969* (Afb. 20) is de aanzet van de Graaf van Loonstraat zichtbaar. Een luchtfoto van 1967 (Afb. 21) en de *topografische kaart van 1981* (Afb. 22) geven deze weg volledig weer. Ook is de Paalsesteenweg in zuidelijke richting doorgetrokken.

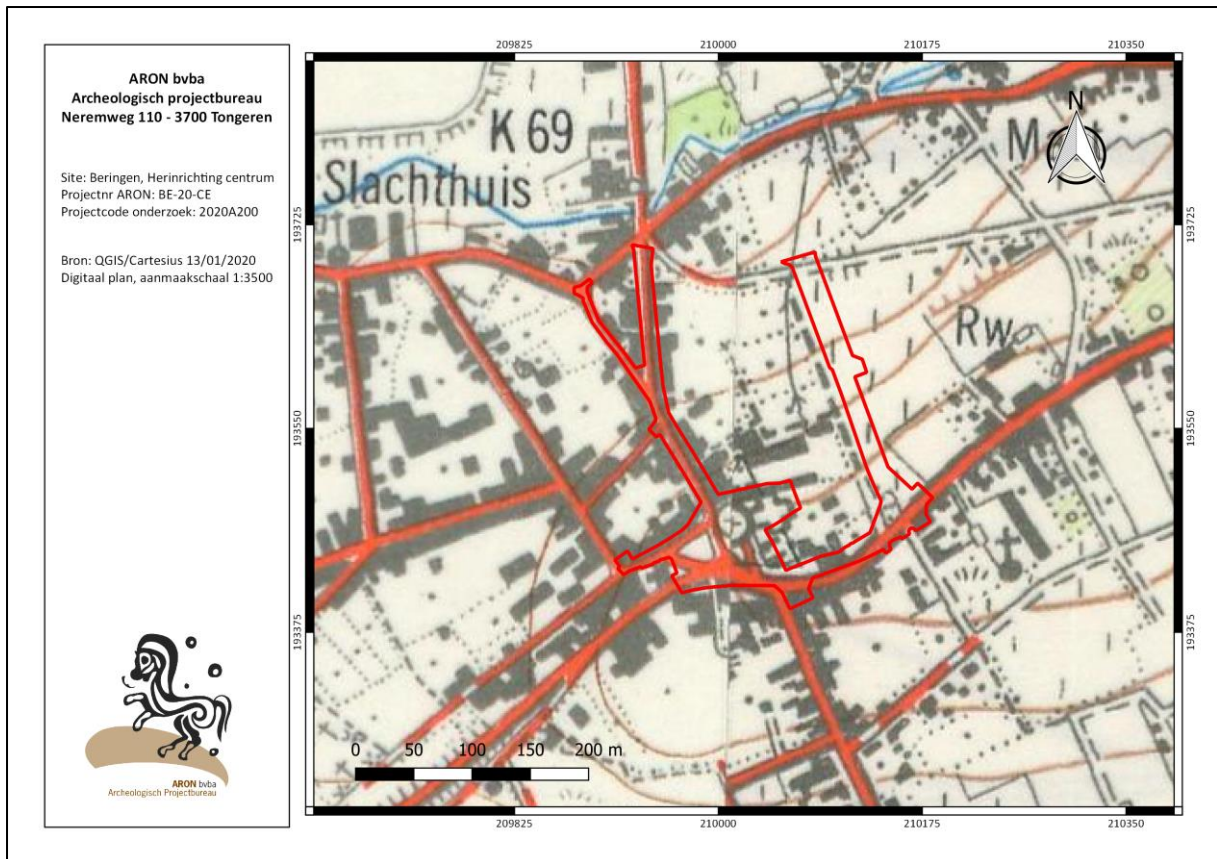
²⁷ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

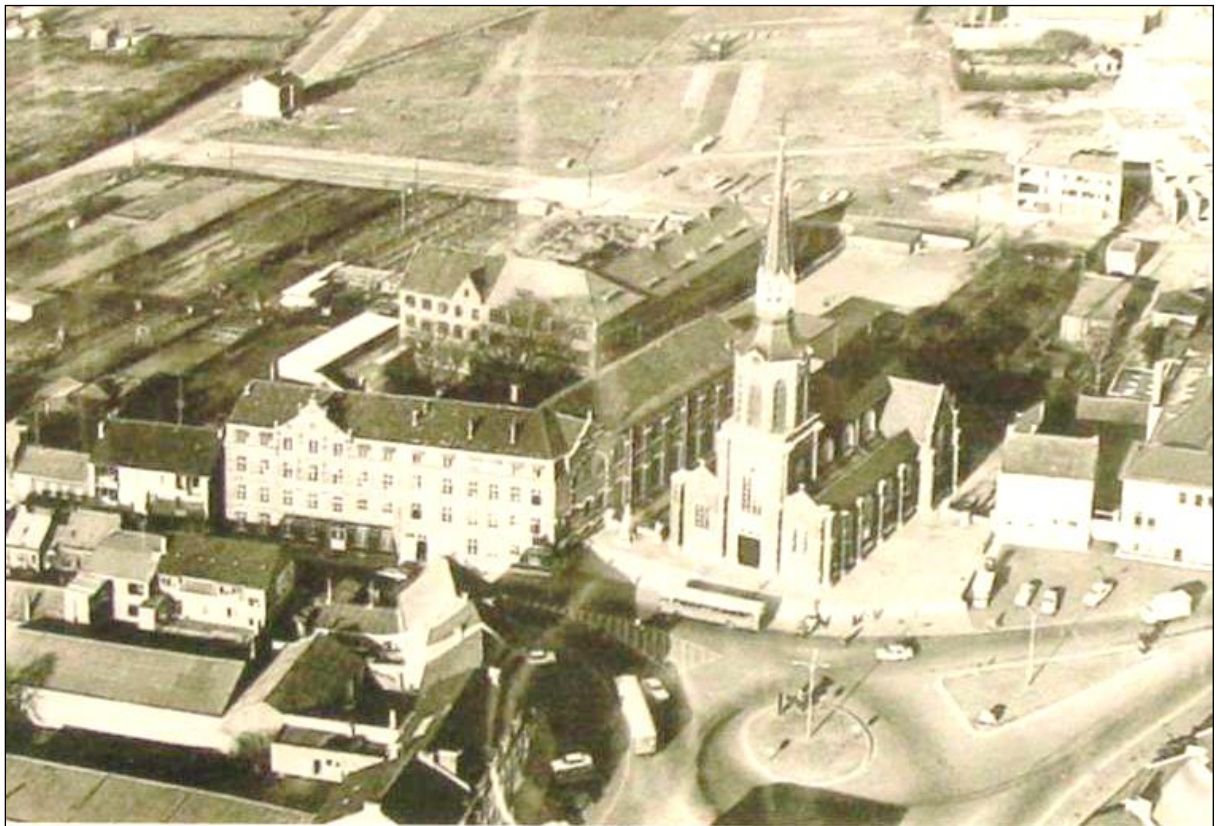
Afb. 18: Topografische kaart uit 1904 met aanduiding van het projectgebied (rood).

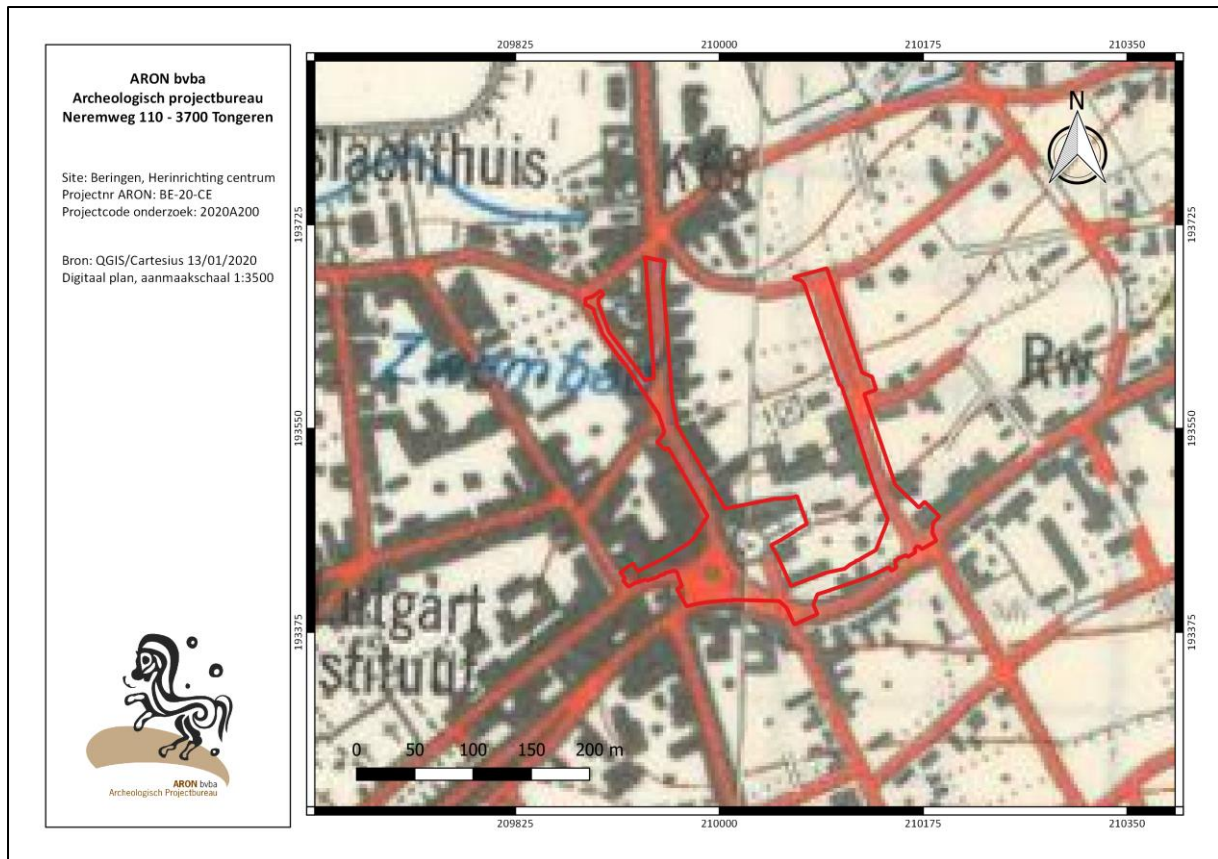
Afb. 19: Topografische kaart uit 1939 met aanduiding van het projectgebied (rood).

Afb. 20: Topografische kaart uit 1969 met aanduiding van het projectgebied (rood).

Afb. 21: Luchtfoto uit 1967 met zicht op de Markt en de kerk. Achteraan in beeld is de Graaf Van Loonstraat zichtbaar. (Bron: Bormans 2000, 70).

Afb. 22: Topografische kaart uit 1981 met aanduiding van het projectgebied (rood).

1.1.3. Historiek van het onderzoeksterrein

1.1.3.1 De Markt

De Markt van Beringen betreft in oorsprong een driehoekig plein, waar de belangrijkste invalswegen uitmondten. Door zijn ligging bij de handelswegen Diest-Venlo en Antwerpen-Keulen ontwikkelde zich een belangrijke doorvoerhandel en kleinindustrie. Al zeer vroeg had Beringen dan ook zijn lakenbeurs, vleeshal en paenhuysen (brouwerijen).²⁸

Of dit driehoekige plein eertijds een dries vormde is mogelijk. De oudste dries-nederzettingen ontstonden tijdens de Frankisch-Merovingische tijd, te situeren in de 5de tot de 7de eeuw en waren eertijds verzamel- en drenkplaatsen voor het vee, vooral tijdens de nacht en dreigend gevaar.²⁹

Net ten zuidoosten van de kerk (Markt 7) situeert zich een alleenstaand dubbelhuis uit de 18de eeuw, die teruggaat op een oude hoeve (Het Herenhof, zie *supra*). Ten zuiden hiervan, ter hoogte later stadhuis dat in 1966 werd ingewijd, bevonden zich twee huizen.

De pleinwanden worden gemarkeerd door enkele burgerhuizen met een 19de-eeuws uitzicht, die meestal wel een oudere kern bezitten. Zo onderging het uitzicht van de Markt een eerste grondige wijziging in 1938, door de aanleg van de Paalsesteenweg en in het verlengde de Diestersesteenweg in het westen van de Markt. Hierbij verdween ook het drossaardhuis dat langs de westzijde van de Markt was gelegen (Afb. 25). De drossaard was de hoogste vertegenwoordiger van de rechterlijke macht. In 1782 zou onder het drossaardhuis een keldergevangenis

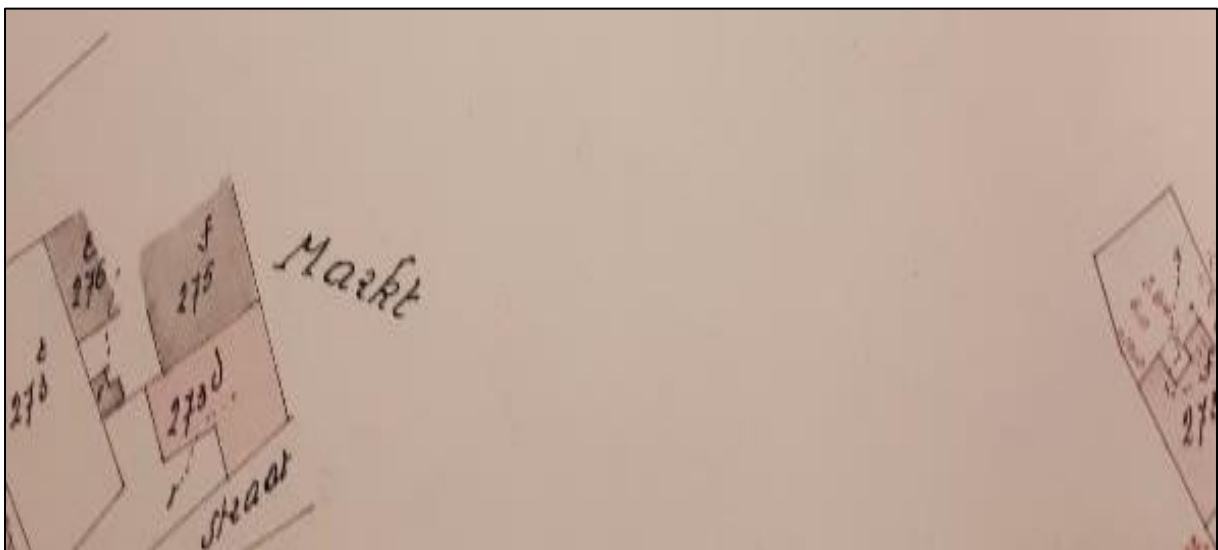
²⁸ Brockmans 1986, 48; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/120879>.

²⁹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/111500>

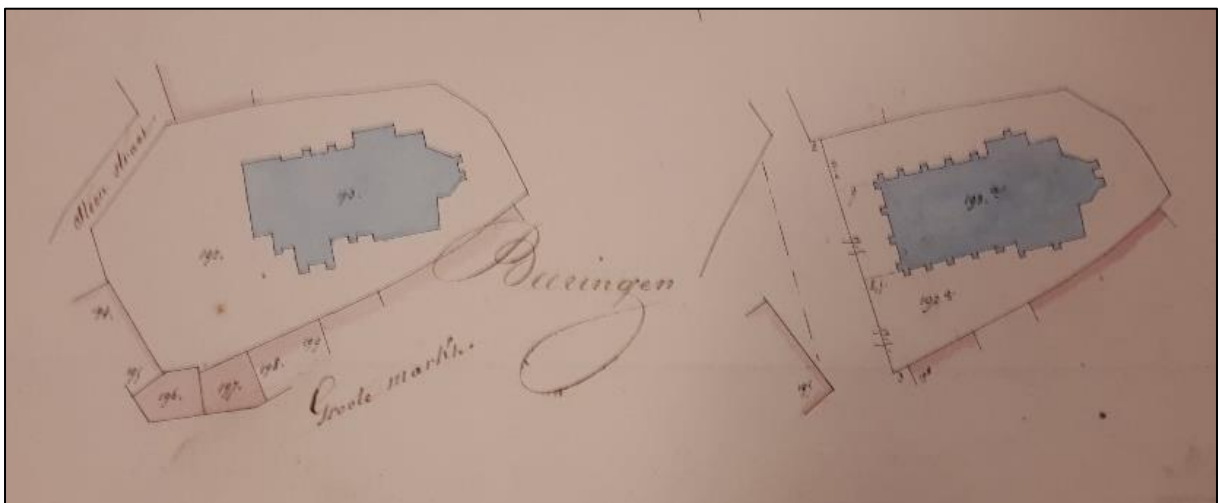
uitgegraven zijn.³⁰ Op de hoek van de markt (richting Hasseltse poort) werd de afspanning "De Gouden Sleutel" afgebroken.³¹

De bebouwing ten zuiden van de kerkhofmuur, zoals zichtbaar is op de Atlas der Buurtwegen en het Primitief kadasterplan (zie *supra*, Afb. 14-15) verdween tussen het midden van de 19de en het midden van de 20ste eeuw. Op basis van de mutatieschetsen wordt duidelijk dat het huis met nr. 196 (zoals zichtbaar op het Primitief Kadasterplan) verdween in 1849 om plaats te maken voor openbaar domein voor de kerk (Afb. 24). De huizen met nrs. 194 en nr. 195 verdwenen in 1895.

Over de markt liep bovendien een tramlijn. De lijn Hasselt-Leopoldsburg werd in 1896 aangelegd en kwam langs Beringen. De lijn Diest-Beringen-Koersel trad in werking in 1904. Na de Tweede Wereldoorlog werden beide lijnen afgeschaft. Met uitzondering van enkele foto's werden geen bijkomende gegevens over deze tramlijn gevonden. Wel is gekend dat de wachtzaal van de tram aanwezig was op de Markt, ten zuiden van de kerkhofmuur. De bebouwing, afgebroken in 1941, stond zo ter hoogte van de vroegere bebouwing langs de kerkhofmuur (nrs. 198-199 zoals zichtbaar op het Primitief Kadasterplan).

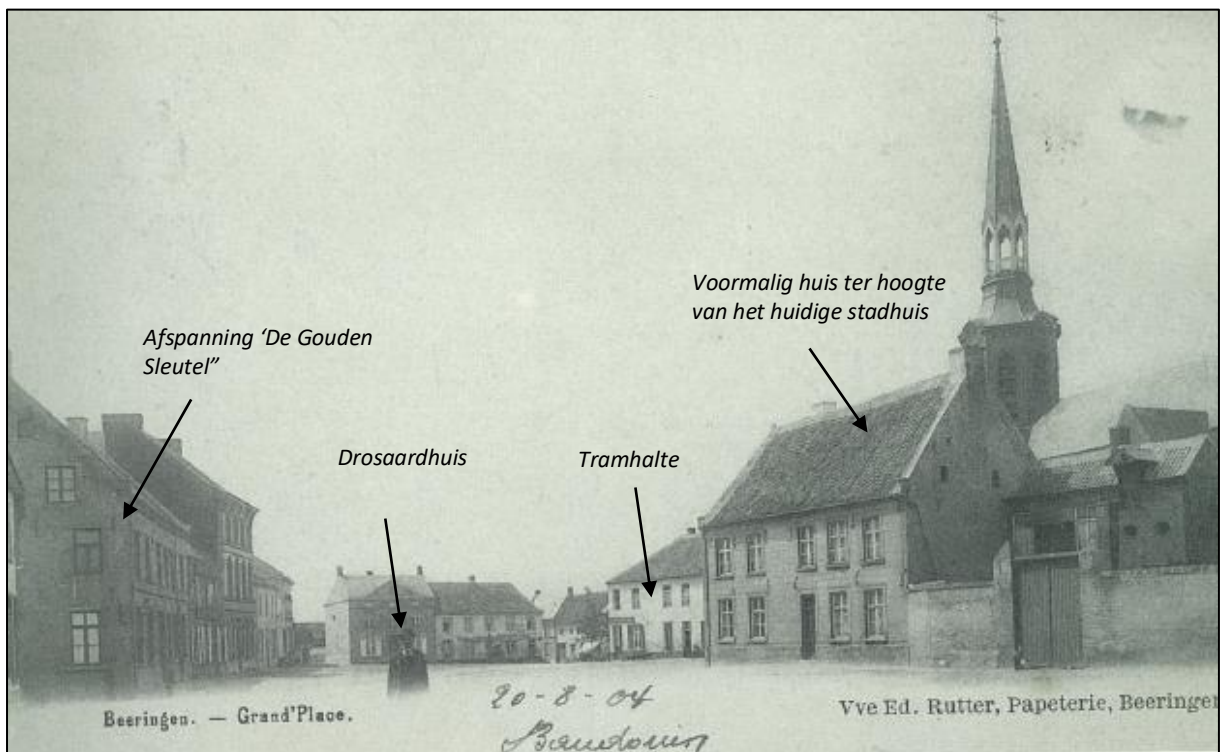
Afb. 23: Mutatieschets uit 1938 (Bron: Archief van het kadaster, Kadaster Hasselt, perceel 273: 1938/27).

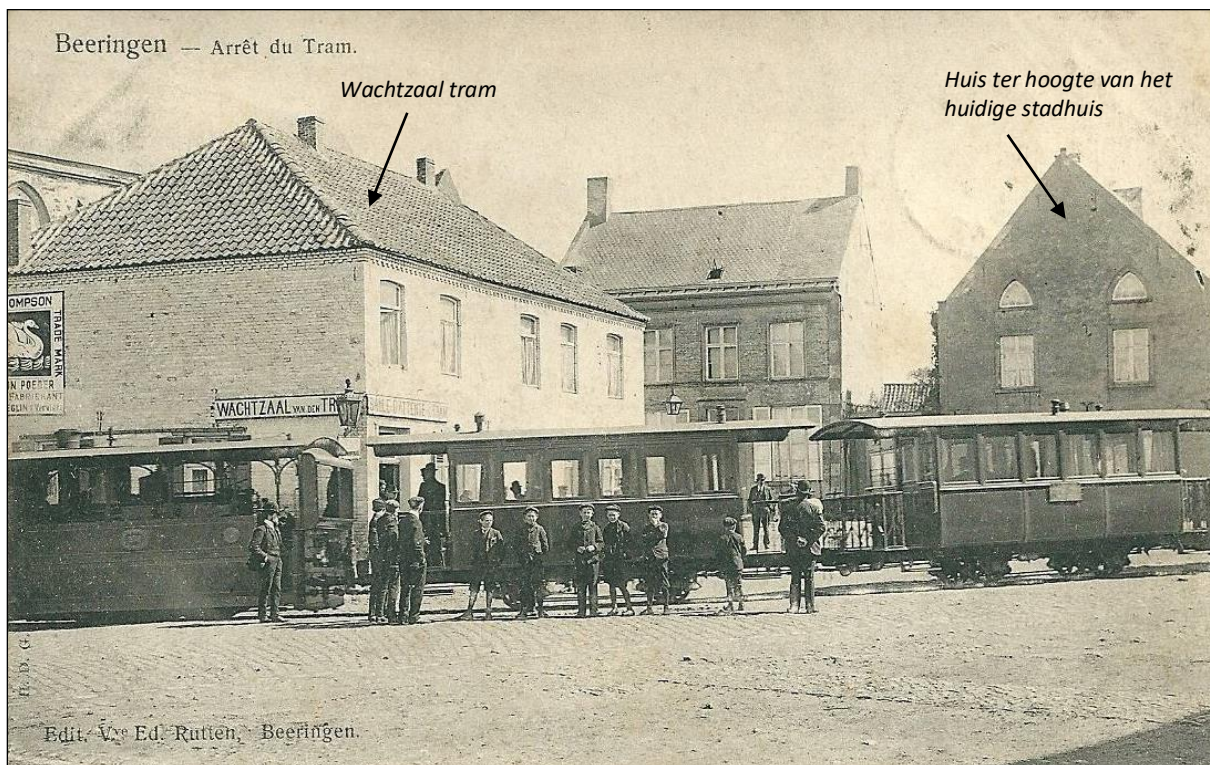
Afb. 24: Mutatieschets uit 1849 (Bron: Archief van het kadaster, Kadaster Hasselt, perceel 196: 1849/33).

³⁰ Volgens de legende zou vanuit deze kelder een onderaardse gang tot aan het midden van het marktplein lopen (Schouteden sd, 41).

³¹ Schouteden W. (sd), 41; <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/geheel/104687>

Afb. 25: Zicht op de Markt. Het huis links op de foto bevindt zich ter hoogte van het huidige stadhuis, dat in 1966 werd ingewijd. Achteraan is het oude drossaardhuis zichtbaar (Bron: Cuppens 1987, 5).

Afb. 26: Zicht op het marktplein. Links buiten de foto bevindt zich de parochiekerk Sint-Pieters-Banden. De bebouwing rondom de kerk wordt ingenomen door een wachtzaal voor de tram. Op basis van de foto en het tracé kan vermoed worden dat de lijn langs de huidige Koerselsesteenweg verder liep. Een ouder gebouw situeert zich rechts op de foto ter hoogte van het huidige stadhuis (Bron: Schouteden sd, 85).

Afb. 27: Zicht op het marktplein met achteraan de kerk Sint-Pieters-Banden. De bebouwing ten zuiden de kerk wordt ingenomen door een wachtzaal voor de tram. Op basis van de foto en het tracé kan vermoed worden dat de lijn langs de huidige Koerselsesteenweg verder liep. Een (Bron: delcampe.be).

Afb. 28: Zicht op het marktplein met aanwezigheid van een kiosk (Bron: delcampe.be).

Afb. 29: Zicht op het marktplein (Bron: delcampe.be).

Afb. 30: Zicht op de Collegestraat vanaf de Markt. (Bron: Delcampe.net).

Afb. 31: Zicht op de Koerselsesteenweg in 1905, richting Markt.

1.1.3.2 De Sint-Pieters-Bandenkerk

De parochiekerk van Sint-Pieters-Banden situeert zich in het noordoosten van de Markt. Deze in oorsprong 9de-eeuwse zaalkerk was door een kerkhof en kerkhofmuur omgeven. Bebouwing was rondom deze kerkhofmuur aanwezig, zoals zichtbaar op het historisch kaartmateriaal tot het begin van de 20ste eeuw. Later kwam ten zuiden van de kerkhofmuur de wachtzaal van de tram (zie supra).

Het oorspronkelijke kerkgebouw werd in de 10de eeuw vervangen door een driebeukige romaanse kerk met toren, transepten en later een koor in gotische stijl. De troepen van Karel de Stoute verwoestten in 1467 de kerk. De heropgebouwde kerk werd tijdens de godsdiensttwisten in de 16de eeuw opnieuw verwoest. In vrij korte tijd werd een nieuwe kerk gebouwd, dat in 1654 andermaal werd afgebrand, ditmaal door de Lorreinen. Van de nieuw opgerichte kerk stortte de toren in 1893 in, wat een deel van het schip vernielde. Overledenen werden begraven in en rondom de kerk, op het ommuurd kerkhof.³² Ook het kerkhof werd bij de verwoestingen door de Lorreinen (1654) verwoest.³³ Het kerkhof blijft zichtbaar op de topografische kaart van 1904. Op de kaart van 1939 wordt geen kerkhof aangeduid en is voor de eerste maal het nieuwe kerkhof aan de Brouwersstraat, in het westen van de stad zichtbaar. Er is momenteel niet geweten of het oude kerkhof naar aanleiding hiervan of later geruimd werd.

1.1.3.3 De stadsvesten

Kort nadat Beringen van de graaf van Loon in de 13de eeuw zijn vrijheid had verkregen, werd de stad omwald. De oppervlakte van de omwalde stadskern bedroeg ca. 17,8 ha. De stadsversterking bestond uit aarden wallen en met water gevulde grachten. Drie poorten verleenden toegang tot het stadscentrum: de Diesterse Poort (ook O.-L.-Vrouwe-Poort of Bovenste Poort) in het westen, de Koerselse Poort (of Kempische Poort/Geuzentempel) in het oosten en de Hasseltse Poort (of Onderste Poort/Verloren Poort) in het zuiden.³⁴ Aangezien de Bourgondiërs bij hun aanvallen de wallen rondom de stad grotendeels gesloopt hadden, werden deze in 1596 heropgetrokken. De drie poorten werden in 1618 heropgebouwd.³⁵

In de keuren van de stad anno 1621 wordt meermaals gesproken van de stadsvesten en poorten oa.2.' ... *dat niemant met eenighe peerden oft bestialen op deser stads vesten en sal dryven*'; 35. '*... dat niemants, hoedanigh hy su, hem sal vervoorderen te vischen met hengelroeden oft andere instrumenten, op der stadtsvesten, ...*'; 37. '*... die portiers deser stadts poorten altoes open doen*'.³⁶ Over het uitzicht van de vesten is weinig bekend. De stadsvest werd vermoedelijk verkregen door het uitgraven en ophopen van aarde. Aldus ontstond een dubbele omheining met een watergracht en een aarden wal. De breedte en diepte van de gracht en de hoogte van de wal zijn niet bekend.

In 1826 begon men met het dempen van de grachten en het slopen van de wallen. Twee van de drie stadspoorten, nl. de Diesterse en de Koerselse Poort, werden toen afgebroken. De Hasseltse Poort verdween in 1883. De vrijgekomen terreinen van de vroegere stadsversterkingen werden openbaar verkocht en grotendeels in tuinen herschapen.³⁷

De oude vest is, in tegenstelling tot heel wat andere Loonse steden, niet goed zichtbaar in het huidige stratennet. Op basis van een overlap met de oude kaarten (mn. Het Primitief kadasterplan, *Afb. 32*) kan het tracé gevolgd worden ter hoogte van de Harmoniestraat en Graaf van Loonstraat/oosten van het voormalige College tot aan de Violetstraat, dwars door de Koolmijnlaan in de richting van het kruispunt van de Steenstraat en de August Cuppensstraat. Verder kan het tracé gevolgd worden langs de August Cuppensstraat in het noorden, de Burgemeester Geysekenslaan en Stadswal in het westen en de Scheigoorstraat en Pieter Breugelstraat in het zuiden.

³² Gerits 1989, 22.

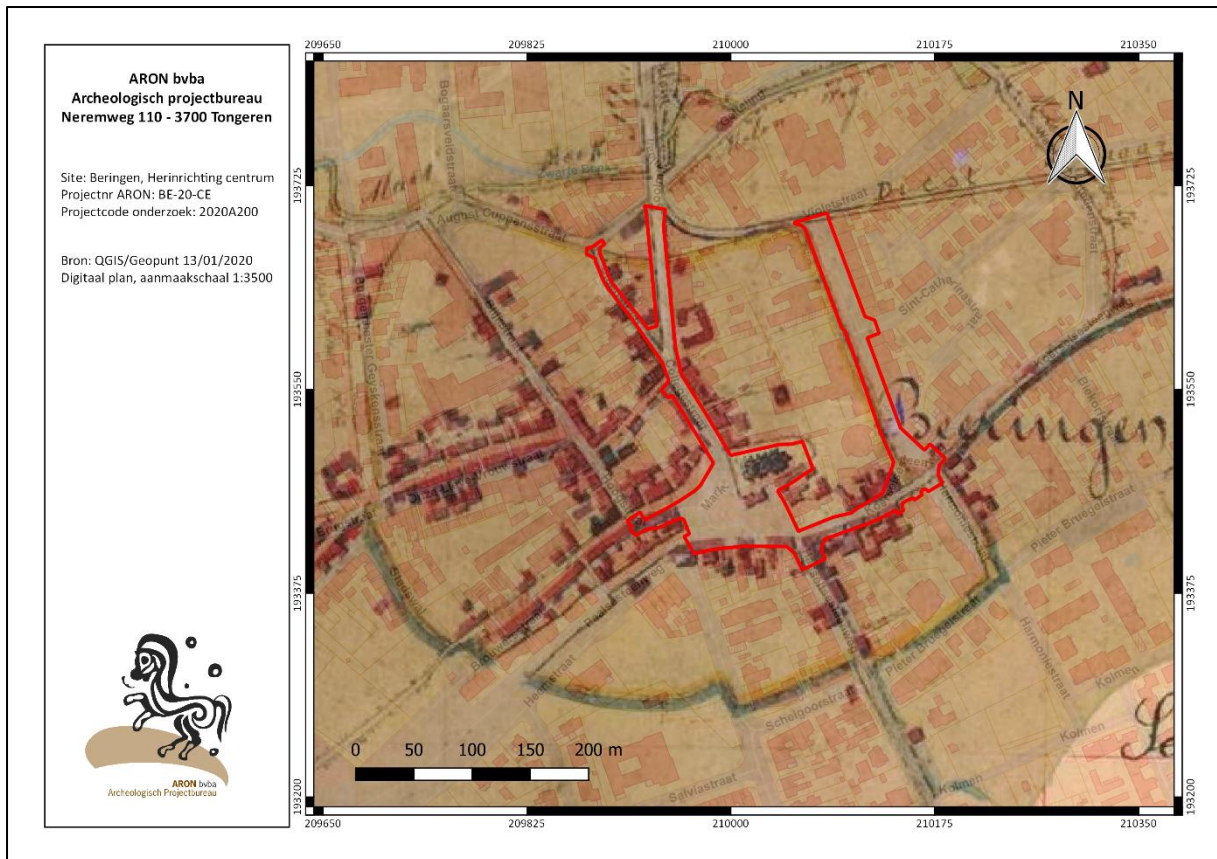
³³ Brockmans 1986, 19.

³⁴ Carmans sd, 98; Gerits 1989, 18; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

³⁵ Brockmans 1986, 64.

³⁶ Zie Crayah L. 1871-1897, 415-430.

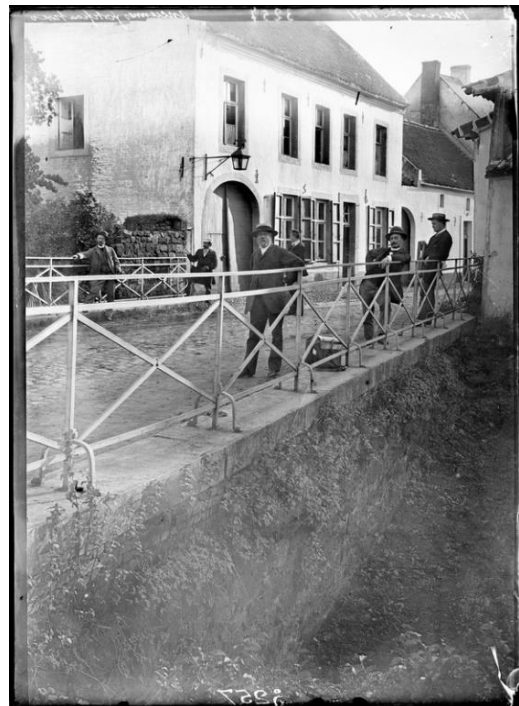
³⁷ Carmans sd, 98; Gerits 1989, 30; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

Afb. 32: GRB met overlap van het Primitief Kadasterplan.

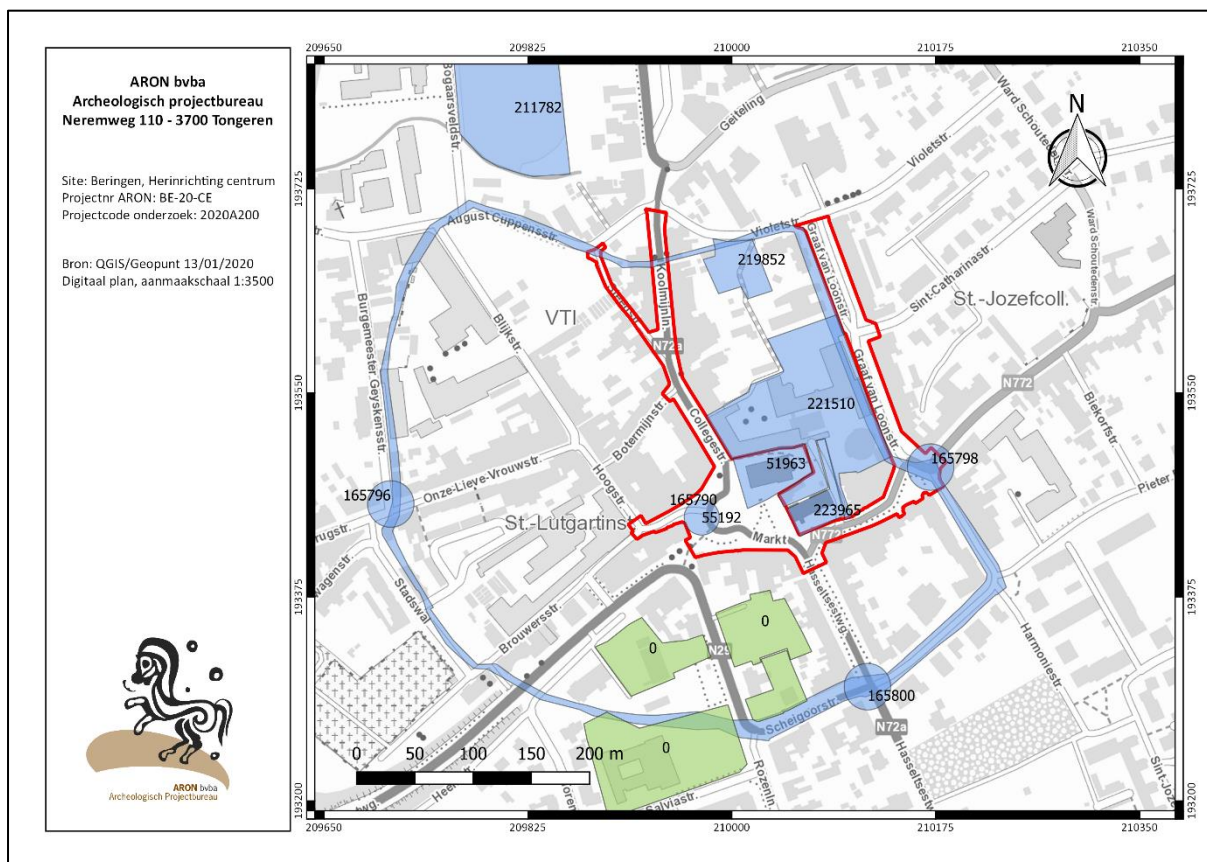

Afb. 33, boven: De oude vesten aan de Koerselsepoort (Bron: Brockmans 1986, 55).

Afb. 34, rechts: Zicht op de Koerselsepoort ca. 1890 met een brug over de oude stadsgrachten (Bron: Cuppens 1987, 12).

2. Archeologische voorkennis

Afb. 35: Detail uit de Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van de omliggende vindplaatsen (lichtblauw), gebeurtenissen (groen) en het onderzoeksterrein (rood) (Uittreksels uit Cartoweb.be met toelating van het Nationaal Geografisch Instituut C18008 – www.ngi.be)

Uit het stadscentrum van Beringen was lange tijd weinig archeologische informatie in de Centraal Archeologische Inventaris bekend (Afb. 35).

CAI 165790 is de indicator van de stadsomwalling zoals wordt aangeduid op de historische kaarten. Deze liep ten oosten van de stad en het projectgebied, ter hoogte van de huidige Graaf Van Loonstraat. Ook de drie stadspoorten zijn in de CAI geïnventariseerd: in het oosten de Koerselse of Kempische Poort (**CAI 165798**), in het zuiden de Hasseltse Poort of Verloren Toren (**CAI 165800**) en in het westen de Onze-Lieve-Vrouwe Poort of Diesterse Poort (**CAI 165796**).

Tijdens rioleringswerken in 1995 op de Markt kwam een waterput uit de nieuwe tijd tevoorschijn (**CAI 55192**). Meer gegevens hierover ontbreken evenwel. Verder brachten archeologische opgravingen³⁸ in de Sint-Pietersbandenkerk (**CAI 51963**) aan het licht dat er in de 9de-10de eeuw (Karolingische periode) al een kleine zaalkerk met aansluitend koor op dezelfde plaats stond. In de 10de eeuw tot de 13de eeuw werd een driebeukige romaanse kerk met toren en transepten opgebouwd, en een koor in gotische stijl. Deze kerk werd in 1467 en 1584 verwoest. In 1654 brandde de heropgebouwde kerk af, in 1893 stortte de toren in en vernielde een deel van het schip. Volgens de legende zouden er gangen vertrekken vanuit de kelders van de kerk en onder de Markt doorlopen. Op het rond liggende kerkhof werden reeds meerdere vlakgraven uit de vroege middeleeuwen (Karolingische periode) aangetroffen.³⁹

Ter hoogte van de Violetstraat in het noordoosten van het stadcentrum van Beringen (**CAI 219852**), net binnen de omwalling, werd een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in 2016 door *Studiebureau Archeologie*. Er werden

³⁸ Zie hiervoor Vanderhoeven ea. (2002).

³⁹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

tijdens dit onderzoek meerdere structuren uit de vroege ijzertijd aangetroffen, waaronder een mogelijke kringgreppel en een mogelijk urnegraf. Uit de Romeinse periode werd aardewerk aangetroffen en fragmenten van tegulae, uit de vroege middeleeuwen aardewerk en twee sporen waaronder een paalkuil. Een 5 meter brede gracht werd aangeduid maar zou dateren uit de nieuwe tijd.⁴⁰

Archeologisch vooronderzoeken op het terrein van de basisschool De Step (Paalsesteenweg en Salvياstraat), langs de voormalige stadswal, leverde geen informatie op.⁴¹ Andere archeologisch vooronderzoek aan de Rozenlaan, Paalsesteenweg en Scheigoorstraat, net binnen de middeleeuwse stadsomwalling, leverde – met uitzondering van een post-middeleeuwse perceelsgreppel –, eveneens geen archeologische relevante informatie op.⁴²

Recent archeologisch onderzoek vond plaats rondom het terrein, in het kader van de herontwikkeling van de College-site en het oude stadhuis.

Op de Collegesite (**CAI 221510**) werd in de periode 2016-2018 door *ARON bv* een geofysisch onderzoek en proefputten- en proefsleuvenonderzoek uitgevoerd.⁴³ In het geofysisch onderzoek werden 3 zones onderzocht door middel van een GPR (ground-penetrating radar). Twee zones (B en C) situeerden zich in het noorden van het terrein, Zone A lag ter hoogte van de voormalige speelplaats. Op basis van de resultaten van het geofysisch onderzoek kon worden besloten dat de drie onderzoekszones voor een groot gedeelte werden bepaald door moderne ingrepen en verstoringen. Aansluitend werden verspreid over het terrein vijf proefputten aangelegd. Hieruit bleek dat ter hoogte van de zone ten noorden van de school en ter hoogte van de speelplaats sprake was van een relatief goede bewaring. Er werd besloten dat onder de aanwezige moderne lagen, met name deze die betrekking hebben op de ontwikkeling van de school, zich nog archeologische sporen konden voordoen waarvoor op basis van hun positie werd aangenomen dat deze teruggaan op middeleeuwse activiteiten. Een archeologische opgraving ter hoogte van de Collegesite vond in het voorjaar plaats. De resultaten van dit onderzoek is momenteel echter nog niet uitgeschreven.

Ook ter hoogte van het voormalige stadhuis werden in 2018 door *Aron bv* twee proefputten aangelegd (**CAI 223965**).⁴⁴ De oorspronkelijke bodemopbouw van het terrein bleek hier sterk geroerd door recente menselijke activiteit. Aan de westzijde van het terrein was er sprake van moderne stabilisé- en ophogingslagen die een diepte bereikten tot 1,4 m onder het maaiveld. Aan de oostzijde van het terrein was de bodemopbouw tot een diepte van ca. 1-1,1 m verstoord door meerdere puin-, afbraak- en egalisatiepakketten, die op basis van hun bijmenging als post-middeleeuws of modern werden benoemd en vermoedelijk te relateren zijn aan de opbouw en afbraak van de bebouwing zoals deze op het historische kaartmateriaal zichtbaar is in de omgeving van deze proefput. Ook het noordelijke deel van het toenmalige onderzoeksterrein (ter hoogte van parking achter de bibliotheek) werd sterk gedefinieerd door recente menselijke activiteit. De profielput die hier werd gezet naar aanleiding van de hoger besproken archeologisch onderzoek toonde meerdere puin- en ophogingslagen die zich tot op een diepte bevonden van ca. 1,3 m onder het maaiveld bevonden en werden aangevoerd om de parking te nivelleren. Alle aangesneden pakketten lagen rechtsreeks op de ondergrond van de tertiaire getuigenheuvel (cfr. tertiair zand van *de Formatie van Diest*). Op basis hiervan werd duidelijk dat de top van deze heuvel werd genivelleerd en geëgaliseerd. Daarnaast zal ook erosie hierbij een rol gespeeld hebben.

3. Geplande bodemingrepen

De initiatiefnemer plant in het centrum van Beringen de herinrichting van het marktplaatsplein en omliggende straten: Graaf Van Loonstraat, Koerselsesteenweg (tss. Harmoniestraat en Markt), Hoogstraat, Collegestraat, Koolmijnlaan (tss. Collegestraat en Geiteling) en Steenstraat. In het volledige projectgebied is de aanleg van een nieuw gescheiden rioleringsstelsel voorzien (incl. opbraak van bestaande leidingen). Verder omvatten de werken een volledige opbraak en heraanleg van de wegenis. Het totale projectgebied is ca. 2 ha groot. Ter verduidelijking zijn alle plannen als *BIJLAGE 4-5* toegevoegd.

⁴⁰ Yperman 2018.

⁴¹ Zie hiervoor Vandegehuchte ea. 2008.

⁴² Zie hiervoor Van de Konijnenburg 2012 en 2013.

⁴³ Zie Van de Staey ea. 2018a

⁴⁴ Van de Staey ea. 2017; Van de Staey ea. 2018b.

De ambitie met betrekking tot de heraanleg van het openbaar domein rondom de Markt staat volledig in teken van het genereren van verblijfskwaliteit. De prioriteit wordt hierbij gelegd op het gebruik door de zwakke weggebruiker. Hiervoor wordt de volledige bestaande weginfrastructuur opgebroken en opnieuw ingericht worden

Gezien de ouderdom en de actuele staat van de riolering (*Afb. 36-37*) wordt deze opportuniteit ook aangegrepen om het volledige rioleringsstelsel te vernieuwen. Het bestaande stelsel wordt, in functie van de ligging t.o.v. de nutsleidingen, opgebroken en vervangen door een nieuw gescheiden rioleringsstelsel waarbij het principe van optimale afkoppeling van toepassing is. Het afvalwater wordt gescheiden van het regenwater ingezameld en afgevoerd naar het zuiveringsstation. Het regenwater wordt maximaal ter plaatse gehouden om direct te laten infiltreren.

Het dossier zal in twee fases uitgevoerd worden. Fase 2 is hierbij in meerdere deelfasen onderverdeeld. *Afb.37* en *BIJLAGE 5c* geven een overzicht van deze fasering.

Fase 1: Het noordelijke deel van de Graaf Van Loonstraat (riolering en wegherstel)

Fase 2: De werken (riolering en rijweg) rond de Markt en de omliggende centrumstraten.

Laatstgenoemde fase wordt hierbij verder onderverdeeld in:

- 2A. zuidelijke deel Graaf van Loonstraat (riolering en rijweg);
- 2B. Koolmijnlaan – Collegestraat – Hoogstraat (riolering en rijweg (incl. afwerking);
- 2C. Markt (riolering en rijweg (incl. afwerking)⁴⁵;
- 2D. Koerseseesteeweg (riolering en rijweg (incl. afwerking);
- 2E. Graaf Van Loonstraat (afwerking)

Volgende werken zijn hierbij voorzien:

Opbraak bestaande wegenis en riolering

Over quasi het volledige projectgebied wordt de bestaande wegenis opgebroken. Dit zal gebeuren tot op de maximale huidige diepte van de funderingen, zijnde ca. 50 cm onder het huidige maaiveld.

De bestaande riolering wordt opgebroken waar de ligging t.o.v. de nutsleidingen dit toelaat. De ligging van de bestaande riolering, incl. diepteligging, is weergegeven op het plan bestaande toestand (*BIJLAGE 4*). De bestaande riolering bevindt zich op een diepte van ca. 0,8 m tot max. ca. 4 m.

De bodemingrepen zullen machinaal gebeuren d.m.v. een graafmachine.

Aanleg nieuwe gescheiden riolering

De nieuwe gescheiden riolering komt centraal in de wegenis te liggen dmv ca. 2 m brede sleuven.

De afvalafvoer (DWA, rood) zal ter hoogte van de Graaf van Loonstraat (BT1), het kruispunt van de Graaf van Loonstraat en de Harmoniestraat (BT2) en het kruispunt van de August Cuppensstraat en de Koolmijnlaan en Geiteling (BT3) en de Steenstraat (BT4) aan de bestaande riolering gekoppeld worden. Hetzelfde gebeurt bij de aansluiting van de Markt naar de Paalseesteeweg (BT5 en BT6). Voor de afvalwaterafvoer varieert de aanlegdiepte tussen 1,5 m tot ca. 4,08 m.

Ook de regenwaterafvoer (RWA, blauw) zal aan de bestaande riolering gekoppeld worden. Voor de regenwaterafvoer varieert de aanlegdiepte van de leiding van ca. 2,4 tot max. 5,5 m.

Aanleg van de nieuwe verhardingen (voetpad, rijweg en parkeerplaatsen) en groenzones

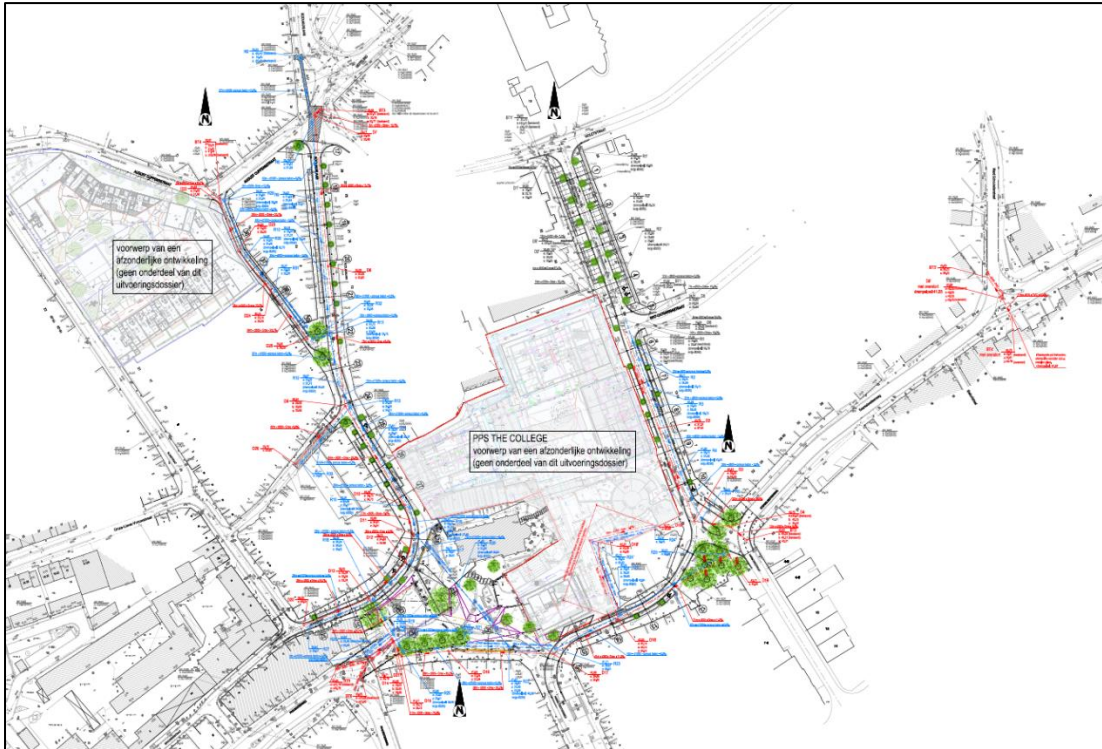
De rijweg word aangelegd in asfalt en/of in zandkleurig beton. Aansluitend langs de rijweg zullen de voetpaden, wandelzones en meerdere parkeervakken in beige natuursteen aangelegd worden. Voor de kerk is een verharding

⁴⁵ Hiervoor zal in latere instantie ook een omgevingsvergunning worden aangevraagd.

in basalt voorzien. Om het hoogteverschil op de Markt naar de kerk te overbruggen, worden op verschillende plaatsen trappen, hellende vlakken, wanden in staal en keermuren voorzien.

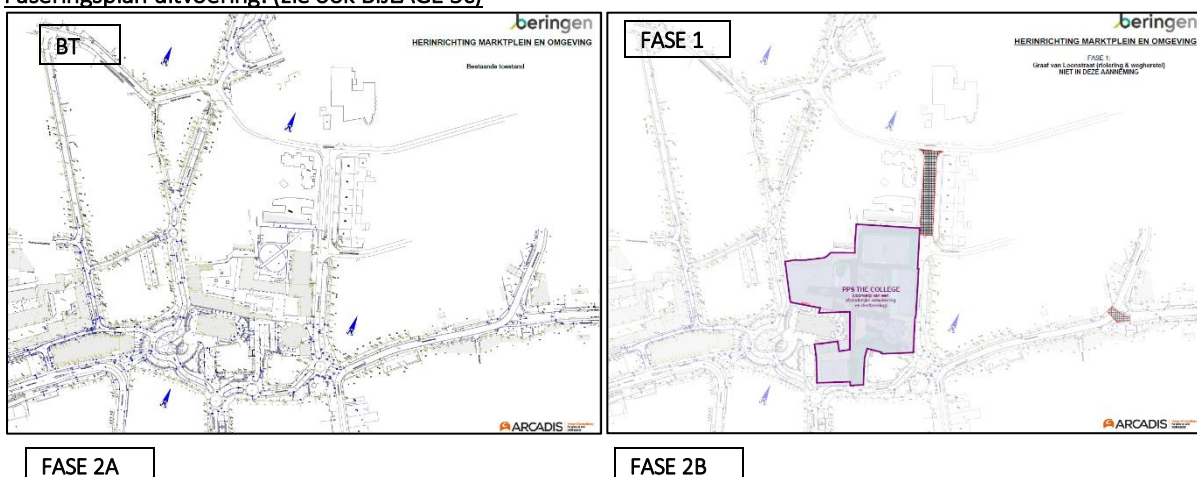
Algemeen kan worden aangenomen dat voor de heraanleg van de omliggende straten is een uitgraving van 0,6 tot 0,75 m voorzien.

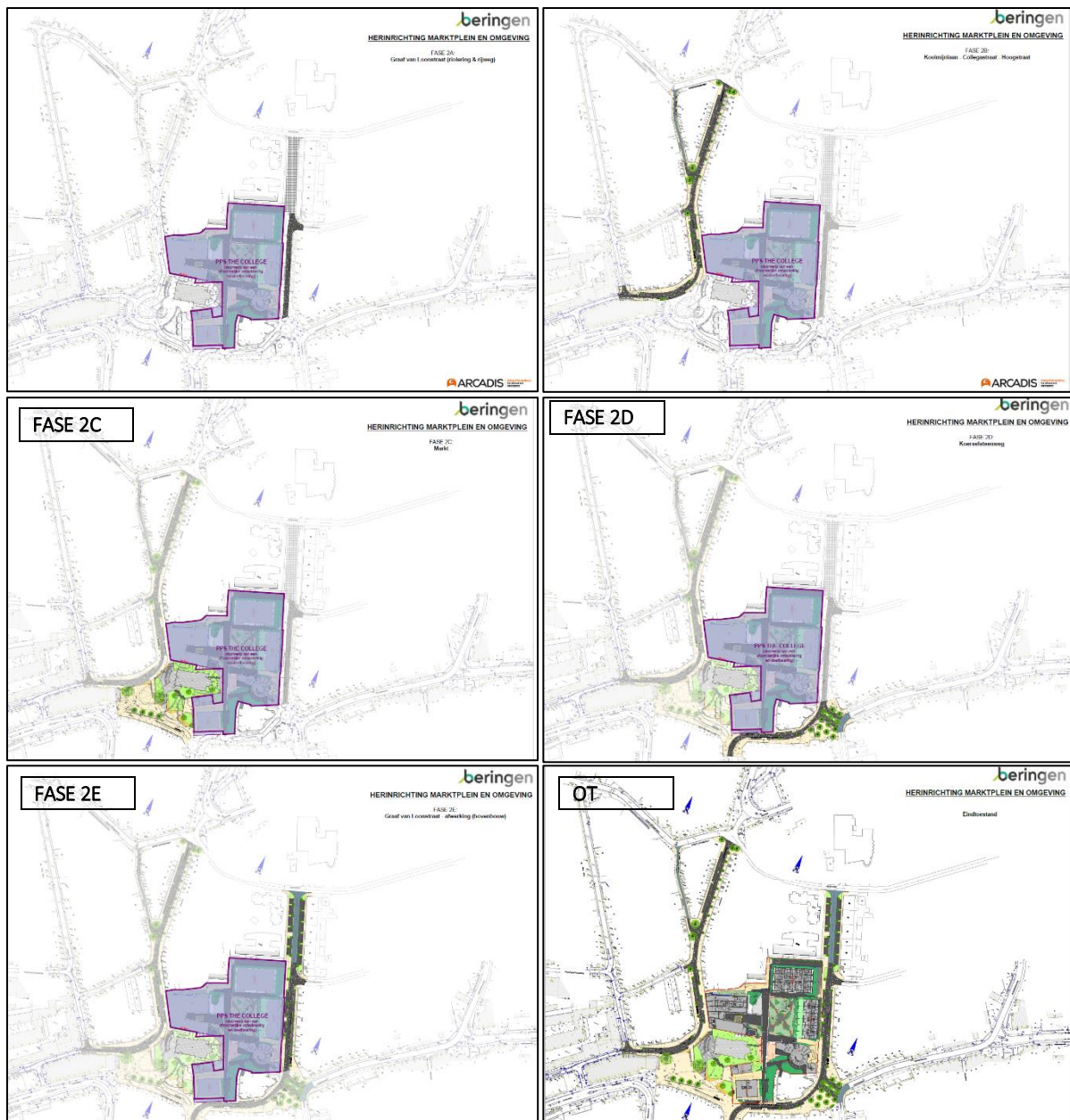
Verspreid in het straatbeeld worden er bomen geplaatst in plantvakken. In deze plantbakken worden boomkuilen uitgegraven tot ca. 1 m –mv. Verder wordt ook rondom de kerk een groenzone ingepland.

Afb. 36: Inplantingsplan van de ontworpen toestand, riolering (Bron: ARCADIS, digitaal plan, dd 12/08/2019, schaal 1.500, 2012A200).

Faseringsplan uitvoering: (zie ook BIJLAGE 5c)

Afb. 37: Faseringsplan uitvoering met bestaande toestand (BT); Fase 1: noordelijke deel Graaf Van Loonstraat (riolering en wegherstel); Fase 2A: zuidelijke deel Graaf van Loonstraat (riolering en rijweg); 2B. Koolmijnlaan – Collegestraat – Hoogstraat (riolering en rijweg (incl. afwerking)); 2C. Markt (riolering en rijweg (incl. afwerking)); 2D. Koersesesteenweg (riolering en rijweg (incl. afwerking)); 2E. Graaf Van Loonstraat (afwerking: en afgewerkte toestand (OT) (ARCADIS, digitaal plan, datum onbekend, aanmaatschaal onbekend, 2020A200)

4. Maatregelen toelatingsaanvraag met oog op wetenschappelijke vraagstelling

Uitgaande van bovenstaande gegevens werd zowel een toelatingsaanvraag voor een prospectie met ingreep in de bodem (ID 355) als opgraving (ID 365) met oog op wetenschappelijke vraagstelling ingediend.

Agentschap Onroerend Erfgoed **verleende toelating** voor de prospectie met ingreep in de bodem en opgraving **zonder bijkomende voorwaarden**.

HOOFDSTUK 2. PROEFPUTTENONDERZOEK

1 Beschrijvend gedeelte

1.1 Administratieve gegevens

Onderdeel van het onderzoek	Proefsleuven en proefputten	
Projectcode	2020C224	
Naam en erkenningsnummer archeoloog	Maxim Hoebreckx OE/ERK/Archeoloog/2015/00090 ARON bv Archeologisch Projectbureau, Neremweg 110, 3700 Tongeren OE/ERK/Archeoloog/2015/00006	
Andere actoren en specialisten: Aardkundige	Functie	Naam
	Projectleider Veldwerkleider Assistent-archeoloog	Elke Wesemael Maxim Hoebreckx Tom Lees
Extern wetenschappelijk advies	Nvt.	Nvt.
Locatiegegevens	Limburg, Beringen, Markt, Graaf Van Loonstraat, Koerselsesteenweg (tss. Harmoniestraat en Markt), Hoogstraat, Collegestraat, Koolmijnlaan (tss. Collegestraat en Geiteling), Steenstraat	
Bounding box coördinaten	xMin, yMin: 209876.16, 193395.06; xMax, yMax: 210184.05, 193707.77	
Oppervlakte	Het totale projectgebied heeft een oppervlakte van ca. 2 ha	
Kadasternummers	Beringen: Afd. 1, sectie C, openbaar domein	
Kadasterkaart(en) en topografische kaarten	zie <i>Hoofdstuk 1. Situering van het onderzoeksgebied</i> , Bijlage 2	
Thesaurusthermen ⁴⁶	Beringen, stadscentrum, Markt, stadswallen, vesten, proefputtenonderzoek	
Overzichtsplan verstoringen	Zie Bijlage 6: Aanwezige nutsleidingen in het onderzoeksgebied.	

1.2 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden

Het doel van het graven van proefputten, is uitspraken te doen over de archeologische waarde van de totaliteit van een terrein met een complexe verticale stratigrafie, waarop zich in dit geval reliëfwijzigingen hebben voorgedaan, door een beperkt deel van dat terrein op te graven en te evalueren. Hierbij zijn zes proefputten voorzien.

Bijzondere aandacht zal gaan naar de zone van de middeleeuwse Koerselsepoort en de omgeving van de Sint-Pieters-Banden kerk. Omheen de kerk kunnen begravingen verwacht worden, alsook sporen van historische bebouwing.

⁴⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/thesaurus>

De parochiekerk van Sint-Pieters-Banden situeert zich in het noordoosten van de Markt. Deze in oorsprong 9de-eeuwse zaalkerk was door een kerkhof en kerkhofmuur omgeven. Bebouwing was rondom deze kerkhofmuur aanwezig, zoals zichtbaar op het historisch kaartmateriaal tot het begin van de 20ste eeuw. Later kwam ten zuiden van de kerkhofmuur de wachtzaal van de tram. Overledenen werden begraven in en rondom de kerk, op het ommuurd kerkhof.⁴⁷ Op de kaart van 1939 wordt geen kerkhof rondom de kerk meer aangeduid, en is voor de eerste maal het nieuwe kerkhof aan de Brouwersstraat, in het westen van de stad zichtbaar. Er is momenteel niet geweten of het oude kerkhof naar aanleiding hiervan (of later) geruimd werd.

Kort nadat Beringen van de graaf van Loon in de 13de eeuw zijn vrijheid had verkregen, werd de stad omwald. De oppervlakte van de omwalde stadskern bedroeg ca. 17,8 ha. De stadsversterking bestond uit aarden wallen en met water gevulde grachten. Drie poorten verleenden toegang tot het stadscentrum: de Diesterse Poort (ook O.-L.-Vrouwe-Poort of Bovenste Poort) in het westen, de Koerselse Poort (of Kempische Poort/Geuzentempel) in het oosten en de Hasseltse Poort (of Onderste Poort/Verloren Poort) in het zuiden.⁴⁸ Aangezien de Bourgondiërs bij hun aanvallen de wallen rondom de stad grotendeels gesloopt hadden, werden deze in 1596 heropgetrokken. De drie poorten werden in 1618 heropgebouwd.⁴⁹

In 1826 begon men met het dempen van de grachten en het slopen van de wallen. Twee van de drie stadspoorten, nl. de Diesterse en de Koerselse Poort, werden toen afgebroken. De Hasseltse Poort verdween in 1883. De vrijgekomen terreinen van de vroegere stadsversterkingen werden openbaar verkocht en grotendeels in tuinen herschapen.⁵⁰

Tijdens het onderzoek moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

Landschappelijke context:

- In hoeverre is de oorspronkelijke bodem (moederbodem) bewaard gebleven? Kunnen we deze beschrijven en duiden?
- Waar wijst het bodemprofiel op een ophoging en/of egalisatie van het terrein? Is er sprake van een verstoring van het bodemprofiel? Een afgraving? Zo ja, waar en tot welke diepte is hier sprake van? Om welke ingrepen gaat het? Is hier een natuurlijke of een antropogene verklaring voor?
- Kunnen de gegevens in verband met het natuurlijke landschap, zoals tijdens het bureauonderzoek als het uitgevoerde proefputtenonderzoek, tijdens de werkbegeleiding/opgraving bevestigd worden?
-

Archeologische vondsten, sporen en structuren:

- Zijn er vondsten die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een steentijd artefactensite? Zijn er sporen of lagen te herkennen die een potentieel bevatten voor de archeologie van het meso-neolithicum en voor bewoningssporen en/of artefacten uit de metaaltijden?
- En zo ja, werden deze vondsten in de natuurlijke bodem dan wel in een archeologische laag of in een spoor aangetroffen? Indien deze vondsten in de natuurlijke bodem werden aangetroffen: Wat is de vermoedelijke verticale verspreiding van de site (afbakening)?
- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Gelet op de gegevens uit het bureauonderzoek: waar zijn er archeologische lagen aanwezig die een potentieel herbergen voor het beantwoorden van archeologische vragen die specifiek zijn voor deze locatie? Hierbij worden alle perioden vanaf de prehistorie tot en met de Tweede Wereldoorlog in ogenschouw genomen.
 - o Zijn er sporen die gelinkt kunnen worden aan de middeleeuwse stadsverdediging, en meer bepaald de Koerselse poort?

⁴⁷ Gerits 1989, 22.

⁴⁸ Carmans sd, 98; Gerits 1989, 18; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

⁴⁹ Brockmans 1986, 64.

⁵⁰ Carmans sd, 98; Gerits 1989, 30; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/cai/zone/140193>

- Zij er sporen die te maken hebben met middeleeuwse bestrating van wegen en/of pleinen?
 - Zijn er sporen aanwezig die een relatie hebben met de drinkwatervoorziening van de stad?
 - Zijn er sporen aanwezig in relatie tot het voormalige kerkhof, de kerkhofmuur of de Sint-Pieters Banden kerk?
 - Zijn er sporen van voormalige stedelijke bebouwing aanwezig, voorafgaand aan de moderne inrichting van het marktplein?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van begravingen? Indien ja:
 - Hoeveel niveaus zijn er te onderscheiden?
 - Wat is de omvang?
 - Komen er oversnijdingen voor?
 - Wat is het, geschatte, aantal individuen?
 - Op welk niveau wordt de bovenzijde van het grafveld aangesneden?
 - Wordt het grafveld aangesneden tijdens de geplande werken?
- Zijn er naast boven besproken sporen en/of structuren ook sporen die wijzen op andere specifieke activiteiten? Zo ja, wat is de datering, de aard en de omvang (kleinschalig, eigen gebruik versus grootschalig, marktgericht) van deze activiteiten? Passen deze in de historische context van de locatie?

Archeologische vindplaatsen

- Zijn er één of meerdere archeologisch relevante niveaus die door middel van bijkomend onderzoek (opgraving) dienen onderzocht te worden? Op welke diepte bevinden deze zich? Hoeveel opgravingsvlakken zullen er moeten worden aangelegd om de archeologie en de stratigrafische opbouw van de site wetenschappelijk te documenteren en te begrijpen?

Indien binnen de op te volgen/op te graven zone graven voorkomen dan worden ook de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

- Bevinden er zich verschillende begravningsniveaus? Wat zijn de oudste en meest recente dateringen?
- Hoe is de bewaringstoestand (preservatie) en de volledigheid van de skeletten en aanverwante sporen?
- Betreft het begravingen in volle grond, kisten, bekiste grafkuil,...?
- Wat is het fysieke aspect van de eventuele funeraire structuren (kistvorm en assemblage, grafkuil, grafkelders, grafstenen, knekelput ...)?
- Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgiften, positie van het lichaam en ledematen, balseming...) en zo ja welke informatie valt hieruit af te leiden?
- Zijn er aanwijzingen voor een begraving met kledij? Lijkwade? Zijn er bewaarde kledijattributen? textielresten? Wat is hun aard en wat vertellen deze over het individu?
- In hoeverre kunnen vondsten informatie verschaffen over de datering van de inhumatie?
- Kan er een datering en fasering bepaald worden binnen het begravningsareaal per zone, per begravningsniveau, per individu?
- Kan aan de hand van de skeletten de demografie worden bepaald binnen een bepaalde periode? En kan er meer informatie worden gewonnen over leef- en eetgewoontes, ziektes en pathologieën?

De vondsten

- Tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren de vondsten, wat is de vondstdichtheid en de conserveringsgraad?
- Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?
- Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van Beringen gedurende hun gebruiksperiode?
- Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?
- Wat zijn de resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek?

Interpretatie vindplaats

- Samenvattend: Wat is de datering, de aard en de evolutie van de inrichting, de bewoning en/of de artisanale activiteit?
- Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Beringen?

Randvoorwaarden

Agentschap Onroerend Erfgoed verleende toelating voor de prospectie met ingreep in de bodem en opgraving zonder bijkomende voorwaarden.

1.3 Werkwijze, verloop en actoren

Op 4 maart 2020 werd via het archeologieportaal bij het Agentschap Onroerend Erfgoed een melding van de aanvang van het onderzoek ingediend met referentie ID 355.

Het proefsleuvenonderzoek werd uitgevoerd op 13 maart 2020 (*Afb. 38-40*). Maxim Hoebreckx (*ARON bv*) was de veldwerkleider en Tom Lees (beide *ARON bv*) was aanwezig als assistent-archeoloog. De graafwerken werden uitgevoerd door de firma *DCA nv*. Elke Wesemael (*ARON bv*) volgde het project intern op. De proefputten werden zo snel mogelijk na de registratie gedicht omwille van veiligheidsoverwegingen. Het assessment werd geschreven door Maxim Hoebreckx en Elke Wesemael.

Bij de aanleg van de proefputten werd eerst de bestaande bestrating en fundering opgebroken onder toezicht van de aanwezige archeologen.

Het programma van maatregelen, zoals omschreven in de toelatingsaanvraag (ID 355), voorzag de gerichte aanleg van zes archeologische proefputten, gespreid over het projectgebied. Deze proefputten dienen om een aanvullend zicht te krijgen op de complexe stratigrafische opbouw en de topografie van het te onderzoeken gebied op een weinig destructieve manier. De locatie van de proefputten werd gekozen op basis van de gekende historische en archeologische informatie voor een locatie, in combinatie met de gekende informatie over de aanwezige nutsleidingen.

Het proefputtenonderzoek werd uitgevoerd volgens de wettelijke bepalingen, conform hoofdstuk 8: 8.6 van de Code van Goede Praktijk (4.0).

De dekkingsgraad en schikking van deze proefputten is van die aard dat ze toelaten om voldoende gefundeerde uitspraken te doen over de rest van het terrein wat betreft de bovenstaande onderzoeksvragen.

De zes proefputten, in totaal 24 m² in oppervlakte, konden op één na uitgevoerd worden zoals vooropgesteld was in het Programma van Maatregelen. Enkel de proefput die werd ingepland ter hoogte van de kerk moest verplaatst worden omwille van de toegankelijkheid. Omwille van de aanwezigheid van een bouwwerf rondom de kerk kon de westzijde niet bereikt worden met een kraan. De zuidzijde van de kerk was op het moment van het proefputtenonderzoek ingenomen door kermisattracties. De put werd ca. 10 m ten zuiden van de kerk geplaatst. Gezien in deze put het historische kerkhof werd aangesneden volstond deze om de vooropgestelde onderzoeksvragen te beantwoorden.

De proefputten waren ca. 2 x 2 m in oppervlakte.⁵¹ Op deze wijze werd in totaal 24m² of 0,12% van de oppervlakte onderzocht (ca. 2 ha).

De aanleg van de proefputten gebeurde machinaal door middel van een 5 ton bandenkraan voorzien van een platte graafbak. De sleuven werden aangelegd op het eerste archeologisch relevante vlak dat zich vlak onder de bouwvoor of eventueel aanwezige recente verstoringen bevond, op een diepte variërend van 60 tot 120 cm. In PP3 tot 6 werd in dit eerste vlak de moederbodem niet bereikt. In PP3 en 4 werd lokaal verdiept om het volledige

⁵¹ Uit simulaties uitgevoerd in het kader van een studie door De Clercq et.al (2011), kwam naar voor dat het gebruik van 4 m brede proefsleuven minder betrouwbare resultaten oplevert. Het gebruik van brede sleuven verhoogt de kans aanzienlijk dat de sporendensiteit geobserveerd in de sleuven niet representatief is voor de volledige site. Er is m.a.w. een verhoogde kans op een aanzienlijke over – of onderschatting van de werkelijke sporendensiteit (Onderzoeksrapport 48, OE, p. 56).

profiel te registreren. In beide gevallen werd de moederbodem vastgesteld op ca. 130 cm onder het maaiveld. In PP5 kon omwille van de hoge waterstand ter hoogte van deze put niet verder verdiept worden dan 150 cm onder het maaiveld. In PP6 werd op ca. 70 cm diepte *in situ* begraving aangetroffen. Omdat deze reeds onder het niveau van de beoogde bodemingrepen in deze zone lag, werd ervoor geopteerd om niet verder te verdiepen en de aanwezige begraving *in situ* te behouden. Er werd in de aangetroffen kerkhof-laag een boring geplaatst om een zicht te krijgen op de totale dikte van dit pakket.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de locaties aangelegde proefputten en vraagstelling gerelateerd aan deze locaties.

Put	Locatie	Belangrijkste vraagstelling
1	Westzijde Sint-Pieters-Banden kerk	Zijn er sporen aanwezig in relatie tot het voormalige kerkhof, de kerkhofmuur of de Sint-Pieters Banden kerk? Zijn er begravingen aanwezig? Op welk niveau(s)?
2	Markt	Zijn er sporen van voormalige bebouwing of stedelijke infrastructuur aanwezig?
3	Pleintje Koerselsesteenweg - Harmoniestraat	Aanwezigheid delen middeleeuwse Koerselsepoort, brug, weg, vest, wal?
4	Pleintje Koerselsesteenweg - Harmoniestraat	Aanwezigheid delen middeleeuwse Koerselsepoort, brug, weg, vest, wal?
5	Markt	Zijn er sporen van voormalige bebouwing of stedelijke infrastructuur aanwezig?
6	Zuidzijde Sint-Pieters-Banden kerk	Zijn er sporen aanwezig in relatie tot het voormalige kerkhof, de kerkhofmuur of de Sint-Pieters Banden kerk? Zijn er begravingen aanwezig? Op welk niveau(s)?

Er kwamen gedurende het onderzoek 12 archeologische sporen aan het licht. Deze werden geregistreerd conform CGP 4.0, Hoofdstuk 8.6. De aangetroffen begraving (S7, SK1) werd blootgelegd en geregistreerd conform CGP4.0, hoofdstuk 8.6. Na de registratie werd de context afgedekt met een plastic zeil, gevolgd door het dichten van de put.

Gedurende het onderzoek werden twee vondsten ingezameld, namelijk enkele aardewerk- en glasfragmenten uit S4 en twee fragmenten grafkistdecoratie uit S8. Deze werden geregistreerd conform CGP4.0, hoofdstuk 8.6. Er werden tijdens het proefputtenonderzoek geen stalen genomen.

De veldarcheologen waren voorzien van het gebruikelijk handgerief om een kwalitatief en een correct archeologisch onderzoek uit te voeren. Voor de registratie van profielen, sleuven, putten, sporen en vondsten was een Nikon D3200 fotocamera, een schaallat, een bodemkundig meetlint, een noordpijl en een fotobord beschikbaar, voorzien van de correcte informatie (CGP 6.7). De analoge registratie werd op het terrein uitgevoerd conform CGP4.0, H 8.6. Daarnaast had het veldteam de beschikking over een Leica GPS. Alle profielputten, proefsleuven en profielkolommen, sporen en coupes werden ingemeten door middel van deze GPS, met de planimetrie in Lambert coördinaten (ESPG:31370), altimetrie ten opzichte van de Tweede Algemene Waterpassing, conform CGP 4.0, H 6.3. De veldwerkleider hield een dagrapport bij⁵².

De GPS opmetingen werden uitgelezen in AutoCAD. De gegevens werden verwerkt om de gevraagde plannen (sleuvenplannen, overzichtsplan met bewaring aardkundige eenheden, transect) op te leveren die conform CGP 6.3 werden opgesteld.⁵³ De coupe –en profieltekeningen werden gedurende de verwerking gedigitaliseerd in AutoCAD, conform CGP 4.0, H 6.4 en CGP 6.5⁵⁴. GIS-bestanden werden opgemaakt in QGIS.

⁵² Bijlage 14

⁵³ Bijlagen 7-8.

⁵⁴ Bijlage 9.

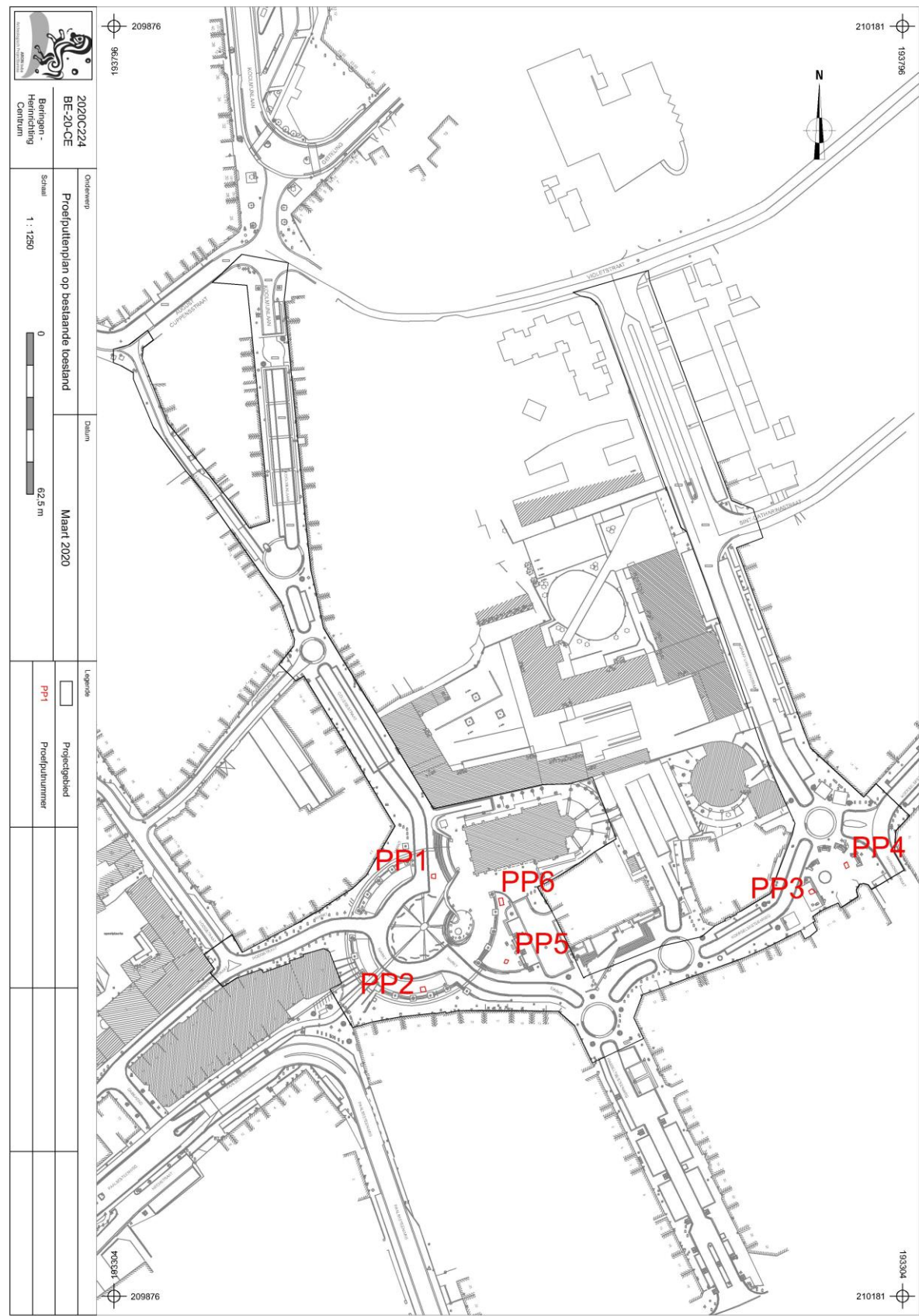
Bij de uitwerking van het onderzoek werden sporen- en vondstenlijsten opgemaakt. De foto's werden op zo'n manier hernoemd opdat de benaming van de foto's de gegevens uit de fotolijst omvat (CGP 4.0, H 6.11). In *BIJLAGE 16* is een overzicht van de mappenstructuur met benaming van de foto's weergegeven.

Afb. 38-39: De aangelegde proefputten PP1 en 2, respectievelijk ten westen van de kerk en ter hoogte van de markt. (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224)

Afb. 40: De aanleg van PP3 ter hoogte van de Harmoniestraat (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224)

Afb. 41: De uitgevoerde proefputten op bestaande toestand.

2 Assessment

2.1 Landschappelijke opbouw van het onderzoeksgebied

2.1.1 Beschrijving

Het projectgebied valt geheel binnen de stadskern van Beringen. Ter hoogte van alle proefputten was het terrein bijgevolg verhard (PP1-4) of halfverhard (PP5-6) met een straatfundering die tussen 40 en 60 cm dik was. De samenstelling van deze fundering varieerde, ter hoogte van PP1-3 betrof het gecompacteerd kiezel, in PP4 betrof het gemagerde beton. In PP5 en 6, beiden gelegen in een halfverharde zone met grind, bestond het funderingspakket uit een donkere, gecompacteerd puinlaag.

In PP1-2 (Afb. 38-39, 42-43), respectievelijk ten westen van de kerk en op het marktplein, werd onder deze recente verharding en ophoging (in beide gevallen 60 cm dik) de moederbodem aangesneden. Deze bestond uit glauconietrijk grof zand met een bruingroene tot grijsgroene kleur. Het zand behoort tot de tertiaire *Formatie van Diest*. In PP1 was de westhelft van de proefput lokaal verstoord.

In PP3 (Afb. 44-45), gelegen ter hoogte van het pleintje aan de Harmoniestraat-Koerselsesteenweg, werden onder de recente bestrating antropogene lagen aangetroffen tot op een diepte van ca. 110 cm onder het maaiveld (zie ook beneden). Het betrof twee puinlagen (S3-4) die de muurfundering S1-2 afdekten. S3, een roodbruin zandpakket, bevatte erg veel baksteen- en mortelpuin en bereikte een maximale diepte van ca. 80 cm onder het maaiveld. S3, onder S4, bestond uit donkergrijs zand met fragmenten baksteen, steen, dierlijk bot en glas en bereikte een diepte van ca. 110 cm onder het maaiveld. Hieronder kwam de moederbodem aan het licht, die bestond uit groengrijs, glauconietrijk zand. Net als in PP1-2 behoort dit zand tot de tertiaire *Formatie van Diest*.

PP4 (Afb. 46) lag ca. 15 m naar het oosten, eveneens op het pleintje aan de Harmoniestraat-Koerselsesteenweg. Ook hier was er sprake van een dikke antropogene gelaagdheid. Onder de huidige bestrating, ca. 40 cm onder het maaiveld werd een bruin tot blauwgrijs pakket (S5) van geroerd tertiair zand met een bijmenging van enkele fragmenten baksteen, mortel en houtskool aangetroffen. Op een diepte van ca. 130 cm onder het maaiveld werd de moederbodem aangesneden, deze bestond uit groengrijs, glauconietrijk zand. Net als in PP1-3 behoort dit zand tot de tertiaire *Formatie van Diest*.

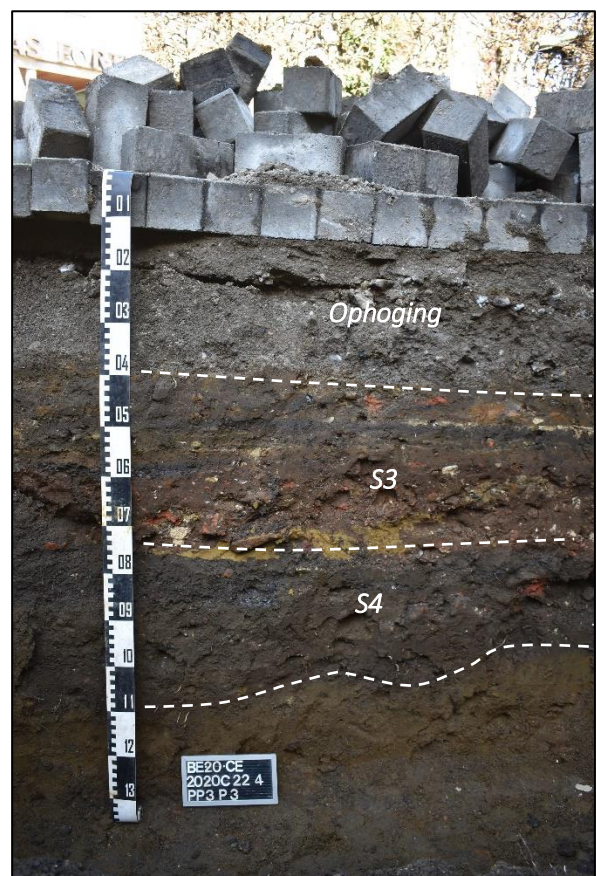
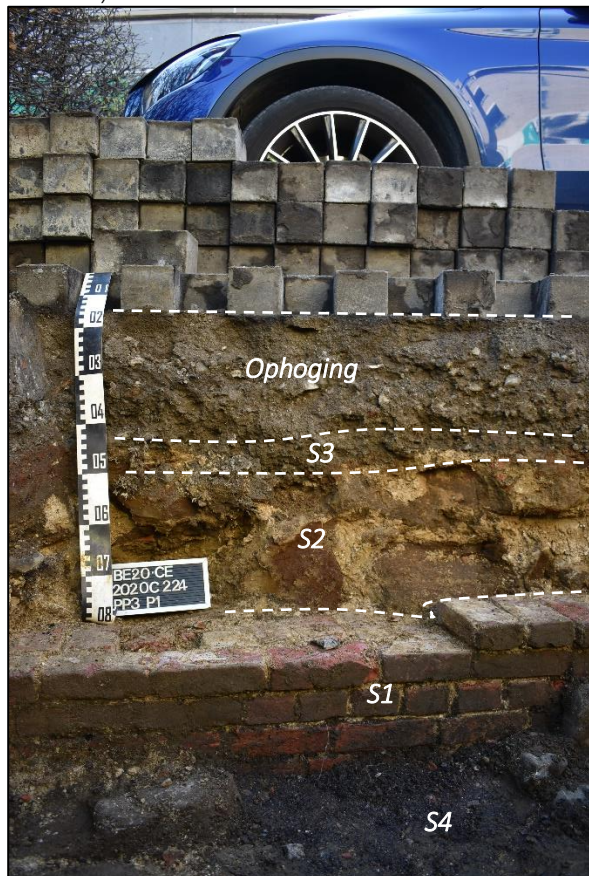
In PP5 (Afb. 47), gelegen ter hoogte van de markt, bestond de ondergrond tot een diepte van ca. 150 cm uit verschillende recente ophogingen. Tot ca. 60 cm onder het maaiveld betrof het de fundering van het huidige straatniveau. Hieronder bevond zich een ophogingspakket, bestaande uit zand en kiezel, dat een diepte bereikte van ca. 100 cm onder het maaiveld. Deze dekte een verstoord pakket af met een erg onregelmatige onderzijde die een maximale diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld bereikte. Deze verstoring doorsneed een ophoging bestaande uit zuiver, geel zand van ca. 15 cm dik en een donkerblauwgrijze ophogingslaag van ca. 10 cm die een diepte bereikte van 150 cm.

Onder deze ophoging/verstoring werd een blauwgrijs zandpakket (S6) aangesneden met een bijmenging van kiezel en houtskool. Vanaf ca. 150 cm begon er water in de put omhoog te komen, dit maakte het onmogelijk om de laag nauwer te bestuderen en de proefput verder te verdiepen. Het is dus onduidelijk of dit eveneens als een modern pakket te interpreteren valt of dat het een oudere antropogene laag betreft. Ook de diepte en bewaringstoestand van de moederbodem kon om deze reden niet vastgesteld worden.

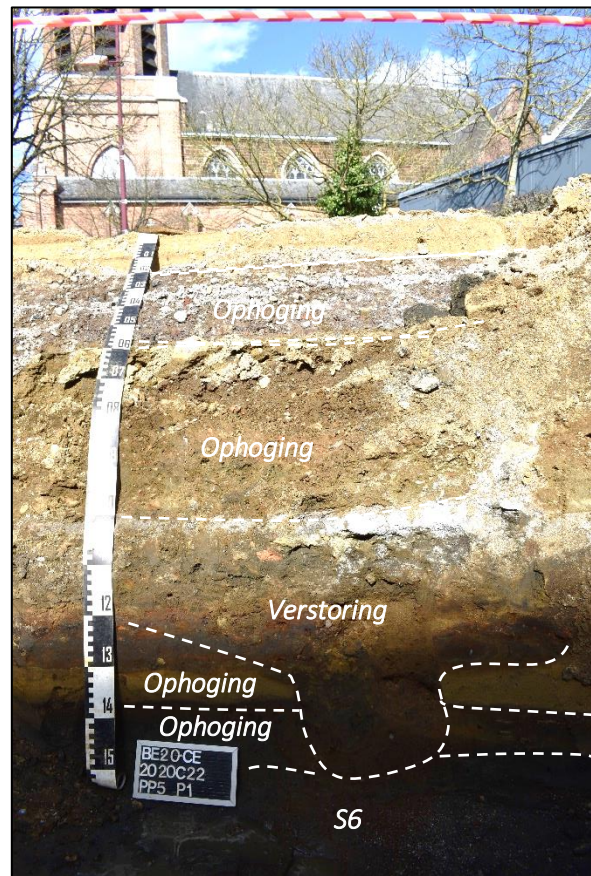
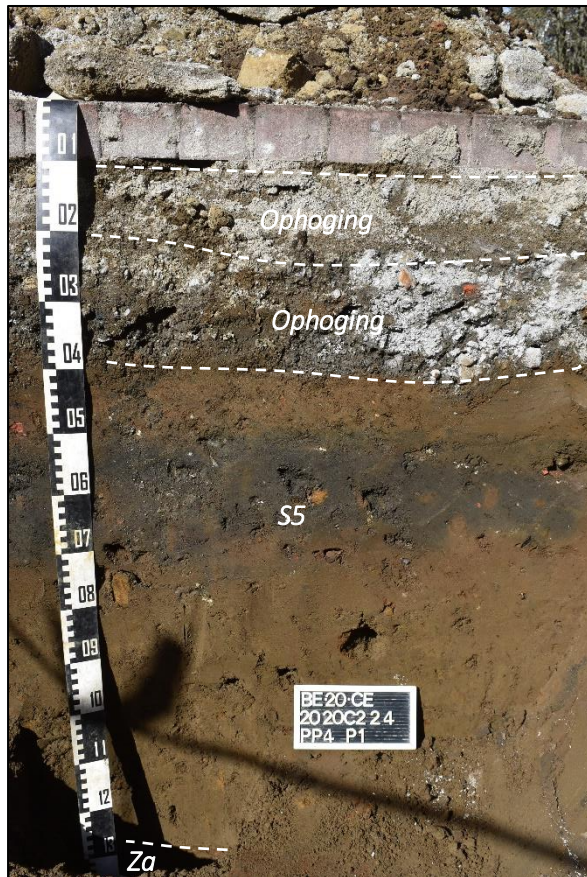
PP6 (Afb. 48), ten zuiden van de kerk, had tevens een antropogene opbouw. Hier werd onder de huidige straatfundering (30 tot 50 cm) muurwerk (S9, 10) en de kerkhoflaag vastgesteld. De muur (S9) liep O-W doorheen de proefput. Ten zuiden van het muurwerk werd verstoring aangetroffen tot op ca. 50 cm onder het maaiveld. Gezien er op die diepte nutsleidingen tevoorschijn kwamen werd deze zijde niet verder verdiept. Ten noorden van de muur werd de insteek van de fundering geregistreerd en een kerkhoflaag (S8) bestaande uit donkerbruin zand. Uit een handmatige boring bleek dat deze laag ter hoogte van de proefput een diepte had van ca. 110 cm onder het maaiveld. Onder de laag werd glauconietrijk, grof zand met een groenbruine kleur vastgesteld. Net als in de overige proefputten behoort dit zand tot de tertiaire *Formatie van Diest*.

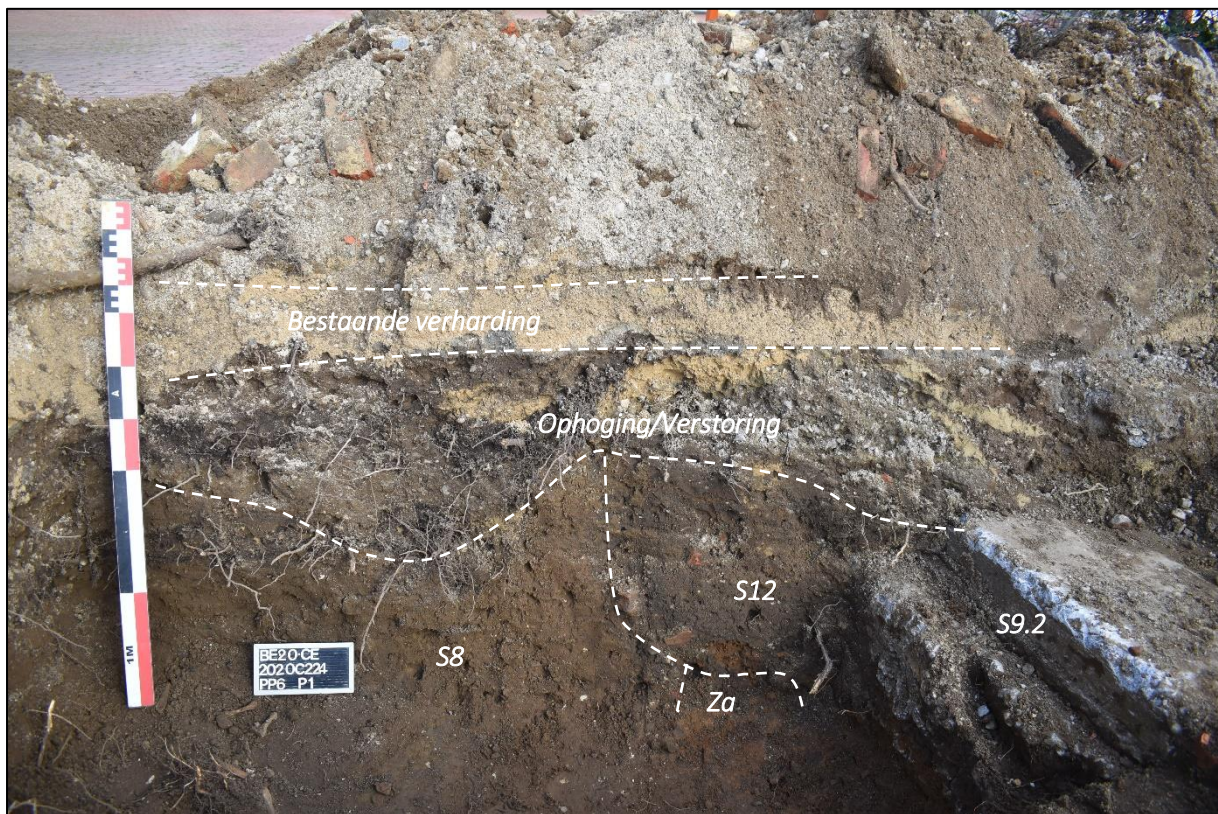
Afb. 42-43: P2 in PP1 en P1 in PP2, beiden aangelegd ter hoogte van het Marktplaats (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224)

Afb. 44-45: P1 en 3, tegenover elkaar liggen in PP3 (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224)

Afb. 46-47: P1 in PP4 en 5 (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224).

Afb. 48: P1 in PP6 (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224).

2.1.2 Interpretatie

Op basis van het bureauonderzoek werd binnen de zone van het proefsleuvenonderzoek uitgegaan van een OB-bodem, zijnde een bebouwde zone met antropogene bodem. In het oosten, ter hoogte van de Graaf van Loonstraat wordt een droge (.c) tot matig natte (.d) zandbodem met weinig duidelijke humus en/of ijzer B-horizont weergegeven (Zcfc, Zdfc). Variante in het moedermateriaal '...c' duidt aan dat de materialen in de diepte een geel- of groenachtige kleur bezitten (cfr. *Formatie van Diest*). Ook de iets meer ten zuidoosten aangeduide w-Scf- bodem geeft een vergelijkbare bodem aan. Bij deze matig droge lemig-zandgronden met weinig duidelijke humus en/of ijzer B-horizont geeft substraat 'w-...' het voorkomen van een klei-zandsubstraat aan, beginnend op geringe of matige diepte (20-125 cm) (cfr. *Formatie van Diest*).

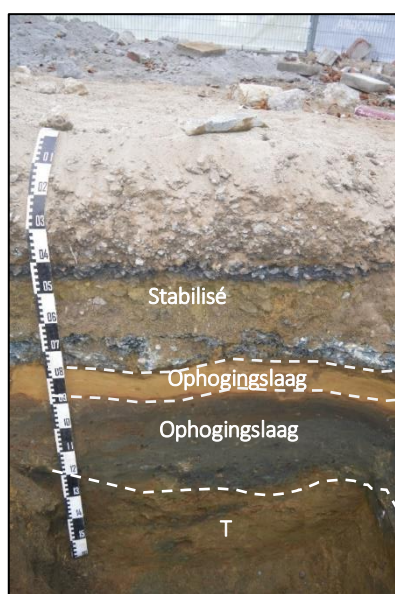
Het tertiaire substraat werd benoemd als behorende tot de *Formatie van Diest*, een marine formatie die wordt gekenmerkt door een bruingroen tot grijsgroen glauconietrijk middelmatig tot grof zand met zeer dunne kleilaagjes ("clay drapes").

Dit tertiair substraat kan afgedekt zijn door laat-pleistocene alluviale of eolische afzettingen. Ter hoogte van het onderzoeksterrein staan deze afzettingen gekarteerd als zanden van de *Formatie van Wildert*, gele tot geelgrijze, zwaklemige eolische zanden. Meer ten zuidoosten worden lemige zanden gekarteerd. Deze bevatten afwisselend dunne laagjes zand (Wildert) en zandleem (Brabant Leem).

Het proefputtenonderzoek bevestigde dat er binnen het onderzochte gebied sprake is van een OB-bodem. In alle proefputten was de bodemopbouw aangetast door menselijke activiteit.

Ter hoogte van PP1 en 2 werd onder de huidige straatfundering onmiddellijk tertiair zand behorende tot de *Formatie van Diest* aangesneden. Beiden zijn gelegen ter hoogte van de markt, een zone die reeds enkele keren volledig heraangelegd is geweest. Ter hoogte van PP1 kan op basis van het bureauonderzoek afgeleid worden dat er in de loop 20e eeuw is afgegraven geweest om het tracé van de Collegelaan-Markt aan te passen. Gezien er geen bodemvorming waargenomen is kan verwacht worden dat in deze zone de oorspronkelijke bodemopbouw geheel afgegraven is geweest. Ter hoogte van PP2 kon dit niet duidelijk afgeleid worden, maar ook hier ontbrak enig spoor van oudere cultuurlagen of bodemvorming, wat aangeeft dat een deel van de moederbodem afgegraven of aangetast is geweest bij de heraanleg van het Marktplaats in de loop van de 20^e eeuw.

In de overige proefputten (PP3-6) werd onder de huidige fundering een antropogene opbouw vastgesteld. Ter hoogte van PP3 werden afbraaklagen tot op een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld aangetroffen. In PP4 lag een pakket geroerd tertiair zand van ca. 130 cm op de natuurlijke ondergrond. In PP3, 4 en 6 werd onder de antropogene lagen tertiair zand (*Formatie van Diest*) vastgesteld waarin geen bodemvorming bewaard was.

In PP5 kon de moederbodem niet vastgesteld worden, hier werd tot ca. 150 cm onder het maaiveld recente ophoging/verstoring vastgesteld. Dit materiaal werd vermoedelijk aangevoerd om het getrapte effect van het plein te bereiken. De laag (S6) onder deze verstoring kon niet duidelijk geïnterpreteerd worden. Het is mogelijk dat het eveneens om recente ophoging gaat. Ca. 30 m ten zuidoosten van deze proefput werd in 2018, bij een prospectie met ingreep in de bodem ter hoogte van percelen 201K en 201E, dezelfde blauwgrijze ophogingslaag aangesneden, hier eveneens afgedekt door een dunne zandophoging aangesneden. Hier werd de moederbodem wel bereikt en kon de laag beter onderzocht worden. Het betreft een pakket van ca. 30 cm dik dat op tertiair zand ligt. Uit de bijmenging werd duidelijk dat het een relatief recent pakket betreft, vermoedelijk te relateren aan de herinrichting van de zone in de 20e eeuw.⁵⁵

Afb. 49: PP1 in het proefputtenonderzoek met code 2018J260. Deze proefput bevond zich op ca. 30 m van de tijdens dit onderzoek aangelegde PP5. De blauwgrijze ophoging en stabilisélaag werden in beide proefputten aangesneden (Bron: Aron bv, dd. 23/10/2018)

⁵⁵ Beringen Markant gebouw, p. 18-19

De hoge watertafel ter hoogte van deze proefput kon eveneens niet verklaard worden, mogelijk zijn de onderliggende lagen slecht waterdoorlatend of is de waterhuishouding verstoord door moderne ingrepen.

PP6 had eveneens een antropogene opbouw, hier was de natuurlijke bodemopbouw aangetast door het kerkhof tot op een diepte van ca. 120 cm. In de zuidzijde van de proefput werd bebouwing aangetroffen.

2.2 Sporen, spoorcombinaties en archeologische structuren

2.2.1 Beschrijving

Er werden binnen het onderzoeksgebied twaalf sporen geregistreerd. Hiervan bevonden S1-4 zich in PP3, S5 in PP4, S6 in PP5 en S7-12 in PP6. In PP1 en 2 werden geen sporen geregistreerd.

In PP3 (*Afb. 46*), aan het pleintje ter hoogte van de Harmoniestraat-Koerselsesteenweg, werden vier sporen geregistreerd. **S1-2**, in de zuidwand van de proefput, waren als muurfundering te benoemen. S1 was een baksteenmuur met afwisselend strek-kop verband van één rij breed met lichtgeelgrijze mortel. De bakstenen hadden een afmeting van 18 x 8 x 5 cm. De muur had een ONO-WZW oriëntatie. S2 was tegen S1 aan gemetst en bestond uit grote fragmenten ijzerzandsteen, bijeen gehouden door lichtgeelgrijze mortel.

Deze muurfundering werd afgedekt door twee puinpakketten (S3-4). **S3**, het jongste pakket, was een afbraaklaag bestaande uit roodbruin tot donkerbruin zand met een bijmenging van baksteen, mortel, steen, steenkool, dierlijk bot en glas en bereikte een diepte van ca. 100 cm onder het maaiveld. **S4**, het oudere pakket, was donkergrijs en bevatte baksteen, steen, glas, aardewerk en dierlijk bot. Het pakket bereikte een diepte van ca. 130 cm onder het maaiveld. Hieronder werd tertiair zand aangesneden.

Afb. 50: Een overzicht van het aangelegde vlak in PP3 met aanduiding van de vastgestelde sporen (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224).

In PP4 (*Afb. 46*), ca. 15 m ten oosten van PP3, werd één spoor geregistreerd. Het betrof een antropogene laag (S5) bestaande uit bruingrijs tot blauwgrijs zand met een bijmenging van steenkool, baksteen, steen en organische resten (mosselschelpen). Vermoedelijk betreft het de vulling van de middeleeuwse stadsgracht (zie beneden).

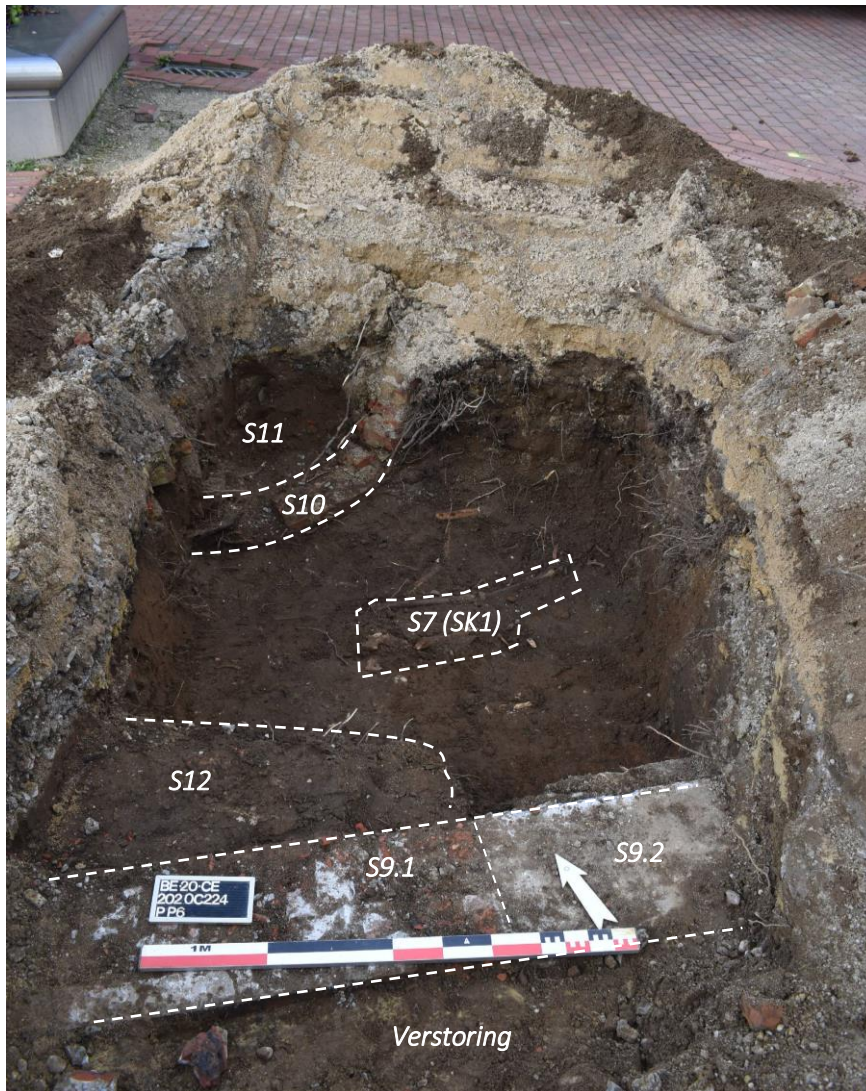
In PP5 (*Afb. 47*), ter hoogte van de markt, werd één spoor aangetroffen. Het betrof een antropogene laag (**S6**) die aan het licht kwam op een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld. Deze was blauwgrijs en bevatte baksteen en houtskoolfragmenten. Zoals hierboven al vermeld was er sprake van een hoge waterstand ter hoogte van de proefput. Op de diepte van S6 begon al tijdens de aanleg water in de proefput te lopen. Zoals hierboven al besproken kan de laag op basis van de resultaten van een aangrenzend proefputtenonderzoek uit 2018 geïnterpreteerd worden als een recente ophoging.

In PP6 (*Afb. 51-52*), ten zuiden van de Sint-Pieters-Banden kerk werden zes sporen vastgesteld. Het betrof restanten van het kerkhof, een waterput en muurwerk dat in verband te brengen is met historische bebouwing en tevens het kerkhof afbakende.

S8 was als kerkhoflaag te beschrijven. Deze bestond uit donkerbruin zand en bevatte enkel materiaal dat te relateren was aan begraving, zijnde fragmenten vergraven menselijk botmateriaal en grafkistfragmenten (metalen decoratie en kistnagels). Het pakket werd aangesneden vanaf 30 cm en bereikte een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld. Op een diepte van ca. 70 cm onder het maaiveld werd een nog bewaarde grafcontext (**S7**) aangesneden. De grafcontext was slecht bewaard, van het skelet (SK1) waren enkel de onderbenen, linkervoet en deel van het bekken bewaard. De rest was vergraven, vermoedelijk bij de aanleg van andere grafkuilen. Het lichaam was O-W georiënteerd met de benen in gestrekte positie. De aanwezigheid van kistnagels geeft aan dat het een kistbegraving betreft. Er kon geen aflijning van de kuil of kist vastgesteld worden in het vlak. Er werd geen ander vondstmateriaal aangetroffen binnen de grafcontext.

S9 was een muur van ca. 50 cm breed met een ONO-WZ oriëntatie. De muur bestond uit twee delen: S9.1, de westhelft van het aangetroffen stuk, bestond uit baksteen met een licht- tot witgrijze, harde mortel. S9.2, de oosthelft, bestond uit lichtgrijze beton. Aan de bovenzijde was deze glad gemaakt, wat aangeeft dat het muurdeel als dorpel diende. Ten noorden van de muur werd eveneens de insteek van de fundering vastgesteld (**S12**), deze doorsneed de kerkhoflaag S8 en was opgevuld met donkergrijs zand. In de bijmenging werd baksteen, steenkool en leisteel aangetroffen.

S10 was een circulaire bakstenen put in de noordwesthoek van de proefput. Maar een kwart van de structuur werd vrij gelegd, op basis hiervan kan uitgegaan worden dat de put een diameter van 1 tot 1,5 m moet hebben. De vulling van de put (**S11**) was erg gelijkend op de kerkhoflaag (donkerbruin zand), maar bevatte puin, met name baksteen en leisteel, als bijmenging. Op basis van deze gegevens kon niet uitgesloten worden wat de aard van de structuur was, maar waarschijnlijk betreft het een waterput of afvalkuil.

Afb. 51: Een zicht op het aangelegde vlak in PP6 (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224).

Afb. 52: SK1 in S7, aangetroffen in PP6 (Bron: ARON bv, dd. 12/3/2020, 2020C224).

2.2.2 Interpretatie

Na analyse van de sporen en de vondsten konden deze allen als postmiddeleeuws of modern benoemd worden. In drie proefputten kwam relevante archeologische sporen aan het licht. Ter hoogte van de Koerselsesteenweg (PP3 en 4) werden sporen van historische bebouwing en de gedempte stadsgracht aangetroffen. Ter hoogte van de kerk (PP6) betreft het restanten van het kerkhof en aangrenzende bebouwing. Daarnaast werd in PP5 een recente ophogingslaag als spoor geregistreerd (S6).

PP3 bracht muurwerk en afbraaklagen (S1-4) aan het licht die in verband te brengen zijn met historische bebouwing. Uit de gegevens van de proefput kon niet eenduidig afgeleid worden tot welke bebouwing deze heeft behoord. Ook uit een vergelijking met de cartografische bronnen kwam geen duidelijk verband naar voor. Het is mogelijk dat de rooilijn in het verleden meer naar het noorden lag en het historische bebouwing langs de straatkant betreft. Daarnaast is het niet uigesloten dat de fundering een relatie heeft met de Koerselsepoort, afgebroken in de loop van de 19^e eeuw. De afbraaklagen die de fundering afdekten waren van relatief recente oorsprong, deze bevatte onder meer modern glas, steenkool en industrieel porselein.

De aangetroffen laag van geroerd tertiair zand in PP4 (S, dat een diepte van ca. 130 cm onder het maaiveld bereikte, is vermoedelijk te relateren aan de vroegere stadsgracht of wal. Ten noorden van deze proefput werd tijdens een proefputtenonderzoek uit 2016 een pakket met een gelijkaardige samenstelling aangetroffen.⁵⁶ Ook hier werd deze ter hoogte van de vermoedelijke stadsgracht geplaatst. Net als in deze proefput betrof het geroerd tertiair zand met weinig bijmenging. Dit pakket werd toen geïnterpreteerd als deel van de omwalling, al was het niet duidelijk of het om een restant van de wal of van de gedempte gracht ging. Op basis van deze vergelijking kunnen we vermoeden dat het pakket in PP4 een restant is van de gedempte gracht. Gezien het pakket beperkt was qua dikte betreft het vermoedelijk de zijkant van de gracht.

Ten zuiden van kerk, in PP6, kwamen sporen van het kerkhof aan het licht. Ter hoogte van de proefput bevond dit pakket zich op een diepte van 30 tot 50 cm onder het maaiveld, een eerste begraving kwam aan het licht op een diepte van ca. 70 cm. De aangetroffen begraving betrof een O-W kistbegraving. De ouderdom van het skelet is op basis van het proefputtenonderzoek niet te achterhalen, maar het materiaal aangetroffen in het vlak, twee christusbeeldjes in gegoten zink, geeft aan dat het een relatief moderne begraving betreft. Het kerkhof is in gebruik geweest tot de eerste helft van de 20^e eeuw.

Het muurwerk in de zuidhelft van de proefput is te relateren aan historische bebouwing. Deze is gekend van het historisch cartografisch en fotografisch bronnenmateriaal. Al op de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778)* werd langs het kerkhof bebouwing aangeduid, al is het niet duidelijk of dit dezelfde bebouwing is die we op de 19^e -eeuwse kaarten aantreffen. Uit de vergelijking met o.a. het primitief kadaster en de atlas der buurtwegen blijkt dat de aangetroffen fundering de noordelijke buitenmuur is. Deze bebouwing werd pas in 1941 afgebroken en heeft vermoedelijk verschillende renovatiefases ondergaan, zo blijkt uit de aanwezigheid van beton in de fundering.

2.3 Vondsten

Er werden tijdens het onderzoek twee vondsten geregistreerd. Beiden zijn afkomstig uit (vroeg)moderne contexten.

V1, uit de puinlaag S4, bestaat uit vijf fragmenten industrieel porselein en twee fragmenten modern glas.

V2 (Afb. 53), uit S8, bestaat uit twee fragmenten van christusbeeldjes in gegoten zink afgewerkt met een koperlaagje. De beeldjes waren aangebracht op grafkisten. Deze werden aangetroffen in de kerkhoflaag en zijn bij het grafdelven verstoord geraakt. De oorspronkelijke grafcontext werd niet vastgesteld.

⁵⁶ College

Afb. 53: V2, Twee fragmenten van zinken Christusbeeldjes aangetroffen in de kerkhoflaag S8 (Bron: Aron bv, dd. 6/4/2020, 2020C224).

2.4 Assessment van stalen

Er werden tijdens het proefsleuvenonderzoek geen stalen genomen. Daardoor werd er geen assessment van opgesteld.

2.5 Conservatie-assessment

Het vondstmateriaal is in goede staat en zal niet verder verweren in de huidige omgeving. Er is ook geen microbiologische schade of schade door plantenwortels zichtbaar.⁵⁷ Er hoeven dan ook geen verdere conserveringsmaatregelen getroffen te worden.⁵⁸

2.6 Onderzoeksvragen

In hoeverre is de oorspronkelijke bodem (moederbodem) bewaard gebleven? Kunnen we deze beschrijven en duiden?

Binnen de proefputten werd er nergens een geheel intacte bodemopbouw vastgesteld. Ter hoogte van PP1 en 2 was de bodemopbouw vergraven en werd onmiddellijk onder de bestaande bestrating tertiair zand aangetroffen. In de overige proefputten was er sprake van een antropogene opbouw tot op aanzienlijke diepte (tussen ca. 120 en 150 cm onder het maaiveld). Hieronder was de oorspronkelijke bodemopbouw niet bewaard. In PP6 werd de moederbodem niet aangesneden.

Waar wijst het bodemprofiel op een ophoging en/of egalisatie van het terrein? Is er sprake van een verstoring van het bodemprofiel? Een afgraving? Zo ja, waar en tot welke diepte is hier sprake van? Om welke ingrepen gaat het? Is hier een natuurlijke of een antropogene verklaring voor?

Ter hoogte van PP1 en 2 werd onder de huidige straatfundering onmiddellijk tertiair zand behorende tot de *Formatie van Diest* aangesneden. Beiden zijn gelegen ter hoogte van de markt, een zone die reeds enkele keren volledig heraangelegd is geweest. Ter hoogte van PP1 kan op basis van het bureauonderzoek afgeleid worden dat

⁵⁷ Cleeren, 2014: 117.

⁵⁸ Cleeren, 2014: 120.

er in de loop 20e eeuw is afgegraven geweest om het tracé van de Collegelaan-Markt aan te passen. Gezien er geen bodemvorming waargenomen is kan verwacht worden dat in deze zone de oorspronkelijke bodemopbouw geheel verdwenen is. Ter hoogte van PP2 kon dit niet duidelijk afgeleid worden, maar ook hier ontbrak enig spoor van oudere cultuurlagen of bodemvorming, wat aangeeft dat minstens een deel van de moederbodem afgegraven of aangetast is geweest bij de heraanleg van het Marktplaatsje in de loop van de 20^e eeuw.

In de overige proefputten (PP3-6) werd onder de huidige fundering een antropogene opbouw vastgesteld. Ter hoogte van PP3 werden afbraaklagen tot op een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld aangetroffen (S3-4). Hieronder was de bodemopbouw niet bewaard. In PP4 lag een pakket geroerd tertiair zand van ca. 130 cm diep op de natuurlijke ondergrond. Indien het de gedempte stadsgracht betreft is deze laag als opvulling van de gracht te interpreteren.

In PP5 kon de moederbodem niet vastgesteld worden, hier werd tot ca. 150 cm onder het maaiveld recente ophoging/verstoring vastgesteld. Dit materiaal werd vermoedelijk aangevoerd om het getrapte effect van het plein te bereiken. De moederbodem werd niet bereikt omwille van een hoge watertafel.

PP6 had eveneens een antropogene opbouw, hier was de natuurlijke bodemopbouw aangetast door het kerkhof tot op een diepte van ca. 120 cm. In de zuidzijde van de proefput werd historische bebouwing aangetroffen die de oorspronkelijke bodemopbouw eveneens verstoord heeft.

Kunnen de gegevens in verband met het natuurlijke landschap, zoals tijdens het bureauonderzoek als het uitgevoerde proefputtenonderzoek, tijdens de werkbegeleiding/opgraving bevestigd worden?

Op basis van het bureauonderzoek werd binnen de zone van het proefsleuvenonderzoek uitgegaan van een OB-bodem, zijnde een bebouwde zone met antropogene bodem. In het oosten, ter hoogte van de Graaf van Loonstraat wordt een droge (.c) tot matig natte (.d) zandbodem met weinig duidelijke humus en/of ijzer B-horizont weergegeven (Zcfc, Zdfc).

Het tertiaire substraat werd benoemd als behorende tot de *Formatie van Diest*, een marine formatie die wordt gekenmerkt door een bruingroen tot grijsgroen glauconietrijk middelmatig tot grof zand met zeer dunne kleilaagjes ("clay drapes").

Dit tertiair substraat kan afgedekt zijn door laat-pleistocene alluviale of eolische afzettingen. Ter hoogte van het onderzoeksterrein staan deze afzettingen gekarteerd als zanden van de *Formatie van Wildert*. Meer ten zuidoosten worden lemige zanden gekarteerd. Deze bevatten afwisselend dunne laagjes zand (Wildert) en zandleem (Brabant Leem).

Het proefputtenonderzoek bevestigde dat er binnen het onderzochte gebied sprake is van een OB-bodem. In alle proefputten was de bodemopbouw aangetast door menselijke activiteit. In alle putten waar de moederbodem werd vastgesteld (PP1-4, 6) werd onder de antropogene lagen, die een diepte tussen 70 en 150 cm hadden, groengrijs tot oranjebruin glauconietrijk tertiair zand aangesneden, behorende tot de *Formatie van Diest*.

Zijn er vondsten die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een steentijd artefactensite? Zijn er sporen of lagen te herkennen die een potentieel bevatten voor de archeologie van het meso-neolithicum en voor bewoningssporen en/of artefacten uit de metaaltijden?

Hier werden geen indicaties van terug gevonden.

En zo ja, werden deze vondsten in de natuurlijke bodem dan wel in een archeologische laag of in een spoor aangetroffen? Indien deze vondsten in de natuurlijke bodem werden aangetroffen: Wat is de vermoedelijke verticale verspreiding van de site (afbakening)?

n.v.t.

Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.

Er werden binnen het onderzoeksgebied twaalf sporen geregistreerd. Hiervan bevonden S1-4 zich in PP3, S5 in PP4, S6 in PP5 en S7-12 in PP6. In PP1 en 2 werden geen sporen geregistreerd.

In PP3, aan het pleintje ter hoogte van de Harmoniestraat-Koerselsesteenweg, werden vier sporen geregistreerd. S1-2, in de zuidwand van de proefput, waren als muurfundering te benoemen. S1 was een baksteenmuur met lichtgeelgrijze mortel. De muur had een ONO-WZW oriëntatie. S2 was tegen S1 aan gemetst en bestond uit grote fragmenten ijzerzandsteen, bijeen gehouden door lichtgeelgrijze mortel.

Deze muurfundering werd afgedekt door twee puinpakketten (S3-4) met o.a. baksteen, steen, glas, aardewerk en dierlijk bot in bijmenging. Het pakket bereikte een diepte van ca. 130 cm onder het maaiveld. Hieronder werd tertiair zand aangesneden.

In PP4, ca. 15 m ten oosten van PP3, werd één spoor geregistreerd. Het betrof een antropogene laag (S5) bestaande uit bruingrijs tot blauwgrijs zand met een bijmenging van steenkool, baksteen, steen en organische resten. Vermoedelijk betreft het de vulling van de middeleeuwse stadsgracht (zie beneden).

In PP5, ter hoogte van de markt, werd één spoor aangetroffen. Het betrof een antropogene laag (S6) die aan het licht kwam op een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld. Deze was blauwgrijs en bevatte baksteen en houtskoolfragmenten. Op de diepte van S6 begon al tijdens de aanleg water in de proefput te lopen. Zoals hierboven al besproken kan de laag op basis van de resultaten van een aangrenzend proefputtenonderzoek uit 2018 geïnterpreteerd worden als een recente ophoging.

In PP6, ten zuiden van de Sint-Pieters-Banden kerk werden zes sporen vastgesteld. Het betrof restanten van het kerkhof, een waterput en muurwerk dat in verband te brengen is met historische bebouwing en tevens het kerkhof afbakende.

S8 was als kerkhoflaag te beschrijven. Deze bestond uit donkerbruin zand en bevatte enkel materiaal dat te relateren was aan begraving, zijnde fragmenten vergraven menselijk botmateriaal en grafkistfragmenten (metalen decoratie en kistnagels). Het pakket werd aangesneden vanaf 30 cm en bereikte een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld. Op een diepte van ca. 70 cm onder het maaiveld werd een nog bewaarde grafcontext (S7) aangesneden. Er kon geen aflijning van de kuil of kist vastgesteld worden in het vlak. Er werd geen ander vondstmateriaal aangetroffen binnen de grafcontext.

S9 was een muur van ca. 50 cm breed met een ONO-WZ oriëntatie. De muur bestond uit twee delen: S9.1, de westhelft van het aangetroffen stuk, bestond uit baksteen met een licht- tot witgrijze, harde mortel. S9.2, de oosthelft, bestond uit lichtgrijze beton. Ten noorden van de muur werd eveneens de insteek van de fundering vastgesteld (S12), deze doorsneed de kerkhoflaag S8. De muur was in verband te brengen met de historische bebouwing die het kerkhof afbakende.

S10 was een circulaire bakstenen put (1-1,5 m doorsnede) in de noordwesthoek van de proefput. De vulling van de put (S11) was erg gelijkend op de kerkhoflaag (donkerbruin zand), maar bevatte puin, met name baksteen en leisteen, als bijmenging. Waarschijnlijk betreft het een waterput of afvalkuil.

Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?

De aangetroffen sporen zijn, gezien hun relatief recente oorsprong, goed bewaard. Het muurwerk was in het geval van S1-2 uitgebroken tot op een diepte van ca. 60 cm. Bij het muurwerk S9 betrof dit een diepte van ca. 40 cm onder het maaiveld.

Gelet op de gegevens uit het bureauonderzoek: waar zijn er archeologische lagen aanwezig die een potentieel herbergen voor het beantwoorden van archeologische vragen die specifiek zijn voor deze locatie? Hierbij worden alle perioden vanaf de prehistorie tot en met de Tweede Wereldoorlog in ogenschouw genomen.

In PP3, 4 en 6 werden archeologisch relevante sporen aangesneden.

Zijn er sporen die gelinkt kunnen worden aan de middeleeuwse stadsverdediging, en meer bepaald de Koerselse poort?

Het muurwerk S1-2 in PP3 is mogelijk in verband te brengen met het poortgebouw, al kon dit op basis van het proefputtenonderzoek niet bevestigd worden. S5 is vermoedelijk te interpreteren als de vulling van de in 1821 gedempte stadsgracht.

Zijn er sporen die te maken hebben met middeleeuwse bestrating van wegen en/of pleinen?

Er werden geen sporen aangetroffen die in verband staan met de middeleeuwse stad.

Zijn er sporen aanwezig die een relatie hebben met de drinkwatervoorziening van de stad?

Hier werden geen sporen van aangetroffen.

Zijn er sporen aanwezig in relatie tot het voormalige kerkhof, de kerkhofmuur of de Sint-Pieters Banden kerk?

De kerkhoflaag (S8) werd in PP6 vastgesteld. Hierin was één begraving bewaard (S7, SK1). Ter hoogte van de proefput werd het kerkhof afgebakend door bebouwing (S9). Deze bebouwing werd in 1941 afgebroken. Binnen het kerkhof werden restanten aangetroffen van een bakstenen waterput of afvalkuil.

Zijn er sporen van voormalige stedelijke bebouwing aanwezig, voorafgaand aan de moderne inrichting van het marktplein?

Het muurwerk in de zuidhelft van PP6 is te relateren aan historische bebouwing. Deze is gekend van het historisch cartografisch en fotografisch bronnenmateriaal. Al op de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778)* werd langs het kerkhof bebouwing aangeduid, al is het niet duidelijk of dit dezelfde bebouwing is die we op de 19^e -eeuwse kaarten aantreffen. Uit de vergelijking met o.a. het primitief kadaster en de atlas der buurtwegen blijkt dat de aangetroffen fundering de noordelijke buitenmuur is. Deze bebouwing werd pas in 1941 afgebroken en heeft vermoedelijk verschillende renovatiefases ondergaan, zo blijkt uit de aanwezigheid van beton in de fundering.

Ook ter hoogte van PP3 werd muurwerk aangetroffen. Uit de gegevens van de proefput kon niet eenduidig afgeleid worden tot welke bebouwing deze heeft behoord. Ook uit een vergelijking met de cartografische bronnen kwam geen duidelijk verband naar voor. Het is mogelijk dat de rooilijn in het verleden meer naar het noorden lag en het historische bebouwing langs de straatkant betreft. Daarnaast is het niet uitgesloten dat de fundering een relatie heeft met de Koerselsepoort, afgebroken in de loop van de 19^e eeuw. De afbraaklagen die de fundering afdekten waren van relatief recente oorsprong, deze bevatte onder meer modern glas, steenkool en industrieel porselein.

Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van begravingen?

Er werd een kerkhoflaag (S8) aangesneden die een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld bereikt. Op een diepte van ca. 70 cm onder het maaiveld werd een deels bewaarde grafcontext vastgesteld.

Hoeveel niveaus zijn er te onderscheiden?

Er werd één bewaard niveau vastgesteld. Gezien deze niet in de onderzijde van de kerkhoflaag ligt het waarschijnlijk dat er nog één of meerdere niveaus onder deze begraving bewaard zijn.

Wat is de omvang?

Hier kan op basis van de aangelegde proefput geen antwoord op geformuleerd worden. Gezien de proefput op de grens van het kerkhof is gelegd kon wel bevestigd worden dat de afbakening van het kerkhof zoals aangegeven op de historische bronnen correct is.

Komen er oversnijdingen voor?

Er werd maar één grafcontext vastgesteld, maar de maar gedeeltelijke bewaring van SK1 geeft aan dat er sprake is van oversnijding.

Wat is het, geschatte, aantal individuen?

Hier kan op basis van de aangelegde proefput geen antwoord op geformuleerd worden.

Op welk niveau wordt de bovenzijde van het grafveld aangesneden?

Er was sprake van één homogene laag tot een diepte van ca. 120 cm onder het maaiveld. Op ca. 70 cm onder het maaiveld werd het eerste bewaarde graf aangesneden.

Wordt het grafveld aangesneden tijdens de geplande werken?

Ter hoogte van het grafveld wordt de bestaande fundering opgebroken (tot max. 50 cm onder het maaiveld) en heringericht tot groenzone. Voor deze groenzone wordt niet verder verdiept. Bij deze heraanleg zal de bovenzijde van de kerkhoflaag vermoedelijk aangesneden worden, maar uit het profiel van PP6 bleek er pas begraving vanaf ca. 70 cm onder het maaiveld bewaard te zijn. Het is weliswaar niet uitgesloten dat er ook ondiepere begraving is bewaard.

Er wordt binnen de kerkhofzone ook een nieuwe boom aangeplant. Voor deze wordt een boomkuil van ca. 1 m onder het maaiveld uitgegraven. Deze kan dan ook, weliswaar lokaal, begraving aansnijden.

Over de westzijde van het oude kerkhof wordt riolering aangelegd, met een verwachte verstoringsdiepte tussen 1,5 en 4 m. Deze zone is sterk afgegraven, wat ook bleek uit PP1 die nog binnen de oude kerkhofmuur werd aangelegd. Hier wordt dus geen begraving meer verwacht. Op de nog hoger gelegen zone, net ten westen van PP6, werd vermoedelijk niet of beperkt afgegraven. Hier is wel nog mogelijk begraving of bebouwing bewaard. Ter hoogte van deze zone kan de riolering dus nog restanten van het grafveld/historische bebouwing aansnijden.

Zijn er naast boven besproken sporen en/of structuren ook sporen die wijzen op andere specifieke activiteiten? Zo ja, wat is de datering, de aard en de omvang (kleinschalig, eigen gebruik versus grootschalig, marktgericht) van deze activiteiten? Passen deze in de historische context van de locatie?

Naast de sporen van bebouwing en de vermoedelijk gedempte gracht werden er geen sporen van specifieke activiteiten aangetroffen.

Zijn er één of meerdere archeologisch relevante niveaus die door middel van bijkomend onderzoek (opgraving) dienen onderzocht te worden? Op welke diepte bevinden deze zich? Hoeveel opgravingsvlakken zullen er moeten worden aangelegd om de archeologie en de stratigrafische opbouw van de site wetenschappelijk te documenteren en te begrijpen?

Ter hoogte van de kerk (PP6) en de Koerselsesteenweg-Harmoniestraat (PP 3-4) bevinden zich archeologisch relevante sporen.

Ter hoogte van het kerkhof kwam op een diepte van 40-50 cm onder het maaiveld de kerkhoflaag en muurwerk aan het licht. In dit niveau was er in de kerkhoflaag nog geen begraving bewaard, het eerste bewaarde graf bevond zich op ca. 70 cm –mv. Het is niet uitgesloten dat er binnen deze zone ook minder diep bewaarde begraving aanwezig is. De verstoringsdiepte is beperkt, maar gezien er reeds onmiddellijk onder de bestaande fundering sporen werden aangetroffen is het niet uitgesloten dat de archeologische lagen aangetast worden. De registratie van het vlak onder de fundering is dus noodzakelijk.

Ter hoogte van het rioleringstracé en de ingeplande boomkuilen kan er nog minstens één niveau met begraving bewaard zijn en historische bebouwing. Hier dient bijgevolg minimaal één archeologisch vlak aangelegd te worden. De informatie bekomen in de proefput is te beperkt om een uitspraak te doen over de stratigrafie van het kerkhof,

maar gebaseerd op de dikte ter hoogte van de proefput kunnen er nog een of twee begravningsniveaus verwacht worden.

Ter hoogte van de proefputten 3 en 4 bevindt het eerste archeologisch relevante niveau zich op een diepte van ca. 40-50 cm onder het maaiveld. Beide proefputten liggen binnen het toekomstig rioleringstracé, dat een verstoringsdiepte van 1,5 tot 4 m met zich meebrengt. Ter hoogte van PP3 werd een beperkte verticale stratigrafie vastgesteld. Gebaseerd op deze stratigrafie zijn ter hoogte van deze zone twee vlakken nodig: onder de huidige fundering en onder de aangetroffen puinlagen. Indien ter hoogte van PP4 sprake is van de grachtvulling zullen twee vlakken noodzakelijk zijn: onder de huidige fundering en in de moederbodem.

Bevinden er zich verschillende begravningsniveaus? Wat zijn de oudste en meest recente dateringen?

De informatie bekomen in de proefput is te beperkt om een uitspraak te doen over de stratigrafie van het kerkhof, maar gebaseerd op de dikte ter hoogte van de proefput kunnen er tussen 2 en 3 begravningsniveaus aanwezig zijn.

De aangetroffen begraving is, gebaseerd op de overige vlakvondsten, relatief recent en behoort waarschijnlijk tot de postmiddeleeuwse of moderne fase van het kerkhof. De begraafplaats bleef in gebruik tot in de eerste helft van de 20^e eeuw.

Hoe is de bewaringstoestand (preservatie) en de volledigheid van de skeletten en aanverwante sporen?

De bewaringstoestand is goed. De aangetroffen grafcontext was door een jongere begraving doorsneden, maar het botmateriaal was verder in goede conditie. Ander organisch materiaal (kist, haar, textiel,...) was niet bewaard.

Betreft het begravingen in volle grond, kisten, bekiste grafkuil...

In de grafcontext werden kistnagels aangetroffen, wat aangeeft dat het een kistbegraving betreft.

Wat is het fysieke aspect van de eventuele funeraire structuren (kistvorm en assemblage, grafkuil, grafkelders, grafstenen, knekelput ...)?

De kistvorm kon niet nagegaan worden.

Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgiften, positie van het lichaam en ledematen, balseming...) en zo ja welke informatie valt hieruit af te leiden?

De oriëntatie van het graf (O-W) sluit aan bij de traditionele christelijke grafinsrichting. Verder werden geen duidelijke sporen van funerair ritueel aangetroffen. De aangetroffen kistdecoratie (V2) was afkomstig uit een verstoorde grafcontext.

Zijn er aanwijzingen voor een begraving met kledij? Lijkwade? Zijn er bewaarde kledijattributen? textielresten? Wat is hun aard en wat vertellen deze over het individu?

Er werden geen textielrestanten of andere vondsten gerelateerd aan kledij aangetroffen.

In hoeverre kunnen vondsten informatie verschaffen over de datering van de inhumatie?

Uit de grafcontext kwam geen materiaal tevoorschijn dat kan helpen in de datering van de inhumatie. Uit het vlak kwam wel materiaal tevoorschijn dat van relatief moderne oorsprong was, namelijk twee zinken christusbeeldjes.

Kan er een datering en fasering bepaald worden binnen het begravningsareaal per zone, per begravningsniveau, per individu?

Op basis van de aangetroffen context kunnen hierover geen uitspraken gedaan worden.

Kan aan de hand van de skeletten de demografie worden bepaald binnen een bepaalde periode? En kan er meer informatie worden gewonnen over leef- en eetgewoontes, ziektes en pathologieën?

Op basis van de aangetroffen context kunnen hierover geen uitspraken gedaan worden.

Tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren de vondsten, wat is de vondstdichtheid en de conserveringsgraad?

Er werden tijdens het onderzoek twee vondsten geregistreerd. Beiden zijn afkomstig uit (vroeg)moderne contexten.

V1, uit de puinlaag S4, bestaat uit vijf fragmenten industrieel porselein en twee fragmenten modern glas.

V2, uit S8, bestaat uit twee fragmenten van christusbeeldjes in gegoten zink afgewerkt met een koperlaagje. De beeldjes waren aangebracht op grafkisten. Deze werden aangetroffen in de kerkhoflaag en zijn bij het grafdelven verstoord geraakt. De oorspronkelijke grafcontext werd niet vastgesteld.

Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?

Alle vondsten zijn van moderne oorsprong (19^e-20^e eeuw). V1, bestaande uit glas en industrieel porselein is afkomstig uit een puinlaag. De christusbeeldjes (V2) zijn afkomstig uit een verstoorde grafcontext.

Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van Beringen gedurende hun gebruiksperiode?

Het betreft materiaal dat als erg gebruikelijk voor de periode kan beschouwd worden. Enerzijds gaat het om veel voorkomend consumptieafval en anderzijds om industrieel geproduceerde grafdecoratie.

Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?

Op basis van het proefputtenonderzoek kunnen hierover geen uitspraken gedaan worden.

Wat zijn de resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek?

n.v.t.

Samenvattend: Wat is de datering, de aard en de evolutie van de inrichting, de bewoning en/of de artisanale activiteit?

De aangetroffen sporen zijn te relateren aan het vroegmoderne tot moderne stadsbeeld van Beringen. Het betreft bebouwing ter hoogte van de Harmoniestraat en de kerk-markt, beiden afgebroken in moderne tijden, sporen van de laatste kerkhoffase rond de kerk en vermoedelijk de gedempte stadsgracht ter hoogte van de Koerselsepoort. Het kerkhof viel buiten gebruik in de eerste helft van de 20^e eeuw. Op basis van het bureauonderzoek was niet duidelijk of het kerkhof toen geruimd werd, maar het aantreffen van een grafcontext bij het proefputtenonderzoek geeft aan dat minstens een deel van de graven nog bewaard is. De stadsgracht werd gedempt vanaf 1826.

Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/ stadsontwikkeling van Beringen?

De sporen zijn voornamelijk te relateren aan de recentere stadsgeschiedenis. Het merendeel is te relateren aan historisch gekende structuren. Desondanks is er een potentieel op kenniswinst.

Zo is er weinig geweten over de opbouw van de stadsgracht en omwalling en de toegangspoort. Uit het proefputtenonderzoek bleek dat hiervan nog mogelijk sporen bewaard kunnen zijn.

Ter hoogte van de kerk is het tevens duidelijk dat er archeologisch relevante niveaus zijn aangetroffen. De bebouwing die het kerkhof afbakende blijkt in de ondergrond bewaard. Deze bebouwing nam een deel van de huidige markt in tot in de 20^e eeuw, maar heeft een onduidelijke oorsprong. Deze staat vermoedelijk al weergegeven op de Ferrariskaart en gaat dus minstens terug tot in de vroegmoderne tijd. Het kerkhof, dat nog minstens gedeeltelijk bewaard bleek, kan terug gaan tot in de middeleeuwen, al werden hier enkel sporen van een recentere kerkhoffase aangetroffen.

2.7 Kennisvermeerdering

Zie onderzoeksvraag: *“Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Beringen?”*

3. Samenvatting

De initiatiefnemer plant in het centrum van Beringen (Prov. Limburg) de heraanleg van het marktplein en de volgende straten: Graaf Van Loonstraat, Koerselsesteenweg (tss. Harmoniestraat en Markt), Hoogstraat, Collegestraat, Koolmijnlaan (tss. Collegestraat en Geiteling) en Steenstraat. Naast de opbraak en heraanleg van de wegen is ook de aanleg van nieuwe rioleringen voorzien. Voor deze werken werd door de stad Beringen geoordeeld dat een vergunning niet nodig is.

Specifiek voor dit dossier werd daarom advies gevraagd bij Onroerend Erfgoed (*Mevr. Annick Arts*), betreffende het te volgen archeologieproces. Op basis hiervan werd, in samenspraak met de initiatiefnemer, beslist om voorgaand een archeologisch onderzoek uit te voeren. Deze heeft de vorm van een vooronderzoek met oog op wetenschappelijke vraagstelling.

Het tracé omvat het marktplein en omliggende straten en is kadastraal gekend als Beringen: Afd. 1, sectie C, openbaar domein. Vanaf de Graaf Van Loonstraat in het noordoosten loopt het traject via de Koerselsesteenweg (tss. De Harmoniestraat en Markt) en langs de Markt rondom de nieuw te ontwikkelen 'Collegesite'. Langs de Sint-Pietersbandenkerk loopt het tracé terug in noordelijke richting via de Collegestraat en de Koolmijnlaan. Vertrekkende vanaf de Collegestraat volgt het tracé ook de splitsing met de Steenstraat, in de richting van de August Cuppensstraat. In het westen bevindt zich, vanaf de Markt, nog een deel van het tracé ter hoogte van de Hoogstraat.

Het projectgebied bevindt zich volledig binnen de historische stadskern van Beringen, een vastgestelde archeologische zone (ID 5874).⁵⁹

Beringen-centrum is op de noordwestflank van een zachte helling gelegen waarvan de langgerekte top zich ten oosten van het stadscentrum bevindt. Het hoogste punt van het onderzoeksterrein bevindt zich ter hoogte van het kruispunt van de Koerselsesteenweg en de Graaf Van Loonstraat op een hoogte van ca. 43 m TAW. Het terrein helt zowel in westelijke (op de westflank van de getuigenheuvel, tot ca. 38,3 m TAW) als noordelijke richting (tot aan de Zwarte Beek, ca. 33,5 m TAW) af. Ook de Graaf van Loonstraat daalt af in noordelijke richting, tot een hoogte van ca. 34,5 m TAW. In het stadscentrum zijn de hoogteverschillen vooral op de Markt zichtbaar. Tussen de zone aan de kerk (ca. 41,5 m TAW) en de tegenover liggende gebouwen (ca. 40 m TAW) is er een beduidend niveauverschil.

De parochiekerk van Sint-Pieters-Banden situeert zich in het noordoosten van de Markt. Deze in oorsprong 9de-eeuwse zaalkerk was door een kerkhof en kerkhofmuur omgeven. Bebouwing was rondom deze kerkhofmuur aanwezig, zoals zichtbaar op het historisch kaartmateriaal tot het begin van de 20ste eeuw. Later kwam ten zuiden van de kerkhofmuur de wachtzaal van de tram. Overledenen werden begraven in en rondom de kerk, op het ommuurd kerkhof. Op de kaart van 1939 wordt geen kerkhof rondom de kerk meer aangeduid, en is voor de eerste maal het nieuwe kerkhof aan de Brouwersstraat, in het westen van de stad zichtbaar. Er is momenteel niet geweten of het oude kerkhof naar aanleiding hiervan (of later) geruimd werd.

Kort nadat Beringen van de graaf van Loon in de 13de eeuw zijn vrijheid had verkregen, werd de stad omwald. De oppervlakte van de omwalde stadskern bedroeg ca. 17,8 ha. De stadsversterking bestond uit aarden wallen en met water gevulde grachten. Drie poorten verleenden toegang tot het stadscentrum: de Diesterse Poort (ook O.-L.-Vrouwe-Poort of Bovenste Poort) in het westen, de Koerselse Poort (of Kempische Poort/Geuzentempel) in het oosten en de Hasseltse Poort (of Onderste Poort/Verloren Poort) in het zuiden. Aangezien de Bourgondiërs bij hun aanvallen de wallen rondom de stad grotendeels gesloopt hadden, werden deze in 1596 heropgetrokken. De drie poorten werden in 1618 heropgebouwd.

In 1826 begon men met het dempen van de grachten en het slopen van de wallen. Twee van de drie stadspoorten, nl. de Diesterse en de Koerselse Poort, werden toen afgebroken. De Hasseltse Poort verdween in 1883. De vrijgekomen terreinen van de vroegere stadsversterkingen werden openbaar verkocht en grotendeels in tuinen herschapen.

⁵⁹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11875>

Op basis van het bureauonderzoek werd geopteerd om een vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van zes gerichte proefputten uit te voeren: ter hoogte van de Sint-Pieters-Bandenkerk, de Markt en het pleintje ter hoogte van het kruispunt Harmoniestraat-Koerselsesteenweg.

Het proefputtenonderzoek werd uitgevoerd op 13 maart 2020. Tijdens het onderzoek werden 12 sporen geregistreerd. De aangetroffen sporen zijn te relateren aan het vroegmoderne tot moderne stadsbeeld van Beringen. Ter hoogte van de Sint-Pieters-Banden kerk werden sporen van het kerkhof, waaronder een bewaarde grafcontext en de fundering van de historische bebouwing die het kerkhof afbakende vastgesteld. De aangetroffen kerkhoflaag en grafcontext zijn van een latere, (vroeg)moderne fase van het kerkhof. De oorsprong van de bebouwing is onbekend, maar gaat vermoedelijk terug tot voor de 19^e eeuw. De bovenzijde van de aangetroffen lagen en muurwerk bevond zich op 30 tot 50 cm onder het maaiveld.

Ter hoogte van het kruispunt Harmoniestraat-Koerselsesteenweg werden sporen van historische bebouwing en vermoedelijk de gedempte stadsgracht aangetroffen. De bebouwing kon niet verder gedetermineerd worden. Het is niet uitgesloten dat het een restant van de Koerselsepoort betreft. De gracht werd gedempt in 1821, de poort werd in dezelfde periode afgebroken.

Ter hoogte van de Sint-Pieters-Bandenkerk zijn de bodemingrepen beperkt qua diepte. Voor de aanleg van de Groenzone wordt enkel de bestaande fundering opgebroken. Weliswaar werd tijdens het onderzoek vastgesteld dat net onder deze fundering reeds archeologisch relevante sporen aanwezig zijn. Deze zullen vermoedelijk aan de bovenzijde aangetast worden bij de opbraak. De riolering kruist ten westen van de proefput nog het historische kerkhof, hier kan potentieel bebouwing en begraving aangesneden worden, dewelke bewaard bleek te zijn. Ook de ingeplande boomkuilen kunnen aanwezige begraving aantasten.

Ter hoogte van het kruispunt Harmoniestraat-Koerselsesteenweg was het muurwerk bewaard op een diepte van ca. 60 cm onder het maaiveld, de eerste lagen op een diepte van ca. 40 cm onder het maaiveld. Ook hier kan bij de opbraak van de bestaande bestrating archeologisch erfgoed aangetast worden. De ingeplande riolering en boomkuilen ter hoogte van deze zone brengen een verstoring van respectievelijk 2,5 m en 1 m –mv met zich mee. Bij deze diepere bodemingrepen is er geen mogelijkheid tot *in situ* bewaring.

Verder onderzoek is noodzakelijk. Ter hoogte van de Sint-Pieters-Bandenkerk en het pleintje aan de Harmoniestraat-Koerselsesteenweg werden sporen van bebouwing, begraving en vermoedelijk van de gedempte stadsgracht aangetroffen. Deze sporen waren allen van (vroeg)moderne oorsprong. Oudere resten zijn tevens niet uitgesloten. In beide zones zijn de bodemingrepen beperkt in diepte en oppervlakte, maar kan een geheel behoud *in situ* niet gegarandeerd worden.

Gezien de aard van de bodemingrepen en de context (stadscentrum) wordt gepleit voor een gecombineerde aanpak:

1. Ter hoogte van de kerk dient een archeologische opgraving uitgevoerd te worden. Deze bestaat uit een opgraving van één vlak op de maximale verstoringsdiepte. Binnen het onderzoeksgebied komt dit neer op een vlak onder de huidige straatfundering. Ter hoogte van het nieuwe tracé van de rioleringssleuf en de ingeplande boomkuil dient verder verdiept te worden tot op verstoringsdiepte met een buffer van ca. 30 cm. Voor de lagen die dieper liggen dan de geplande bodemingrepen wordt een *in situ* bewaring geadviseerd.

Deze zone wordt afgebakend op basis van de historische cartografie, waarbij de afbakening van het kerkhof en de aangrenzende bebouwing, beiden minstens gedeeltelijk bewaard, als grens is aangenomen. Daarnaast is rekening gehouden met de gekende verstoringen. Zo zijn de zones die reeds afgegraven zijn ten westen van de kerk niet mee opgenomen in de afbakening. De opgravingsoppervlakte is 1856 m².

2. Ter hoogte van het kruispunt Koerselsesteenweg-Harmoniestraat is een opgraving vooraf niet mogelijk. Tevens kan men hier uitgaan van een slechtere bewaringstoestand gezien de grote hoeveelheid nutsleidingen in deze zone. Toch kunnen er nog relevante sporen aan het licht komen met een potentieel op kenniswinst. Hier wordt dus een werfbegeleiding geadviseerd, bestaande uit de archeologische opvolging van de opbraak, rioleringswerken en boomaanplanting.

